

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ DİJİTAL DEMOKRASİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

İbrahim Halil DOĞAN

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Doktora Tezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mesut AYDIN

Tez Jüri Üyeleri
Prof. Dr. Mesut AYDIN
Prof. Dr. Recep DÜNDAR
Dr. Öğr. Üyesi Metin KIRBAÇ
Doç. Dr. Birol BULUT
Doç. Dr. Özcan EKİCİ

MALATYA

2026

	KABUL ONAY FORMU	Doküman No	İNÜ-KYS-FRM-142
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ		Yayın Tarihi	19.08.2019
Eğitim Bilimleri Enstitüsü		Revizyon No	
		Revizyon Tarihi	

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mesut AYDIN

HAZIRLAYAN
İbrahim Halil DOĞAN

Jürimiz tarafından 22/05/2026 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda bu tez **oybirliği** ile başarılı bulunarak Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı

İmza

1. Prof. Dr. Mesut AYDIN	
2. Prof. Dr. Recep DÜNDAR	
3. Dr. Öğr. Üyesi Metin KIRBAÇ	
4. Doç. Dr. Birol BULUT	
5. Doç. Dr. Özcan EKİCİ	

O N A Y

Bu tez, İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun / / 20. . . . tarih ve 20. . . . / sayılı Kararıyla da uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Eyüp İZCİ
Enstitü Müdürü

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

ETİK ve YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

22/04/2026

İnönü Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak, "Prof. Dr. Mesut AYDIN"ın danışmanlığında hazırlayıp sunduğum "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" başlıklı Yüksek Lisans/Doktora tezimde:

1. **ETİK ve BİLİMSEL SORUMLULUKLARIM:**

- Tezimde yer alan verileri, bilgileri ve belgeleri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Çalışmada yararlandığım tüm kaynaklara bilimsel kurallara uygun şekilde atıfta bulunduğumu ve kaynakça gösterimde APA 7. baskı kurallarına uyduğumu,
- Tezimin özgün olduğunu, çalışma ve yazım sürecinde patent ve telif haklarını ihlal edici hiçbir davranışta bulunmadığımı,
- Aksi bir durumda doğabilecek tüm hukuki ve akademik sonuçları kabul ettiğimi,

2. **YAPAY ZEKÂ KULLANIMINA İLİŞKİN BEYANIM:**

() Tez yazım sürecinde yapay zekâ tabanlı araçlardan **faydalanmadım.**

(X) Tez yazım sürecinde yapay zekâ tabanlı araçlardan **faydalandım.**

Bu durumda:

- Yapay zekâ araçlarını yalnızca bilimsel üretim sürecini desteklemek amacıyla kullandığımı,
- Kullanımın hipotez geliştirme, teorik tartışma ve yorumlama gibi üst düzey akademik becerileri içermediğini,
- Kullanımın tezin özgünlüğüne, bilimsel etik kurallarına ve ilgili mevzuata aykırı olmadığını,
- Usulsüz kullanımlara (kaynak göstermeksizin metin üretimi, yanıltıcı kaynak gösterimi, otomatik içeriklerin özgün eser gibi sunulması vb.) kesinlikle başvurmadığımı,
- Kullanılan yapay zekâ araçlarının ve işlevlerinin, danışmanımın bilgisi dâhilinde, ekte verilen tabloda şeffaf biçimde belirtildiğini,
- Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber'de belirtilen ilkelere riayet ettiğimi,

kabul ve taahhüt ederim.

İbrahim Halil DOĞAN

TEŞEKKÜR

Tezimin ana kısmına geçmeden önce; başta beni bugünlere getiren, gerek eğitim hayatım gerekse tüm yaşamım boyunca ilgi, sevgi ve desteklerini üzerimden eksik etmeyen ve her daim yanımda olan sevgili anneme ve babama sevgi, saygı ve şükranlarımı sunarım.

Akademik hayatım boyunca ilgi, bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, varlığından her daim güç aldığım ve akademik üslubumun şekillenmesinde büyük emeği olan danışman hocam Prof. Dr. Mesut AYDIN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimin hazırlanması sürecinde tez izleme komitemde yer alarak görüş, öneri ve deneyimleriyle çalışmama ışık tutan Prof. Dr. Recep DÜNDAR ve Dr. Öğr. Üyesi Metin KIRBAÇ'a; tezimde kullandığım veri toplama aracının geliştirilmesi sürecinde fikirlerine başvurduğum Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ ve Doç. Dr. Emine Meliha KURTDAS'a; tezimin verilerinin toplanması sürecinde desteklerini gördüğüm Prof. Dr. Erol KOÇOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAYA' ya teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak eğitim hayatım boyunca üzerimde büyük emekleri olan tüm hocalarıma ve benimle aynı sıraları paylaşan ve hatıralarımda silinmez izler bırakan tüm arkadaşlarıma müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	v
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
TABLolar DİZİNİ.....	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	4
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.4. Araştırmanın Varsayımları	5
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	7
2.1. Demokrasi Nedir?	7
2.2. Demokrasinin Temel İlkeleri	10
2.2.1. Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması	10
2.2.2. Siyasal Eşitlik	11
2.2.3. Siyasal Katılım.....	11
2.2.4. Siyasal Çoğulculuk	12
2.2.5. Seçimler.....	12
2.2.6. Siyasal Partiler	13
2.2.7. Muhalefet Etme Özgürlüğü	13
2.2.8. Azınlık Haklarına Saygı.....	14
2.2.9. Güçler Ayrılığı	14
2.2.10. Hukukun Üstünlüğü.....	15
2.3. Demokrasinin Uygulanma Biçimleri	15
2.3.1. Doğrudan Demokrasi	15
2.3.2. Temsili Demokrasi	16
2.3.3. Yarı-Doğrudan Demokrasi	17
2.4. Dijitalleşme ve Siyasal İletişimin Dönüşümü	17
2.5. Dijital Kamusal Alan ve Vatandaşlık.....	22
2.6. Dijital Demokrasinin Tanımı	27
2.7. Dijital Demokrasinin Tarihsel Gelişimi	29
2.7.1. Dünyada Tarihsel Gelişimi	29

2.7.2. Türkiye’de Tarihsel Gelişimi	33
2.8. Dijital Demokrasinin Demokratik Süreçlere Katkıları ve Temsili Demokrasinin Dönüşümü	38
2.8.1. Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	38
2.8.2. Dijital Katılım	39
2.8.3. Dijital Bilgilendirme	40
2.8.4. Dijital Çoğulculuk.....	40
2.8.5. Dijital Erişim	41
2.9. Dijital Demokrasiye Yönelik Eleştirel Yaklaşımlar	42
2.9.1. Dijital Eşitsizlik.....	42
2.9.2. Dijital Gözetim.....	43
2.9.3. Dijital Tekelleşme	43
2.9.4. Dijital Manipülasyon	44
2.10. Dijital Demokrasi ve Sosyal Bilgiler Eğitimi	46
3. YÖNTEM.....	50
3.1. Araştırmanın Modeli.....	50
3.2. Evren ve Örneklem	50
3.3. Verilerin Toplanması.....	52
3.3.1. Veri Toplama Aracı	52
3.3.2. Veri Toplama Süreci	53
3.4. Verilerin Analizi.....	53
3.5. Geçerlik ve Güvenirlik.....	55
4. BULGULAR.....	57
4.1. Dijital Demokrasiye İlişkin Tutum Düzeylerine Yönelik Bulgular	57
4.2. Cinsiyet Değişkenine Yönelik Bulgular	57
4.3. Üniversitenin Bulunduğu Coğrafi Bölge Değişkenine Yönelik Bulgular.....	59
4.4. Sınıf Değişkenine Yönelik Bulgular.....	62
4.5. Anne Eğitim Durumu Değişkenine Yönelik Bulgular	64
4.6. Baba Eğitim Durumu Değişkenine Yönelik Bulgular	66
4.7. Aile Aylık Ortalama Gelir Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular	69
4.8. Yaşamının Büyük Bölümünü Geçirdiği Yerleşim Yeri Değişkenine Yönelik Bulgular	71
4.9. Dijital Ortamlarda Günlük Geçirilen Süre Değişkenine Yönelik Bulgular	73
4.10. STK Üyesi Olma Değişkenine Yönelik Bulgular.....	75
4.11. Üniversite Eğitimi Boyunca Demokrasi İle İlgili Ders Alma Değişkenine Yönelik Bulgular	76
4.13. Sınırsız İnternet Erişimine Sahip Olma Değişkenine Yönelik Bulgular.....	79
4.14. Kendini En Yakın Hissettiği Siyasal Görüş Değişkenine Yönelik Bulgular	81

4.15. İnternet Hızı Yeterlilik Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular	83
4.16. Dijital Ortamlardaki Kişisel Verilerin Gizliliği ve Güvenliğinin Hassasiyet Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular	84
4.17. Dijital Ortamlardaki Hukuki Düzenlemelerin Yeterlilik Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular ..	85
4.18. Dijital Okuryazarlık Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular.....	86
4.19. Demokratiklik Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular.....	87
4.20. Siyaset İlgi Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular	88
4.21. Seçimlere Katılma Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular	89
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	91
5.1. Tartışma ve Sonuç	91
5.2. Öneriler.....	106
5.2.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler	106
5.2.1. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler	106
KAYNAKÇA	109
EKLER	124
EK-1: Tez Çalışması Kapsamında Kullanılan Veri Toplama Aracı	124
EK-2: Tez Çalışması Kapsamında Alınan Etik Kurul İzin Yazısı	129
EK-3: Tez Çalışması Kapsamında İlgili Üniversitelerden Alınan Araştırma İzin Yazıları	130
İnönü Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	130
Akdeniz Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzni Yazısı	131
Artvin Çoruh Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	133
Atatürk Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	134
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	136
Çukurova Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	137
Dicle Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı.....	138
Ege Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı.....	139
Gazi Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı.....	141
Gaziantep Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	143
Kastamonu Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	144
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	145
Muş Alparslan Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı.....	146
Necmettin Erbakan Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı.....	147
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	148
Pamukkale Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	149
Siirt Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	150

Süleyman Demirel Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	151
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	152
Trakya Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı.....	153
Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı	154
EK-4: Yapay Zekâ Kullanım Tablosu	156

ÖZET

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi

Amaç: Araştırmada, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerini incelemek amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırmada, nicel bir yöntem izlenmiş olup tarama, nedensel karşılaştırma ve korelasyonel (ilişkisel) model olmak üzere üç farklı araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, 2024-2025 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Türkiye’deki üniversitelerin lisans programlarında öğrenim gören sosyal bilgiler öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırma evreni içerisinde 21 farklı devlet üniversitesinin lisans programlarında öğrenim gören 887 kadın ve 287 erkek olmak üzere toplamda 1174 sosyal bilgiler öğretmen adayı ise araştırmanın örneklemini olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini belirlenirken Türkiye’de bulunan yedi coğrafi bölge içerisinde her bir bölgeden üç farklı üniversitede öğrenim gören öğretmen adayları araştırmaya dâhil edilerek maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, 2024-2025 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde araştırmanın örneklemini oluşturan 21 üniversitenin lisans programlarında öğrenim gören SBÖA’dan “Google Form” aracılığıyla gönüllülük ilkesi çerçevesinde çevrimiçi olarak toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen 20 maddelik “Kişisel Bilgi Formu” ile Doğan ve Kırbaç (2025) tarafından geliştirilen 37 maddelik “Dijital Demokrasi Ölçeği” kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde, “Bağımsız Gruplar T (Independent-Samples T)”, “Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA)”, “Pearson Korelasyon (Pearson’s Correlation)” ve betimsel istatistik testler uygulanmıştır. Analizlerin yapılmasında ise Jamovi 2.7.12 yazılım paket programı kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmada elde edilen bulgular, araştırmanın alt amaçlarında yer alan değişkenlere göre analizleri yapılarak 21 kategori altında ele alınmıştır.

Sonuç: Araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin genel tutumlarının “orta düzeyde” olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca değişkenlerin yer aldığı her bir kategoriye yönelik elde edilen bulgular, tartışma ve sonuç bölümünde değerlendirilmiş olup sonuçlara ilişkin araştırmacı ve uygulayıcılara öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Dijital Demokrasi, Sosyal Bilgiler, Öğretmen Adayları

ABSTRACT

An Examination of the Digital Democracy Levels of Social Studies Teacher Candidates

Purpose: The purpose of this study is to examine the attitudes of social studies teacher candidates toward digital democracy.

Method: The study employed a quantitative approach and utilized three different research models: survey, causal comparison, and correlational (relationship-based). The study population consisted of social studies teacher candidates enrolled in undergraduate programs at universities in Turkey during the spring semester of the 2024–2025 academic year. A total of 1,174 social studies teacher candidates—including 887 women and 287 men—enrolled in undergraduate programs at 21 different state universities within the study population were selected as the study sample. When determining the sample for the study, the maximum diversity sampling method was used by including teacher candidates studying at three different universities in each of the seven geographical regions of Turkey. The data for this study were collected online via “Google Forms” from SBÖA students enrolled in undergraduate programs at the 21 universities comprising the study sample during the spring semester of the 2024–2025 academic year, in accordance with the principle of voluntariness. The 20-item ‘Personal Information Form’, developed by the researcher as a data collection tool, and the 37-item ‘Digital Democracy Scale’, developed by Doğan and Kırbaç (2025), were used. In the analysis of the data obtained, the “Independent-Samples T-test”, “One-Way ANOVA”, “Pearson’s Correlation” and descriptive statistical tests were applied. The Jamovi 2.7.12 software package was used to carry out the analyses.

Findings: The findings obtained in the study were analyzed according to the variables included in the study’s sub-objectives and categorized into 21 groups.

Conclusion: An evaluation of the study’s findings revealed that social studies teacher candidates’ overall attitudes toward digital democracy were at moderate levels. Furthermore, the findings relating to each category of variables were analysed in the discussion and conclusions sections, and recommendations regarding the findings were presented to researchers and practitioners.

Keywords: Democracy, Digital Democracy, Social Studies, Teacher Candidates

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

₺	: Türk Lirası
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BITNET	: Because It's Time Network
BİMER	: Başbakanlık İletişim Merkezi
CİMER	: Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
CSNET	: Computer Science Network
Çev.	: Çeviren
DFA	: Doğrulayıcı Faktör Analizi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
Ed.	: Editör
IBM	: International Business Machines
IT2000	: Information Technology 2000
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
KDEP	: Kısa Dönem Eylem Planı
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MILNET	: Military Network
NCSS	: National Council for the Social Studies
NEA	: National Education Association
NSFNET	: National Science Foundation Network
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
SBDÖP	: Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı
SBÖA	: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayları
ss.	: Sayfa Sayısı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TR-NET	: Türk Net (Ağı)
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTNET	: Türk Telekom Net (Ağı)

TUENA	: Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı
TURNET	: Türkiye İnternet Ağı
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜVAKA	: Türk Üniversiteleri ve Araştırma Kurumları Ağı
ULAKNET	: Ulusal Akademik Net (Ağı)
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
vb.	: ve benzeri
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Sayfa No
Şekil 1. Histogram grafiği.....	54
Şekil 2. Q-Q grafiği.....	55

TABLolar DİZİNİ

Tablo No	Sayfa No
Tablo 1. Bennett'in, "Görev Odaklı Vatandaş" (DC: Dutiful Citizen) ile "Kendini Gerçekleştiren Vatandaş" (AC: Actualizing Citizen) modellerinin karşılaştırmalı analizi.....	26
Tablo 2. Araştırmanın örnekleme ilişkin betimsel istatistikler.....	51
Tablo 3. Dijital Demokrasi Ölçeği'nin madde dağılımı.....	52
Tablo 4. Dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin belirlenmesinde kullanılan puan aralıkları.....	53
Tablo 5. Katılımcılardan elde edilen verilere ilişkin betimsel istatistikler.....	54
Tablo 6. Dijital Demokrasi Ölçeği'nin iç tutarlık katsayılarına (Cronbach's Alpha ve McDonald's Omega) ilişkin istatistikler.....	56
Tablo 7. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerine yönelik betimsel istatistik sonuçları....	57
Tablo 8. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin cinsiyet değişkenine yönelik Bağımsız Gruplar T-testi sonuçları.....	58
Tablo 9. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin üniversitenin bulunduğu coğrafi bölge değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.....	59
Tablo 10. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin sınıf değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.....	62
Tablo 11. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin anne eğitim durumu değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.....	64
Tablo 12. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin baba eğitim durumu değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.....	67
Tablo 13. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin aile aylık ortalama gelir düzeyi değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.....	69
Tablo 14. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin yaşamının büyük bölümünü geçirdiği yerleşim yeri değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.....	71
Tablo 15. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital ortamlarda günlük geçirilen süre değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.....	73
Tablo 16. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin STK üyesi olma değişkenine yönelik Bağımsız Gruplar T-testi sonuçları.....	75
Tablo 17. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alma değişkenine yönelik Bağımsız Gruplar T-testi sonuçları.....	77
Tablo 18. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olma değişkenine yönelik Bağımsız Gruplar T-testi sonuçları.....	78

Tablo 19. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin sınırsız internet erişimine sahip olma değişkenine yönelik Bağımsız Gruplar T-testi sonuçları.....	80
Tablo 20. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin kendini en yakın hissettiği siyasal görüş değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.....	81
Tablo 21. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin internet hızına yönelik yeterlilik düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon testi sonuçları.....	84
Tablo 22. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin dijital ortamlardaki kişisel verilerin gizliliği ve güvenliğinin hassasiyet düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon testi sonuçları.....	85
Tablo 23. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin dijital ortamlardaki hukuki düzenlemelerin yeterlilik düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon testi sonuçları.....	86
Tablo 24. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin dijital okuryazarlık düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon testi sonuçları.....	87
Tablo 25. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin demokratiklik düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon testi sonuçları.....	88
Tablo 26. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin siyaset ilgi düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon analizi sonuçları.....	89
Tablo 27. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin seçimlere katılma düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon testi sonuçları.....	90

1. GİRİŞ

Tezin bu bölümünde; araştırmanın problem durumu, amacı ve önemi, sınırlılıkları, varsayımları ve tanımlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Günümüz modern toplumları, dijital bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu dönüşüm, çoğu zaman yalnızca teknolojik gelişmeler bağlamında değerlendirilmektedir. Ancak bu süreç ekonomik, sosyal ve siyasal alanlar başta olmak üzere toplumsal yapının neredeyse bütün katmanlarını ve ilişki biçimlerini içine alan çok boyutlu bir dönüşümü ifade etmektedir. Sanayi Devrimi'nin en etkili ürünlerinden biri olan endüstriyel makineler giderek daha da dijitalleşmiş, üretim ve hizmet süreçleri büyük ölçüde dijital makinelerin kontrolü altına girmiştir. Buna paralel olarak ilişki biçimleri de dijital altyapılar ve cihazlar aracılığıyla yeniden şekillenmeye başlamıştır. Teknolojinin taşıyıcı öğeleri aracılığıyla gelişen dijitalleşme, toplumsal hayatın hemen her alanına nüfuz etmiş; toplumsal yapının bütün kurumlarını etkisi altına alarak günümüz modern toplumlarının ayırt edici bir niteliği haline gelmiştir (Kurttaş, 2021:2351; Nardelli, 2024:99). Nitekim bu etkinin belirgin olarak gözlemlendiği kurumlardan biri de siyasettir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan dijitalleşme, siyasal iletişimdeki dönüşümü beraberinde getirmiştir. Özellikle internet altyapısını kullanan farklı medya araçlarının gelişmesi, internet aracılığıyla bireylerin demokratik süreçlere katılımını teşvik etmek amacıyla ortaya çıkan tartışma alanına çeşitlilik ve zenginlik kazandırmıştır. Bu anlamda vatandaşların bilgiye erişimini ve etkileşimlerini kolaylaştırırken hükümetin şeffaflığını ve hesap verebilirliğini de artırmaktadır. Öte yandan internet tabanlı bu medya araçları, siyasal tartışma ve eylemler için bir organizasyon merkezi haline gelmiştir. Sosyal ağ siteleri (Facebook, Twitter/X, Instagram vb.), bloglar, forumlar ve wikiler olarak karşımıza çıkan internet tabanlı medya araçları, çağımızın yeni kamusal alanlarına birer örnektir (Hans, 2013:28). İnternet tabanlı dijital medya araçlarıyla desteklenen bu yeni kamusal alanlar, dijital bir ortamda bireyler arasında zaman, mekân ve fiziksel mesafeden bağımsız olarak ortak çıkarların oluşmasını sağlayan iş birliğine dayalı aktif bir etkileşim alanı sunmuştur. Kamusal alanda meydana gelen bu dönüşüm, dijital toplulukların oluşmasını sağlamış (Popovic ve Hromadzic, 2008:52) ve bireysel açıdan vatandaşlığın yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Bu anlamda dijitalleşme, vatandaşların katılım davranışlarını etkileyerek çevrimiçi ortamlarda birer kullanıcıya dönüşmelerine yol açmış ve çoğunlukla “dijital vatandaşlık” olarak adlandırılan yeni vatandaşlık modelini ortaya çıkarmıştır.

Dijital çağın ortaya çıkardığı vatandaş tipolojisi, fiziksel ve toplumsal bağlamlara göre değişkenlik gösterse de daha önceki vatandaş tipolojisinden farklı olduğu açıktır. Dolayısıyla siyasal

yapılar ve yöneticiler, dijital vatandaşın karakteristiğini oluşturan tutum, davranış ve beklentilerine kayıtsız kalamamış; parti bağlılığı gibi artık vatandaşların ilgisini çekmeyen geleneksel yöntemler yerine vatandaşların siyasal süreçlere etkin katılımını teşvik edici yeni arayışlar içerisine girmişlerdir. Nitekim dijital bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklar, devletler tarafından stratejik bir siyasal iletişim aracı olarak görülmüş ve dijital yönetim süreçlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Geleneksel demokrasi uygulamalarına alternatif olarak e-parlamento, e-yasama, e-adalet, e-arabuluculuk, e-çevre, e-seçim, e-referandum, e-girişim, e-oylama, e-danışma, e-dilekçe, e-kampanya, e-yoklama ve e-anket gibi dijital demokrasi uygulamalarının giderek günümüz demokrasilerinin merkezinde yer alması, bu sürecin bir yansımasıdır. Böylece devletler, yeni vatandaş tipinin beklenti ve taleplerine cevap vererek vatandaşların siyasal alandaki etkinliğini ve demokratik süreçlere katılımını artırmayı amaçlamışlardır (Council of Europe, 2009:7; Demirci, 2015:100). Başka bir ifadeyle dijital demokrasi, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin siyasal iletişimi dönüşüme uğratması ve bu dönüşüme bağlı olarak yeni kamusal alanların ve vatandaşlık tipolojisinin ortaya çıkmasının bir sonucudur.

Tüm bu bilgiler ışığında “dijital demokrasi” konusuyla ilgili alan yazını incelendiğinde, ulusal ve uluslararası anlamda çeşitli araştırmalar karşımıza çıkmaktadır. Ancak dünyada bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak söz konusu araştırmaların alan yazınındaki görünürlüğü ve niceliksel artışı, ülkelere göre farklılık göstermektedir. Bu anlamda uluslararası araştırmalarda başta ABD, AB ve bazı Asya ülkeleri (örneğin, Singapur gibi) olmak üzere dünyadaki dijital dönüşüm çalışmalarına bağlı olarak özellikle 1990’lı yılların sonu ve 2000’li yılların başlarında niceliksel bir artış olduğu gözlemlenmiştir (Barber, 1998; Barnett, 1997; Bingham vd., 2005; Bunchstein, 2004; Chadwick, 2003; Chadwick ve May, 2003; Clift, 2003; Coleman ve Norris, 2005; Dahlberg, 1998; Frieland, 1996; Hacker, 1996; Hacker ve Dijk, 2000; Hague ve Loader, 1999; Jaeger, 2004; Macintosh, 2004; Solop, 2001; Papacharissi, 2002; Rodan 1998; Tambini 1999; Tsagarousianou, 1999). Ulusal araştırmalarda ise özellikle 2010 yılı sonrasında artış olduğu görülmektedir.

Dijital demokrasiyle ilgili Türkiye’de yapılan tezler incelendiğinde, Timisi (1999) ve Öztürk (2006)’ün dışındaki diğer tez çalışmalarının (Acet, 2013; Akbaş Demirkan, 2020; Akkuş, 2025; Arı, 2014; Bahçekapılı, 2021; Cender, 2023; Çetin, 2010; Dağkılıç, 2018; Dinçer, 2020; Dur, 2024; Erol, 2022; Fatali, 2020; Gönül, 2021; Gülbahar, 2022; Gün, 2018; Gündoğdu, 2014; Gürbüz, 2014; Işık, 2019; Kaman, 2022; Karaca, 2019; Kaya Güler, 2025; Keskinbıçkı, 2019; Meriç, 2014; Minarlı, 2019; Mousavi, 2022; Sansarcı, 2013; Subay, 2016; Taşkın, 2023; Ugo, 2023; Yavuzoğlu, 2017) büyük ölçüde 2010 yılı ve sonrasında gerçekleştirildiği görülmektedir. Tez çalışmalarının haricinde konuyla ilgili alan yazınında yer alan diğer bilimsel araştırmalarda da aynı durum söz konusudur (Afşar, 2010; Aksoy ve Türkölmez, 2020; Ceyhan, 2020; Çabuk vd., 2016; Çiçek, 2024; Durdu, 2024; Ekici ve Güven, 2021; Ersöz, 2013; Güler ve Şahnagil, 2017; Güngör, 2014; Mahmutoğlu, 2012; Oral, 2008; Önen, 2020; Özkök, 2024;

Sobacı ve Eryiğit, 2015; Şendağ, 2010; Şendağ vd., 2022; Şendağ ve Toker, 2016; Şen ve Şen, 2023; Şener, 2006; Şirvanlı, 2021; Ünlü, 2017; Yegen vd., 2022; Yel, 2023; Yıldız ve Seferoğlu, 2014; Yiğit ve Çolak, 2010). Bu durumun oluşmasında, yukarıda adı geçen ülkelerde 1990'lı yıllarda başlatılan dijital dönüşüm çalışmalarına kıyasla, Türkiye'de 2003 yılından sonra dijital dönüşüme yönelik strateji ve eylem planlarının uygulanmasında sağlanan süreklilik belirleyici olmuştur. (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015:11).

Yapılan alan yazını incelemesinde, dijital demokrasinin Türkiye'de yeni bir araştırma konusu olduğu ve bu anlamda yapılan araştırmaların sınırlılığı göze çarpmaktadır. Konuyla ilgili eğitim alanına bakıldığında ise yapılan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Oral, 2008; Şendağ, 2010; Şendağ vd., 2022; Şendağ ve Toker, 2016; Ünlü, 2017; Yıldız ve Seferoğlu, 2014; Yiğit ve Çolak, 2010). Bu kapsamda yapılan araştırmalara bakıldığında, Oral (2008) öğretmen adaylarının internete yönelik tutumları ile demokrasiye yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemiş, Yiğit ve Çolak (2010) ise SBÖA'nın e-demokrasiye yönelik görüşlerini araştırmıştır. Şendağ (2010) tarafından yürütülen araştırmada, öğretmen adaylarının e-demokrasiye yönelik algılarını ve e-siyasete katılım düzeylerini incelenmiştir. Benzer bir şekilde Şendağ ve Toker (2016), öğretmen adaylarının e-demokrasiye katılımıyla ilişkili faktörleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Beden eğitimi öğretmen adaylarıyla araştırmasını yürüten Ünlü (2017), öğretmen adaylarının internete ve demokrasiye yönelik tutumlarını incelemiştir. Yıldız ve Seferoğlu (2014) tarafından yürütülen araştırmada, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim ve bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığı ile ilköğretim öğrencilerinin demokrasi bilinci arasındaki ilişkiyi belirlemeye odaklanırken Şendağ vd., (2022), Türkiye'deki K-12 okullarında e-demokrasinin uygulanabilirliğini öngören faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Söz konusu araştırmaların dışında, konuyla ilgili eğitim alanındaki tez çalışmalarına bakıldığında ise Arı (2014) ve Cender (2023)'in çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında her iki çalışmanın da sosyal bilgiler eğitimi alanında yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar incelendiğinde, Arı (2014), öğretmenlerin e-demokrasinin okullarda uygulanabilirliğine yönelik algılarını ele almış; Cender (2023) ise farklı eğitim düzeylerinde öğrenim gören 15-29 yaşları arasındaki gençlerin dijital ortamlarda siyasal katılımlarını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır.

Sonuç olarak dijital demokrasiye ilişkin alan yazını incelendiğinde, sosyal bilgiler eğitimi alanında konuya ilişkin araştırmaların sınırlı sayıda olması dikkat çekmektedir. Ayrıca Yiğit ve Çolak'ın (2010) çalışmasının nitel yöntem temelinde yürütülmesi, Arı (2014) ve Cender'in (2019) araştırmalarının farklı örneklem gruplarına odaklanması ve bu çalışmalarda dijital demokrasinin çoğunlukla algı düzeyinde ele alınması, alandaki boşluğun devam ettiğini göstermektedir. Bu durum, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerini nicel bir yaklaşımla ve geniş bir örneklem grubu üzerinden inceleyen araştırmalara duyulan gereksinimi ortaya koymaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmada, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerini incelemek amaçlanmıştır.

Bu genel amaç doğrultusunda, şu alt amaçlar belirlenmiştir:

1. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutumları; dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda ne düzeydedir?
2. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeyleri;
 - cinsiyet,
 - üniversitenin bulunduğu coğrafi bölge,
 - sınıf,
 - anne eğitim durumu,
 - baba eğitim durumu,
 - aile aylık ortalama gelir düzeyi,
 - yaşamının büyük bölümünü geçirdiği yerleşim yeri,
 - dijital ortamlarda günlük geçirilen süre,
 - STK üyesi olma,
 - demokrasi ile ilgili ders alma,
 - takma adla kullanılan dijital hesaba bir sahip olma
 - sınırsız internet erişimine sahip olma ve
 - kendini en yakın hissettiği siyasal görüş değişkenleri açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeyleri;
 - internet hızı yeterlilik düzeyi,
 - dijital ortamlardaki kişisel verilerin gizliliği ve güvenliğinin hassasiyet düzeyi,
 - dijital ortamlardaki hukuki düzenlemelerin yeterlik düzeyi,
 - dijital okuryazarlık düzeyi,
 - demokratiklik düzeyi,
 - siyaset ilgi düzeyi ve
 - seçimlere katılma düzeyi değişkenleri açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir ilişki göstermekte midir?

Yukarıda yer alan genel amaç ve alt amaçlardan hareketle bu araştırma; dijital demokrasi konusunu iletişim, siyaset bilimi, sosyoloji ve eğitim bilimleri bağlamında ele alması bakımından sosyal bilgiler çalışma alanına uygun disiplinler arası bir nitelik taşımaktadır. Araştırmanın, Türkiye'nin farklı

coğrafi bölgelerinde yer alan üniversitelerde öğrenim gören SBÖA'dan oluşan geniş ve çeşitli bir örneklem grubu üzerinden yürütülmesi, çalışmanın temsil gücünü artıran önemli unsurlardan biridir. Dolayısıyla örneklem yapısının, dijital demokrasiye ilişkin tutumların farklı değişkenler açısından daha kapsamlı ve karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra dijital çağın gerektirdiği demokratik vatandaşların yetiştirilmesinde gelecekte demokratik vatandaşlık eğitiminin uygulayıcıları olacak SBÖA'nın dijital demokrasiye yönelik gerekli bilgi, beceri, tutum ve değerlere sahip olmaları beklenmektedir. Sosyal bilgiler eğitiminin demokratik vatandaş yetiştirme amacı doğrultusunda öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutumlarının belirlenmesi, dijital çağın gerektirdiği vatandaşlık anlayışı ve demokratik katılım kültürünün öğrencilere kazandırılması açısından önem taşımaktadır.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma;

- Akdeniz, Artvin Çoruh, Atatürk, Çanakkale Onsekiz Mart, Çukurova, Dicle, Ege, Gazi, Gaziantep, İnönü, Kastamonu, Muğla Sıtkı Koçman, Muş Alparslan, Necmettin Erbakan, Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Pamukkale, Siirt, Süleyman Demirel, Tokat Gaziosmanpaşa, Trakya ve Yıldız Teknik üniversiteleri,
- 2024-2025 eğitim-öğretim yılı bahar dönemi,
- SBÖA,
- Dijital Demokrasi Ölçeği'nden elde edilen verilerle sınırlıdır.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın varsayımları, şu şekilde belirlenmiştir:

1. Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak kullanılan "Dijital Demokrasi Ölçeği'nin, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutumlarını belirleme noktasında yeterli geçerlik ve güvenirliğe sahip olduğu varsayılmıştır.
2. Araştırma örneklemindeki üniversitelerde öğrenim gören SBÖA'nın veri toplama aracında yer alan soruları, tarafsız ve içtenlikle yanıtladığı varsayılmıştır.
3. Araştırma örneklemine dâhil edilen üniversitelerin ve bu üniversitede öğrenim gören SBÖA'nın, evreni temsil etme konusunda yeterli niteliğe sahip olduğu varsayılmıştır.
4. Araştırma örneklemine dâhil edilen SBÖA'nın veri toplama aracına yönelik verdikleri yanıtları etkileyebilecek dışsal faktörlerin, tüm katılımcılar üzerinde benzer etkilere sahip olduğu varsayılmıştır.

1.6. Tanımlar

Demokrasi: Çoğunluğun yönetim hakkının, azınlığın ise temel hak ve özgürlüğünün güvence altına alındığı halk egemenliği temeline dayanan yönetim anlayışıdır (Doğan, 2021:9).

Siyasal İletişim: Siyasal aktörlerin belli ideolojik amaçlarını, politikalarını belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere çeşitli iletişim tür ve teknikleri kullanmalarıdır (Aziz, 2015:3).

Bilgi ve İletişim Teknolojileri: Bilgiyi oluşturmak, iletmek, depolamak, paylaşmak ve karşılıklı olarak değişimini sağlamak amacıyla kullanılan teknolojik araç ve kaynakların bütünüdür (UNESCO, 2025).

Dijital Demokrasi: Dijital bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla demokratik süreçlere katılım biçimidir.

Sosyal Bilgiler: İyi ve sorumlu bir vatandaş yetiştirmek amacıyla kaynağını sosyal bilimlerdeki disiplinlerden alan, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı çalışma alanıdır (Bilgili, 2013:4).

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Tezin bu bölümünde, araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan kavramlara ve konuya ilişkin alan yazınına yer verilmiştir.

2.1. Demokrasi Nedir?

Demokrasi kavramı, köken itibarıyla eski Yunan uygarlığına kadar uzanmaktadır. Eski Yunancada “demos” (halk) ile “kratos” (kuvvet, otorite, hükümet) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan kavram (Başgil, 2006:23), “halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi” (TDK, 2025) anlamına gelmektedir. Geline süreç içerisinde çeşitli tanımlar ortaya atılmışsa da demokrasinin çoğulculuğu ve farklılaşmayı esas alan yapısı gereği (Yeşil, 2002:2) söz konusu kavram üzerinde uzlaşılan bir tanımın olmadığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ise demokrasinin çok boyutlu bir kavram olmasıdır. Çünkü o her şeyden önce bir yönetim biçimini, bir karar alma sürecini, bir yaşam biçimini ve bir değerler kümesini ifade etmektedir. Bu farklı boyutlar iç içe geçtiğinden, birini diğerlerinden ayırıp demokrasiyi sadece tek bir boyutuyla ele almak anlamlı bir çaba olmayacağı gibi yapılan tanımlamayı da eksik bırakacaktır (Uygun, 2003:9-10). Demokrasinin tanımlanmasındaki bu çok boyutlu bakış açısından doğan çeşitlilik, demokrasi kavramını karmaşık bir hale getirmekten çok onun doğası gereği farklılıklara verdiği değer ve eşitlikçi yaklaşımı göz önüne alındığında zenginlik kazandırmaktadır. Bununla birlikte, kavram üzerine yapılan çeşitli tanımlamalara rağmen belirli sınırlar ve temel ilkeler etrafında buluşulduğu da açıkça görülmektedir (Doğan, 2021:6-7).

Eski Yunanlılar, hükümet ve devletleri, siyasal kararları verenlerin sayısı ölçüsünde üç grupta sınıflandırmıştır. Buna göre, bir sistemde karar verme yetkisi tek kişide toplanıyorsa monarşi ya da daha ağır şekliyle tiranlık; azınlıkla sınırlandırılıyorsa aristokrasi ya da daha ağır şekliyle oligarşi; tüm vatandaşlar ya da toplumun çoğunluğunda toplanıyorsa demokrasi sisteminin hâkim olduğu ifade edilmiştir (Mayo, 1964:23). Herodotos’un Tarih’inde Eski İranlıların (Persler) da benzer bir sınıflandırma yaptığından söz edilmektedir. Dönemin Pers soylularından olan Otanes, Dareios’un tahta çıkışının öncesinde yeni yönetimin nasıl olacağıyla ilgili sarayda yapılan bir toplantıda, monarşi ve oligarşi yerine “halkın kendi kendini yönetmesi” olarak ifade ettiği demokrasiyi ileri sürmüştür. Ancak yapılan toplantı sonucunda, üç yönetim şeklinin olumlu ve olumsuz yanları tartışılarak toplantıya katılan çoğunluk tarafından monarşi tercih edilmiştir (Herodotos, 1973:251-253). Halk egemenliği anlayışı, farklı toplumlarca dile getirilmişse de yönetim şekli olarak ilk defa Eski Yunan’da hayat bulmuştur (Aristoteles, 2013). “Atina demokrasisi” olarak da tabir edilen ve o dönemde yaşanan tecrübeler, dönemin Yunan düşünürlerinin görüşlerine de yansımıştır.

Sokrates’in demokrasiye ilişkin görüşlerine, doğrudan ulaşılmamasına karşın Platon’un kaleme aldığı “Sokrates’in Savunması (Apologia)” adlı eserde rastlamak mümkündür. MÖ 399 yılında kentin

tanrılarını inkâr etmek ve gençleri yoldan çıkarmak suçundan infaz edilen (Guthrie, 1971:4) Sokrates, kendisine yöneltilen suçlamalara karşın yapmış olduğu savunmasında; üstü kapalı bir şekilde halkın çoğunluğunun bilgisizliğine ve bu bilgisiz çoğunluğun yönetimde etkin olmasının risklerine yönelik eleştirilerde bulunmuştur (Platon, 2015). Platon ise fakirlerin düşmanlarını yenmesiyle demokrasinin kurulacağını dile getirerek demokrasiyi karşı eleştirel bir tutumla yaklaşmıştır. Demokrasilerin ilk başta herkes için özgürlük sunduğunu ancak onun en büyük değer saydığı bu doymak bilmeyen özgürlüğün demokrasiyi yıktığını ve bunun sonucunda ise düzenin zorbalığa dönüştüğünü savunmuştur (Platon, 2021).

Aristoteles de Platon gibi demokrasiyi, iktidar erkinin fakirlerin (halk) elinde olması şeklinde tanımlamıştır. Egemenliği tek bir kişiye vermenin mantıksız olduğunu düşündüğü gibi halka da yöneticilerini seçme hakkının verilmesinin doğru olmadığını savunan Aristoteles, bu hakkın eğitilmiş ve kendini yetiştiren insanların elinde olması gerektiğini dile getirmiştir. Ancak bazı konularda uzmanlığı olmayan insanların da fikirlerinin alınabileceği üzerinde dururken yine de alt sınıftan insanların “yöneticileri seçmek” ve “denetlemek” gibi önemli konularda yetki sahibi olmasının hatalı olabileceğini ifade etmiştir. Eğer böyle bir yetki söz konusu olacaksa da “Halk Meclisi” aracılığıyla yapılmasının daha uygun olacağını belirtmiştir (Aristoteles, 2017). Aristoteles, Sokrates ve Platon’a göre demokrasiye daha iyimser yaklaşırsa da genel anlamda dönemin Yunan düşünürleri tarafından “fakir” veya “alt sınıf”tan insanların yönetimi olarak görülmüştür. “Fakir” veya “alt sınıf”tan kastettikleri ise bilgi ve eğitimden yoksun halk çoğunluğudur. Demokrasinin bu halk çoğunluğuna hak etmedikleri kadar özgürlük sunması ve eşit olmayan durumları eşit hale getirme çabasının sosyal ve siyasal hayattaki sorunları da beraberinde getirdiği fikrini dile getirmişlerdir. Ayrıca dönemin Yunan düşünürlerinde demokrasiye karşı bu tutumun oluşmasında ise toplumsal sınıf içerisinde kendilerinin seçkin bir zümreyi temsil etmesi ve Atina demokrasinin egemen olduğu bir dönemde Sokrates’in infaz edilmesi gibi durumların da etkili olduğu düşünülebilir.

Tarihsel süreç içerisinde, Atina’daki demokrasi ve Roma’daki cumhuriyet girişimlerinin kendi zamanlarıyla sınırlı kaldığı ve yerlerini monarşi yönetimlerine bıraktığı görülmektedir (Tunç, 2008:1116). Avrupa monarşisinin egemen olduğu Aydınlanma Çağı’nda, demokrasi üzerine birçok düşünür tarafından çeşitli görüşler öne sürülmüş ve bu dönemde demokrasinin kavramsal temeli şekillenmeye başlamıştır. Dönemin önemli düşünürlerinden olan Locke, demokrasiyi; “çoğunluğun topluluk adına yasalar yapma ve bu yasaları kendi atadığı görevliler eliyle yürütme erkinin tümünü kullanması” (Locke, 2012:85) olarak tanımlamıştır. Montesquieu ise “cumhuriyet rejiminde yönetim yetkisinin tüm halkın elinde olması” şeklinde ifade etmiştir. Ona göre halk, iradesi olan oyu sayesinde bu yönetimin hükümdarı sayılmaktadır. Ayrıca demokrasilerde güçler ayrılığı ilkesinin önemine değinen Montesquieu, bu ilkenin gözetilmediği bir yönetimde özgürlüğün söz konusu olamayacağını savunmuştur (Montesquieu, 2014:55-174).

Rousseau, gerçek demokrasinin hiçbir zaman var olmadığını ve bundan sonra da var olamayacağını, çoğunluğun yönetip azınlığın yönetilmesinin doğal düzene aykırı olduğunu ifade ederek konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Ona göre, gerçek bir demokrasinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için öncelikle bireylerin rahatça toplanabileceği ve her bir bireyin diğer bireylerin tamamını kolayca tanıyabileceği küçük bir devlet modelinin olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca işlerin üst üste birikip içinden çıkılmaz tartışmalara yol açmasını önlemek için kanunların çok sade ve anlaşılır olmasına vurgu yaparken toplumsal sınıflarda ve zenginliklerde olabildiğince eşitlik olması gerektiğini ifade etmiştir. Aksi takdirde hak ve yetkilerde uzun zaman eşitliğin sürdürüleemeyeceğini savunmuştur. Demokrasinin imkânsızlığını ise “eğer bir tanrılar toplumu olsaydı, ancak tanrıların demokrasiyle yönetilebileceklerini” oldukça çarpıcı bir varsayımla dile getirmiştir (Rousseau, 2012:63-64). Rousseau, görüşleri itibariyle demokrasi karşıtı gibi anlaşılrsa da aslında böylesine bir yönetim anlayışını insanların hak etmediğini ve demokrasinin sadece tanrılara layık olduğunu belirtmiştir. Demokrasinin uygulanabilirlik açısından insan doğasıyla uyuşmadığını vurgulayarak ona ütöpik bir anlam yüklemiştir.

18. yüzyılın sonlarına doğru modern demokrasi anlayışı gelişmeye başlamıştır. Özellikle 1776’daki Amerikan Devrimi ve 1789’daki Fransız İhtilâli’nin ortaya çıkardığı toplumsal ve siyasal sonuçlar, bu anlayışın gelişimine hız kazandırmıştır. Hiç kuşkusuz yaşanan gelişmelerin yazın ve düşün hayatına da önemli yansımaları olmuş, birçok düşünür ve siyasetçi tarafından modern demokrasinin tanımı yapılmıştır. Ünlü Fransız siyaset bilimcisi Tocqueville, 1832’de ABD’ye yaptığı bir seyahatten edindiği gözlemlere dayanan “Amerika’da Demokrasi” adlı eserinde demokrasiyi, “siyasal gücün, doğrudan doğruya halkı temsil eden iktidarda toplanması” şeklinde tanımlamıştır. ABD’li siyasetçi ve devlet adamı Abraham Lincoln, 1863 tarihli bir söylevinde demokrasiden söz ederken “halkın halk tarafından, halk için yönetimi” olduğunu belirtmiş ve özgün bir tanımlama yapmıştır (Heywood, 1992:110). Duverger (1974:453) demokrasiyi, “yöneticilerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla yönetilenler tarafından seçildiği rejim” olarak açıklamıştır. Dahl (2010:47)’a göre de “kamu politikası üzerine kararlar verilmesi sürecinde bütün üyelerin eşit derecede nitelikli oldukları kabul edilerek onlara eşit muamele edinilmesini öngören” yönetim anlayışıdır. Sartori (1996:166), tarafından “liderliğin yarışmalı bir yöntemle yenilenmesi” şeklinde yorumlarken Arblaster (1999:15) ise “halkın büyük çoğunluğunun temsilciliğini yapan yönetim” olarak tanımlamıştır. Lipset (1986:25), “yönetimin görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun, düzenli olanaklar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun olabildiğince geniş kısmının, siyasal iktidar için yarışanlar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizma” olarak ifade etmiştir. Beetham ve Boyle (1998:1)’nin demokrasi tanımında ise “organizasyonları tümüyle etkileyen kararların, organizasyonun tüm üyelerince alındığı ve karar alma mekanizmasının ise herkesin eşit haklara sahip olması idealinden oluştuğu bir süreç” olarak belirtilmiştir. Diğer bir ifadeyle kolektif karar verme süreci üzerinde halk

denetimi ve bu denetimin kullanımında hakların eşitliği prensibinin gerekliliği vurgulanmıştır. Touraine (2004:25) ise “en çok sayıda bireye en büyük özgürlüğü veren, olası en büyük çeşitliliği tanıyan ve koruyan siyasal yaşam biçimi” olarak tanımlamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk’ün demokrasiye ilişkin görüşlere de kendi el yazısı ve notlarından derlenerek Prof. Dr. Afet İnan tarafından 1930’da yayına hazırlanan “Vatandaş İçin Medeni Bilgiler” adlı eserde ulaşılmaktadır. Söz konusu eserde Atatürk (1994:37), “Demokrasi temeline dayanan hükümetlerde egemenlik, halka, halkın çoğunluğuna aittir. Demokrasi ilkesi, egemenliğin ulusta olduğunu, başka bir yerde olamayacağını gerekli kılar. Bu yolla demokrasi ilkesi; siyasal gücün, egemenliğin kaynağına ve meşruluğuna dayanmaktadır.” diyerek demokrasiye ilişkin görüşlerde bulunmuştur.

Sonuç olarak demokrasi kavramı üzerine yapılan tanımlara bakıldığında, büyük çoğunlukla “halkın iktidarı” veya “çoğunluğun iktidarı” çizgisinde uzlaşıldığı görülmektedir. Ancak bazı tanımlardaki dikkat çekici nokta, çoğunluğun gözetilip azınlığın arka plana itilmesidir. Ancak demokrasiyi, yalnızca çoğunluğun iktidarı olarak görmek, demokrasinin doğasına aykırı bir yaklaşımdır. Çünkü demokrasilerde, çoğunluk kadar azınlığın da temel hak ve özgürlüğünün güvence altına alınması oldukça önemlidir. Tüm bu görüşlerden ve yapılan tanımlamalardan hareketle demokrasi; çoğunluğun yönetim hakkının, azınlığın ise temel hak ve özgürlüğünün güvence altına alındığı halk egemenliği temeline dayanan yönetim anlayışı olarak tanımlanabilir (Doğan, 2021:9).

2.2. Demokrasinin Temel İlkeleri

Günümüze kadar evrilen ve oldukça kapsamlı bir hafızaya sahip olan demokrasi anlayışının temel ilkelerini de ayrıntılarıyla açıklamakta yarar vardır. Bunlar; temel hak ve özgürlüklerin korunması, siyasal eşitlik, siyasal katılım, siyasal çoğulculuk, seçimler, siyasal partiler, muhalefet etme özgürlüğü, azınlık haklarına saygı, güçler ayrılığı ve hukukun üstünlüğüdür.

2.2.1. Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması

Demokrasi, bireyin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bir yönetim anlayışıdır. Medeni ve siyasi haklar sözleşmelerinde de karşılığı bulunan yaşama hakkı, ifade özgürlüğü, bilgi edinme özgürlüğü, basın özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, mahremiyet hakkı ve kişi güvenliği gibi temel hak ve özgürlükler “olmazsa olmaz” haklardır. Bu haklar hayat bulmadıkça demokrasilerde sosyal farklılıkları açıklama ve çözme metodu olan açık tartışma da söz konusu olamaz. Yukarıda ifade edilen haklar, demokrasinin kendi varlık nedenleri olduğu gibi demokrasi anlayışının güvenilebilirliği de hak ve özgürlüklerin sağlanabilmesi nispetinde değer kazanır (Beetham ve Boyle, 1998:5). Demokrasi anlayışının oluşabilmesi için temel hak ve özgürlüklerin fiili olarak vatandaşlara sağlanmış olması gerekmektedir. Başta anayasa olmak

üzere kabul edilen hukuki belgelerde demokratik hakların taahhüt edilmesi yeterli değildir. Bu haklar, etkin bir şekilde yürürlüğe konulmalı ve uygulamada vatandaşlar için ulaşılabilir olmalıdır. Söz konusu haklar sağlanmadıkça yöneticiler ne derse desin, böylesi bir sistemin demokratik olduğunu söylemek mümkün olmadığı gibi “demokratik” olduğu yönündeki bütün söylemler de demokratik olmayan yönetim için yalnızca bir maskeden ibarettir (Dahl, 2010:60-61). Çünkü temel hak ve özgürlükler güvence altına alınmadıkça siyasal özgürlük, “en güçlülere” ve “en zenginleri” korumanın bir yolu olmaktan öteye geçemeyecektir (Touraine, 2004:133). Bu anlamda demokratik bir yönetimde vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin korunup gözetilmesi demokrasinin öncelikli ilkelerindendir.

2.2.2. Siyasal Eşitlik

Demokrasinin olmazsa olmaz ilkelerinden bir diğeri de siyasal eşitliktir. Ancak burada sözü edilen eşitlik, herkesin her yönden eşit olması değildir. Burada kastedilen eşitlik, vatandaşların devlet erkini elinde bulunduran siyasal iktidar tarafından sunulan hizmetlerde ve kanunlar önünde eşitliğidir. Yani siyasal eşitliğin hâkim olduğu bir yönetimde; dil, din, ırk, felsefi inanç, eğitim, yaş, cinsiyet, siyasal ve ideolojik görüş farklılığı gözetilmeksizin gerek vatandaşlara sunulan hizmet ve gerekse kanunların uygulanması bakımından herkese eşit olarak yaklaşılması gerekmektedir. (Demir, 2010:601-602). Öte yandan farklı olanları eşit yapma zorlaması da bir adaletsizlik biçimidir. Herkesi her şeyde eşitlemek, “her şeyde eşitsizliği kabul etmek” gibi ayrıcalıklı bir durum yaratma girişimidir (Sartori,1996:388). Nitekim Platon da “eşit olmayanlar için verilen eşitlik, gereken ölçü uygulanmazsa eşitsizlik demektir” diyerek eşitliğin sınırını tarif etmeye çalışmıştır (Platon, 1998:221). Burada tarif edilmeye çalışılan sınır, adalet anlayışıdır. Eşitliğin sağlanmasına yönelik yapılacak olan iş ve uygulamalarda adil olunmalıdır. Aksi halde, eşitlik sağlamak istenirken adaletsizlik ve buna bağlı olarak yeni eşitsizlikler söz konusu olabilir.

2.2.3. Siyasal Katılım

Demokrasiyle yönetilen bir devlette vatandaşlar, kanunlara bağlı olan bütün bireylerden oluşmalıdır. Aksi takdirde yönetime katılma fırsatı verilmeyen bireylerin temel çıkarları, yönetenler tarafından olması gerektiği gibi korunup geliştirilmeyecektir. Hiçbir vatandaş, demokrasi için gerekli olan haklardan mahrum bırakılmamalıdır. Bunlar arasında vatandaşların seçme ve seçilme hakkına sahip olması, bağımsız politik organizasyonlar oluşturup bunlarda görev alabilmesi ve demokratik siyasal kurumlarının etkin bir şekilde işleyebilmesi için gerekli olabilecek özgürlüklerle imkânlara sahip olması gibi haklar yer almaktadır (Dahl, 2010:90-100). Söz konusu hakların korunup geliştirilmesi ve demokrasinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, vatandaşlık bağıyla bağlı bireylerin siyasal hayata etkin katılımı sayesinde gerçekleşebilecektir. Öte yandan bir vatandaşın siyaseti gündeminden ve ilgi alanından çıkarması; onun aynı zamanda siyasetin etki alanından çıkabileceği anlamına gelmez (Yayla,

2015:23). Böylesi bir durumda vatandaşlar, yönetimde gerçek anlamda temsil edilmeyeceği gibi kendi yazgısını siyasetçilerin çıkar ve keyfiyetine bırakacaktır. Bu anlamda siyasal katılım, demokrasinin olgunlaşması ve gelişimi açısından oldukça önemlidir.

2.2.4. Siyasal Çoğulculuk

Demokrasi; açık tartışma, ikna ve uzlaşya dayanır. Tartışmada demokratik vurgu, yalnızca farklı görüşlerin olması değil; aynı zamanda farklı görüşlerin açıklanabilmesi ve dikkate alınmasıdır (Beetham ve Boyle, 1998:4). Vatandaşlar kendi çıkarları doğrultusunda toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamı etkilemek için çeşitli özerk hareketler, örgütler, partiler ve dernekler halinde bir araya gelebilirler. Bu anlamda çoğulculuk, modern demokrasilerde tekeli bir anlayışa dayanmayan, çok üyeli olarak bir araya gelinen irade oluşum biçimlerini ve siyasal düzenleri tanımlayan bir anlayışı ifade etmektedir. Örneğin otoriter veya totaliter siyasal sistemler gibi tek bir gücün egemen olduğu düzenler ve katı sınıflı toplumlar gibi ikili egemenlik şekilleri bu anlayışın karşıtıdır (Schmidt, 2002:147).

Çoğulculuk ilkesinin gözetildiği demokratik yönetimlerde vatandaşlar, inanç ve düşüncelerini açıkça ortaya koyabildiği gibi kişi ve kurumlar gerek birbirleriyle gerekse siyasal iktidarla diyalog kurarak kamuoyunda seslerini duyurabilirler. İktidarı eleştirme, karşıt görüşler ileri sürme ve seçim yoluyla iktidarı elde etme çoğulcu anlayışın temel kuralıdır. Çoğulcu demokrasilerde; birbirine karşıt düşünceler, çeşitli görüş ve düşünceleri temsil eden çatışmalar demokratik yaşamın birer gerçeğidir. Bunları ortadan kaldırmak veya yok etmek yerine sorunlara çözüm bulmak ve dengeler kurmak gerekir (Özbudun, 2007:25-26).

2.2.5. Seçimler

Siyasal iktidarın sınırlandırılması yollarının başında seçimler gelmektedir. Seçim, her şeyden önce iktidarın meşru kaynağı olması bakımından demokratik yönetimin temeli ve “halk tarafından hükümet” sisteminin ilk şartıdır. Meşruiyetini seçimden almayan bir iktidar, diktatörlük yönetimlerinin başlıca karakteristiğini taşımaktadır. Ayrıca seçim; yönetenlerin, yönetilenler tarafından denetlenmesi anlamına da gelmektedir. Bu bakımdan seçimlerin, hukuki olduğu kadar siyasal bir sınırlama aracı olduğu da söylenebilir. Seçimle belirli bir süre için iktidara gelenler, bu süre sonunda seçmenlerinin karşısına çıkıp hesap vermek zorundadırlar. Bu hesap verme işleminin ağır bir yaptırımı vardır; bu da iktidardan uzaklaştırmadır (Kapani, 1993:281-282).

Seçimler, demokratik bir toplumda anlaşmanın kilit mekanizmasıdır (Lipset, 1986:10). Bu anlaşma, belirli aralıklarla yapılan serbest seçimlerle sağlanır. Ancak seçim, demokratik bir toplumun varlığı için zorunlu bir unsur olsa da tek başına yeterli değildir. Seçimin yapılacağı ortamı, özgürlükler rejimi olan demokrasinin bütününden soyutlamak mümkün değildir. Farklı görüşlerin açıklanabildiği ve bu görüşlerin siyasal partiler aracılığıyla örgütlenebildiği, iktidar yarışı için siyasal rekabetin serbestçe

uygulandığı yönetimlerde demokratik seçimlerden söz edilebilir (Teziç, 2001:238). Bunlar, demokratik bir seçimin ön koşullarıdır. Aksi hâlde ne yapılan seçimlerin ne de mevcut yönetimin demokratikliğinden bahsedilemez.

2.2.6. Siyasal Partiler

Modern demokrasilerin ortaya çıkmasındaki önemli araçlardan biri siyasal partilerdir. Hatta demokrasinin temelinde, siyasal partilerin yer aldığı söylenmektedir. Bugün siyasal partiler olmadan demokratik bir sistem düşünmek olanaksızdır. Çünkü siyasal partiler, halkın siyasal hayata katılımının araçları oldukları kadar çoğulcu siyasetin temel unsurları, hatta güvenceleridir. Modern demokrasilerde toplumsal ve fikri çoğunluğun sesi, partiler yoluyla siyasal alana yansıtılmaktadır. Bu anlamda siyasal partilerin, çoğunluğun güvencesi olduklarını söylemek mümkündür. Zira siyasal partiler, meşru sayıldıkları ve çalışmalarını özgürce yürütebildikleri ölçüde toplumdaki farklı çıkar, eğilim ve görüşlerin bastırılması zorlaşır (Erdoğan, 2001:248-249).

Siyasal partiler, bireysel görüşlere açıklık getirmekle birlikte onları zenginleştirir ve geliştirir. Siyasal partiler olmadan ortaya atılan bireysel görüşler, genellikle kamuoyu oluşturma noktasında yetersiz kalır. Bu görüşler; başkalarınca da paylaşıldığı, onaylandığı ve benimsendiği durumlarda güç kazanabilirler. İşte siyasal partiler, bu görüşlerin dengeli, tutarlı ve sürekli bir zeminde gelişmesini sağlar. Siyasal partilerin olmadığı bir siyasal iklimde kamuoyu, karmaşık ve kararsız bir nitelik taşır. Demokrasinin yeni kabul edildiği ve siyasal partilerin henüz kimliğini kazanamadığı ülkelerde seçimlerin ayırıcı özelliği, bir seçimle diğeri arasında rejimi zayıf düşüren büyük değişimlerin olmasıdır. Siyasal partiler kamuoyunda yer alan karmaşık ve kararsız görüşleri, belirli bir düzene oturtarak şekillendirir. En nihayetinde bireysel görüşlerin etki ve kapsamını genişleterek bunları kamuoyunu etkileyen toplumsal görüşlere dönüştürür. Siyasal partilerin bu işlevi, son derece önemlidir. Çünkü seçimler ve siyasal temsil ancak bu sayede mümkündür (Duverger, 1974:483).

2.2.7. Muhalefet Etme Özgürlüğü

İktidara muhalefet edebilme özgürlüğü, demokratik toplumların bir gereğidir. Demokrasilerde, serbest ve devamlı bir muhalefet esastır. Muhalefet, iktidar için gerekli olduğu gibi demokrasinin varlığı ve devamlılığı için de gerekli şartlardan biridir. Muhalefetin iktidarı denetlemesi ve iktidara gelmek için mücadele vermesi, onun en doğal hakkıdır. Bunun aksine, muhalefetin etkisiz hale getirilmesi ya da özgür çalışma ortamı oluşturmada istenen çoğunluk çabaları, çoğulcu demokrasiye uygun bir davranış değildir. Demokrasilerde unutulmaması gereken önemli nokta, siyasal iktidarların geçici ve değişken olmasıdır. Bu anlamda iktidarın sınırlandırılması, azınlığın temel hak ve özgürlüklerinin korunması anlamına gelmektedir. Azınlığın temel hak ve özgürlüklerinin korunması ise çoğunluğu eleştirebilme ve buna yönelik görüş ve düşüncelerini açıkça ortaya koyabilme özgürlüğüyle doğrudan ilişkilidir.

Muhalefet, bu özgürlüklerin korunması ölçüsünde hayat bulacaktır (Gözübüyük, 2007:27). Muhalefetin hayat bulduğu ölçüde, demokrasi hayat bulacaktır. Ayrıca böyle bir siyasal iklimde yer alan muhalefet; hükümetin faaliyetlerini denetlemesi, yapıcı eleştirileriyle ülke yönetimine yön vermesi ve iktidara karşı alternatif olarak daima ensesinde durmasıyla ülke yönetimini de olumlu yönde etkileyecektir (Doğan, 2021:42).

2.2.8. Azınlık Haklarına Saygı

Demokrasi, çoğunluk yönetimidir. Ancak bu durum, azınlığın yok sayılacağı anlamına gelmez. Demokratik bir toplumda kültürel, sosyal, siyasal ve etnik bakımdan azınlıklar bulunabilir. Uluslararası insan hakları normlarınca azınlık olarak tanımlanan toplumlara özel güvenceler verilmektedir. Azınlıklar, sadece devletin kendilerinin varlığını tanıma hakkına değil; aynı zamanda kendi kimliklerinin korunması ve geliştirilmesi için gerekli şartların oluşturulması hakkına da sahiptirler. Azınlığa mensup kişiler, ülkenin meselelerinde başkalarıyla eşit şartlarda yer alma hakkı ve içinde yaşadıkları bölgeyi veya toplumu etkileyen kararlarda rol alma gibi demokratik haklara sahip olmalıdır (Beetham ve Boyle, 1998:116). Bu bağlamda, “demokrasi azınlıklar içindir” denilse pek de yanlış olmaz. Zira Demokratik yönetimler, bir yandan çoğunluğun yönetimini esas kılarken diğer yandan zayıf olan azınlığın temel hak ve özgürlüklerini koruyarak toplumsal adaleti sağlama eğilimindedir. Çünkü demokrasinin özünde çoğunluğun yönetim hakkına, azınlığın ise temel hak ve özgürlüklerine saygı yatmaktadır (Doğan, 2021:42).

2.2.9. Güçler Ayrılığı

Güçler ayrılığı ilkesi temelde, sorumsuz krallara karşı “iktidarı” sınırlamak ve “istibdat” yönetimlerini önlemek amacıyla ortaya atılmış ve geliştirilmiştir. Bu ilkeye göre, yetkilerin kötüye kullanılmasını önlemek için devlet yönetiminin üç ayrı gücü olan yasama, yürütme ve yargının üç ayrı elde paylaşılması esastır. Böylelikle güçlerin birbirini dengelemesi ve denetlemesi amaçlanmaktadır. Ancak yasama, yürütme ve yargı gücünün tek elde toplandığı bir yönetim anlayışında, demokrasiden söz edilemez. Bu üç gücü elinde toplayan kişi ise dilediği gibi yasa yapmak, dilediği gibi uygulamak ve uygulanmasından doğan uyumsuzlukların da yargıcı olmak hakkına sahip olacaktır. Nitekim güçler ayrılığının olmadığı bir devlette, temel hak ve özgürlüklerin güvence altında olmadığı gibi siyasal iktidarın istibdada yol açacağı görüşü egemen olmuştur. Bu anlayış, 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nde de yer almıştır. Buna göre, güçler ayrılığının olmadığı ve yurttaş haklarının güvence altına alınmadığı toplumların anayasaya sahip olamayacağı dile getirilmiştir (Gözübüyük, 2007:78). Demokrasi için de aynı durum söz konusudur. Bu anlamda güçler ayrılığı ilkesi, demokratik düzenin işleyişinin vazgeçilmez şartıdır.

2.2.10. Hukukun Üstünlüğü

Hukuk dilinde “hukuk devleti” deyimi, hukukun üstünlüğünün geçerli olmadığı “polis devleti” kavramının karşısı olarak kullanılmaktadır. Hukuk devleti anlayışının modern demokrasinin önemli aşamalarından biri olduğuna şüphe yoktur. Vatandaşların devlete karşı güveni ve kendi kişiliklerini korkmadan özgürce geliştirebilmeleri, ancak hukukun üstünlüğünün sağlandığı bir hukuk devleti sistemi içerisinde mümkündür. Bu ilke, her şeyden önce devlet işleyişinde hukuk kurallarına bağlılığı ifade eder. Hukuk kurallarına bağlılığı sağlayacak mekanizma ise devletin eylem ve işlemlerinin yargı denetimi altında bulunmasıdır. (Özbudun, 2014:126).

Yargı denetimi, devlet erkinin hukukla sınırlanmasını ve temel hak ve özgürlüklerin korunmasını güvence altına alacak başlıca mekanizmalardan biridir. Bu bağlamda yargı denetimi, devletin farklı organlarının kendilerine anayasa ve kanunlar tarafından tanınmış olan yetkilerin sınırlarını herhangi bir şekilde aşip aşmadıklarının bağımsız mahkemeler tarafından kontrolünü ifade etmektedir. Yapılan tanımlamadan da anlaşılacağı gibi, devletin başlıca iki türlü işlevinin kontrolü söz konusudur. Birincisi, yürütme ve idare organlarının işlemlerinin kanunlara uygunluğunun denetimidir. İkincisi ise yasama organının işlemlerinin denetimi yani kanunların anayasaya uygunluğunun kontrolüdür (Kapani, 1993:289-290)

2.3. Demokrasinin Uygulanma Biçimleri

2.3.1. Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi, halkın halk tarafından yönetilmesini öngören bir sistem olarak ifade edilmektedir. Bu tanıma göre doğrudan demokrasinin, ideal bir demokrasi fikrine en yakın sistem olduğu söylenebilir (Gözler, 2017:107). Sistemin uygulanma geçmişi, Eski Yunan demokrasisine dayanmaktadır. Eski Yunan demokrasisi doğrudan demokrasi sisteminin ilk uygulama alanı olarak bilinmektedir. Tüm vatandaşların katıldığı bir meclis, halk mahkemeleri, vatandaşlara kurayla verilen kısa süreli kamu görevleri, bu görevlerin uzun süre ücretsiz oluşu gibi özellikler, bu dönemin ilginç ayrıntılarıdır. Eski Yunan demokrasisinde, toplumu oluşturan vatandaşların ancak onda biri o demokraside yönetime katılma hakkına sahipti. Ancak yönetime katılanlar, bu işlevi temsilcileri aracılığıyla değil bizzat yerine getirdikleri, temsilci niteliğindeki kişiler de kurayla ve sırayla saptandığı için bu sisteme doğrudan bir azınlık demokrasisi demek daha doğru bir ifade olacaktır (Kışlalı, 1984:68).

Günümüz çağdaş demokrasilerinde, doğrudan demokrasilerin yerini büyük ölçüde temsili demokrasilerin aldığı açıktır. Buna rağmen ideal demokrasinin ancak doğrudan demokrasi sistemiyle mümkün olabileceğine ve temsili demokrasi sistemin karanlık bir geçmişinin olduğuna yönelik görüşler de mevcuttur. Bu görüşe göre temsili hükümetler, geçmişte demokratik olmayan hükümetlerin (genellikle krallıkların) özellikle savaşabilmek ve istedikleri değerli gelirlere ve kaynaklara ulaşabilmek

için kullanabildikleri bir yönetim sistemine dayanmaktadır. Ancak doğrudan demokrasi sistemi savunucularının, bu kurumun demokratik sicilden yoksunluğu konusundaki yerleşik kanılarının yanında, daha sağlam bir temel noktaları vardır. Özellikle şehir gibi küçük bir siyasal birimde doğrudan demokrasi sistemi, vatandaşların yönetim sürecine katılması için büyük bir birimde temsili demokrasinin sağlayamayacağı kadar çok olanaklar sunar. Bu sistemde, bir halk meclisinde bir araya gelen vatandaşlar tarafından yönetilen küçük bir birimde, katılımcılar önemli gördükleri sorunları görüşebilir ve tartışabilirler. Bu konuda toplumun fayda ve zararına ilişkin fikirleri dinledikten sonra kendi görüş ve düşüncelerini ifade edebilir, kendilerini ilgilendiren konular üzerinde doğrudan oy kullanabilirler ve bunların sonucu olarak da önemli kararları seçmenlerinin amaç ve çıkarlarındansa kendilerinininkini öncelikli düşünebilecek olan temsilcilere bırakmak zorunda kalmazlar (Dahl, 2010:118-119).

2.3.2. Temsili Demokrasi

Temsili demokrasi; egemenliğin sahibi olan halkın, egemenliğini kendisini temsil eden organlara devrettiği bir demokrasi sistemidir. Temsili demokrasi sistemi, temelde halk egemenliği anlayışına dayanmaktadır. Buna göre temsilciler, sadece kendilerini seçen seçmenleri değil, bütün bir halkı temsil etmektedir. Bu anlayışta, egemenlik her temsilciye bireysel olarak değil, bir bütün olarak halkın kendisini temsil etmesini sağlamak için oluşturduğu organa ya da parlamentoya verilmiştir (Teziç, 2001:220). Nispeten yeni olan bu sistem, Ortaçağ'da gelişmeye başlayıp 18. yüzyılın sonlarına doğru demokrasi kuramında önemli bir yer edinmiştir. Kavramın gelişmesinde, Thomas Paine ve James Mill'in fikirleri etkili olmuştur. Nitekim temsili demokrasiler olgunlaştıkça temsilcilik de kurumsallaşmış ve bunun kurumsallaşmanın görüldüğü en etkili yer ise siyasal partiler olmuştur (Yayla, 2015:148).

Temsili demokrasi sistemini savunanların yanında, sistemin özünde demokratik olmadığına yönelik görüşler mevcuttur. Bunlardan biri de 18. yüzyıl siyaset kuramcılarından Rousseau'ya aittir. Rousseau, temsili sistemi eleştirmiş ve bunun gerçekte demokratik bir sistem olmayacağını savunmuştur. Ona göre temsili sistemde insanlar, sadece belirli aralıklarla tekrarlanan seçim zamanlarında özgürlerdir; seçimlerden sonra ise kölelikten daha kötü olan bir yaklaşımla yöneticilerine boyun eğmeye devam ederler (Beetham ve Boyle, 1998:7). Rousseau'nun temsili sisteme yönelik eleştirilerinin, sistemin etkinliğinden çok vatandaşların yönetim sürecine katılımı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi sistemleri arasında, vatandaşların yönetim sürecine katılımı ve sistemin etkinliği açısından temel bir demokratik ikilem söz konusudur. Buna göre, bir demokratik birim ne kadar küçük olursa vatandaşların yönetim sürecine katılımını sağlama potansiyeli o kadar fazla; vatandaşların hükümet kararlarını temsilcilere bırakma gerekliliği o kadar az olur. Bu birim ne kadar büyük olursa vatandaşlar için önemli olan sorunlarla baş edebilme kapasitesi daha

büyük olacağı için vatandaşların kararları temsilcilere bırakma gerekliliği de o denli fazla olur (Dahl, 2010:125). Buradaki temel mesele; hangi sistemin iyi olduğundan çok, uygun olduğudur. Demokrasinin en eski uygulama biçimi olan doğrudan demokrasi sistemi; kurumsallaşmanın düşük olduğu ve nispeten daha az nüfusa sahip tarım toplumlarında uygulanabilirken sanayi sonrası modern demokrasilerde bu durum pek olası görülmemektedir. Bu da temsili demokrasi sisteminin güçlü yanını ortaya koymaktadır. Ancak temsili demokrasi sistemi uygulanırken temsilcilere verilen devlet erkinin dağıtım ve denetiminin (güçler ayrılığı ilkesi) doğru bir şekilde yapılması ve vatandaşların yönetim süreçlerine katılımının göz ardı edilmemesi demokrasinin varlığı için oldukça önemlidir.

2.3.3. Yarı-Doğrudan Demokrasi

Yarı-doğrudan demokrasi, halkın belirli zamanlarda yönetime doğrudan katılabildiği bir temsili demokrasi sistemi olarak tanımlanabilir (Gözler, 2017:111). Yarı-doğrudan demokrasi sistemi, temsili demokrasi ile doğrudan demokrasi sisteminin bir karışımıdır. Dolayısıyla bu sisteme, yarı-temsili demokrasi de denilebilir. Yarı-doğrudan demokrasi sisteminde bir yandan temsili sistem uygulanırken diğer yandan da halka doğrudan katılım imkânı sunulmaktadır. Başlangıçta belirli ülkelerde uygulama alanı bulan bu sistem, zaman içerisinde farklı ülkelerde de karşılık bulmuş ve uygulama alanı genişlemiştir. Bunun en iyi örneği ise İsviçre'dir. Yarı-doğrudan demokrasi sisteminde uygulanan yöntemler çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan en yaygın olanı; halk oylaması, halk vetosu ve halk girişimidir (Gözübüyük, 2007:76-77).

Yarı doğrudan demokrasi sistemine ve özellikle sistemin en yaygın yöntemi olan halk oylamasına yönelik bazı çekinceler mevcuttur. Yarı-doğrudan demokrasi sisteminin etkin bir şekilde uygulandığı yönetimlerde, temel hak ve özgürlüklerin korunması noktasında gösterilen hassasiyete şüphe yoktur. Nitekim halkın, siyasal iktidarın kullanılmasını (özellikle yasama organının kararlarını) doğrudan doğruya denetleme imkânına sahip olması, temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı kanun ve düzenlemelerin çıkarılması ihtimalini önemli ölçüde azaltacaktır. Çünkü söz konusu kanun ve düzenlemeleri önleme ve durdurma yetkisi halkın elindedir. Ancak burada dikkat edilecek durum, halk oylaması yöntemini özellikle otoriter bir devlet başkanı veya hükümet başkanının kendi siyasal durumunu güçlendirmek amacıyla bir güç gösterisi haline dönüştürmemesidir. Daha çok başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinde kendini gösteren bu riski görmezden gelerek halk oylamasını daima güç gösterisi haline dönüştürmek, otoriter yönetimlere zemin hazırlamaktan öte bir anlam ifade etmeyecektir (Kapani, 1993:299-300).

2.4. Dijitalleşme ve Siyasal İletişimin Dönüşümü

Dijital ağlar, dijital yapay hafızalar ve bu hafızalarda yer alan içeriklerin yeniden üretilmesiyle birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, kitle iletişiminde köklü bir dönüşüme yol

açmıştır. Bu modern dönüşümün temelini, matbaanın icadına kadar dayandırmak mümkündür. 15. yüzyılda matbaanın icadıyla birlikte; yazının çoğaltılması, bilgi ve iletişim alanında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Süreç içerisindeki bir diğer önemli dönüm noktası ise 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır. Kablo ve havadaki sinyaller aracılığıyla uzun mesafeli bağlantıların icat ve inşa edilmesidir. Fotoğraf, film, gramofon kaydı ve ses kayıt bantları gibi yeni analog yapay hafızaların ortaya çıkması ve özellikle rotatif baskı makinesi gibi yeni çoğaltma tekniklerinin bulunması bu alanda oldukça önemli gelişmelerdir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan bu gelişmelerin niteliksel açıdan kazanımı ise ses/konuşma, metin/veri ve görüntülerin farklı kanallar ve uzak mesafeler üzerinden doğrudan transferini sağlayan telgraf, telefon, radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarının geliştirilmesi olmuştur. Ancak söz konusu araçların ilk kez işlevsel bir nitelik kazanması, 1890 ile 1925 yılları arasında gerçekleşmiştir. Kapsamlı bir biçimde topluma sunulmaları, kısa sürede olmamış; değişen ve gelişen teknolojik şartlara bağlı olarak yaklaşık 50 yıllık bir zaman dilimine yayılmıştır (Van Dijk, 2016:18-19). Bilgi ve iletişim araçlarının sosyal hayatta yaygınlaşması, toplumun temel karakteristiklerinde köklü değişimlere yol açmış; sanayi toplumundan bilgi (enformasyon) toplumuna geçişi hızlandırmıştır (Bozkurt, 2000:20).

Sanayi toplumunun telekomünikasyon ve kitle iletişiminde, sesli ve görüntülü verilerin iletimi analog sinyaller üzerinden gerçekleştirilmekteydi. Bu süreçte analog sinyaller, öncelikle elektrik sinyallerine dönüştürülerek iletilir; alıcı tarafa ulaşan elektrik sinyalleri ise yeniden analog sinyallere dönüştürülürdü. Ancak analog sinyaller her ne kadar gerçeği yansıtmada başarılı olsalar da bazı kusurlara ve yanlış yorumlanmalara açıktı. Çünkü veri aktarımı nispeten yavaş ve veri iletim yapısı ise karışmalara neden olmaktaydı. Sanayi toplumunun analog tabanlı teknik alt yapısı, modern çağın ortaya çıkardığı bilgi toplumunun beklentilerini karşılamada yetersiz kalmış, bilgi ve iletişim teknoloji altyapısında yeni bir dönüşümün gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu dönüşümün adı ise “dijitalleşme”dir. Dijitalleşme teknik olarak; gerçek hayatta analog halde var olan bilgi ve sinyallerin “0 ve 1”lerden oluşan bitlere dönüştürülerek küçük birimlere bölünmesi ve dijital ortamlarda işlenebilir hale getirilmesi süreci olarak tanımlanır. (Shannon, 1948; Van Dijk, 2016:78). Ancak dijitalleşme kavramını sadece teknik boyutuyla ele almak konunun anlaşılması için yeterli değildir. Zira dijitalleşme, tekniğin ötesinde günümüz modern toplumlarının bir yaşam biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda kavramı, toplumsal boyutlarıyla da değerlendirmek oldukça önemlidir.

Günümüz modern toplumları, dijital bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu dönüşüm, çoğu zaman yalnızca teknolojik gelişmeler bağlamında değerlendirilmektedir. Ancak bu süreç ekonomik, sosyal ve siyasal alanlar başta olmak üzere toplumsal yapının neredeyse bütün katmanlarını ve ilişki biçimlerini içine alan çok boyutlu bir dönüşümü ifade etmektedir. Sanayi Devrimi’nin en etkili ürünlerinden biri olan endüstriyel makineler giderek daha da dijitalleşmiş, üretim ve hizmet süreçleri büyük ölçüde dijital makinelerin kontrolü altına girmiştir. Buna paralel olarak ilişki biçimleri de dijital

altyapılar ve cihazlar aracılığıyla yeniden şekillenmeye başlamıştır. Teknolojinin taşıyıcı öğeleri aracılığıyla gelişen dijitalleşme, toplumsal hayatın hemen her alanına nüfuz etmiş, toplumsal yapının bütün kurumlarını etkisi altına alarak günümüz modern toplumlarının ayırt edici bir niteliği haline gelmiştir (Kurtdaş, 2021:2351; Nardelli, 2024:99).

Dijitalleşmenin toplumsal yapı üzerinde etkili olmasında ve bu sürece ivme kazandırmasında en önemli gelişme ise internetin ortaya çıkmasıdır. İnternet, 1960'lı yıllarda ABD Savunma Bakanlığı'ndaki İleri Araştırma Projeleri Kurumu (ARPA) tarafından ABD iletişim ağlarının SSCB saldırılarınca çökertilmesini önlemeye yönelik çalışmalar sonucunda doğmuştur. Adını geliştirildiği kurumdan alarak ilk bilgisayar ağı olan ARPANET, 01 Eylül 1969'da California Üniversitesi (Los Angeles ve Santa Barbara kampüslerinde), Stanford Araştırma Enstitüsü ve Utah Üniversitesi'nde olmak üzere ilk dört bağlantının kurulmasıyla devreye girmiştir. Bu iletişim ağı, ABD Savunma Bakanlığı'yla iş birliği içindeki araştırma kurumlarına açıktı. Ancak bilim insanları bu ağı, araştırma işlerinin yanında kişisel iletişim amaçlarıyla da kullanmaya başlamış ve artık askeri amaçlı araştırmalar, bilimsel iletişimden ve kişisel sohbetlerden ayırt edilemeyecek duruma gelmiştir. Böylelikle bütün disiplinlerden bilim insanlarına ağa girme izni verilerek 1983'te ARPANET bilimsel amaçlara, MILNET ise doğrudan askeri amaçlara yönelerek birbirinden ayrılmıştır. 1980'lere gelindiğinde, Ulusal Bilim Vakfı (National Science Foundation) da bir başka bilimsel ağ olan CSNET ve fen bilimleri mensubu olmayan bilim insanlarına yönelik IBM ile birlikte geliştirdiği BITNET adında farklı bir ağın dijital ortama kazandırılmasında öncülük etmiştir. Ancak söz konusu bütün ağlar, ARPANET'in iletişim altyapısını kullanıyordu. 1980'lerde önce ARPA-INTERNET adı verilen daha sonra "ağların ağı" olarak nitelendirilen INTERNET ağı, uzun bir süre ABD Savunma Bakanlığı'nca desteklenmeye devam etmiş ve Ulusal Bilim Vakfı tarafından işletilmiştir. 01 Eylül 1969'dan beri hizmet veren ARPANET, teknolojik açıdan artık diğer ağların gerisinde kalmış ve 28 Şubat 1990'da faaliyetine son verilmiştir. Bu süreçten sonra ARPANET'in görevini Ulusal Bilim Vakfı'nın işlettiği NSFNET üstlenmiştir. Ancak artan ticari baskılar ve özel şirket ağlarının giderek büyümesi, hükümete bağlı bu son iletişim ağının da Nisan 1995'te kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. Ulusal Bilim Vakfı'nın desteklediği bölgesel ağ altyapılarına bağlı çok sayıda ticari şirketin, özel ağlar arasında iş birliğine dayalı düzenlemeleri hayata geçirmek için güçlerini birleştirmesiyle birlikte internetin tümüyle özelleştirilmesinin önü açılmıştır (Castells, 2008:7-59).

1990'lı yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, medya araçlarının mevcut yapısını, biçimini ve içeriğini kökten dönüşüme uğratmış, hepsini tek bir ortamda erişilebilir hale getirmiştir. İnternet ve internete bağlı bilgisayarların başta askeri ve bilimsel araştırma alanları olmak üzere bilgi paylaşımı noktasında büyük potansiyel değer taşıdıkları düşüncesi, bu medya araçlarının günlük hayatta giderek yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır (Meriç Fermanoğlu, 2021:64). İnternetin özelleştirilmesi ise bu süreci hızlandırmıştır. İnternet ve internete bağlı bilgisayarların yaygınlaşmasıyla birlikte, ekonomik ve sosyal hayatta olduğu gibi siyasal hayatta da

dönüştürücü etkiler görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda bilgisayar programcıları, kullanıcılar ve bilim insanları tarafından söz konusu medya araçlarının, siyaset ve toplumun demokratikleşmesi yanında gelecekteki etkilerine yönelik çeşitli görüşler de ortaya atılmıştır. Konuyla ilgili ortaya atılan görüşleri şu maddeler halinde özetlemek mümkündür (Van Dijk, 2013: 49):

- Mevcut medya araçlarının tek yönlü iletişiminden uzaklaşan etkileşimli bir ortam;
- Kullanıcıların izleyiciler, dinleyiciler ve okuyuculardan katılımcılara dönüşmesini sağlayan aktif ve yaratıcı bir ortam;
- Bireysel kullanıcıların, siyasal karar alma süreçleri ve kitle iletişimi gibi alanlarda doğrudan bilgi edinebilmelerine ve katılabilmelerine olanak sağlayan bir ortam;
- Herkesin prensipte eşit olduğu, şekilsel veya otoriteye dayalı bir uzmanlık anlayışı yerine üretilen içeriğin niteliği ve kanıtlanabilirliği temeline dayanan bir uzmanlık anlayışına öncelik tanıyan bir ortam;
- İçeriğin bireysel yazarlar veya işletmelerden ziyade, kolektif bir biçimde çevrimiçi olarak üretilmesine olanak sağlayan bir ortam sunmaktadır.

İnternetin aksine geleneksel medya araçları, insanlara sadece haberi iletmek gibi tek yönlü bir iletişim sağlamaktadır. Bu iletişim biçiminde, bireylerin haberlere dönüt sağlamaları ya da tepki göstermeleri ve bu medya araçlarından edindikleri bilginin doğruluğunu veya güvenilirliğini kontrol etmeleri zor olduğu gibi; bu bilginin manipüle edilmesi ya da bilgiye erişimin engellenmesi hükümetler ve çeşitli otoriteler için oldukça kolaydır. Geleneksel medya araçlarının bu yapısından dolayı, bireylerin doğru ve güvenilir kaynaklardan bilgi edinme ihtiyacı ve talebi ise yeni medya aracı olan internet ve internete bağlı bilgisayarlara yönelimini her geçen gün daha da artırmıştır. Castells (2007:248), kurumsal medyanın internet tabanlı iletişim biçimlerine artan ilgisini, aslında yeni iletişim biçimi olan “kitlesele öz iletişim”e dönüşümün bir yansıması olduğunu ileri sürmüştür. Kitlesele öz iletişimi ise bir izleyici ve dinleyici kitlesine ulaşma olanağına sahip ancak mesaj üretiminin bireyin kendisine bağlı olduğu, mesaj alımını bireyin kendisinin yönlendirdiği ve elektronik iletişim ağlarından içerik yönetimine kadar kendi seçimlerine bağlı olduğu karşılıklı etkileşime dayalı iletişim biçimi olarak tanımlamıştır. Bu yeni iletişim biçimi ve nihayetinde omurgası bilgisayar ağlarından oluşan, dili dijital olan ve göndericileri küresel olarak dağıtılmış ve küresel olarak etkileşimli olan bilgi toplumu içerisinde yeni bir örgütlenme biçimini de beraberinde getirmiştir. (Castells, 2016:59), toplumsal yapısı mikroeletkroniğe dayalı, dijital olarak işlenen bilgi ve iletişim teknolojilerinin harekete geçirdiği ağlar etrafında bilgi toplumu içerisinde örgütlenmiş bu toplumsal biçime, “ağ toplumu” adını vermiştir. Buna göre ağ toplumu; yeni bir toplumsal yapıyı değil, bilgi toplumu içerisinde bilginin ağlar üzerinden dijital bir şekilde işlendiği yeni bir örgütlenme biçimini ifade eden ayırt edici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnternet zaman içerisinde, bilgi toplumunun kitle iletişimi alanında önemli bir yer edinmiştir. Yalnızca bilgisayar programcıları ve bilim insanlarının kullandığı bir araç olmaktan çıkıp sıradan vatandaşların evlerinden veya iş yerlerinden birbirlerine mesaj göndermek, gündemi takip etmek ve ürün alıp satmak gibi günlük faaliyetlerini gerçekleştirmek için kullandığı bir araç haline gelmiştir. Teknolojinin kitlesel düzeyde hızla yaygınlaşmasına paralel olarak siyasal aktörler de örgütsel ve kurumsal anlamda interneti aktif bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Temsili demokrasinin yasama ve yürütme organlarından siyasal partilere, STK'lardan yerel yönetimlere kadar siyasal iletişim ve faaliyetlerin düzenlenmesi için internet aracını kullanmaya yönelik artan bir eğilim oluşmuştur. Bu eğilimin oluşmasında, internetin doğrudan demokrasi kanalını teşvik etme potansiyeline sahip olduğu düşüncesi başlıca nedenler arasındadır. Nitekim internet ve internet tabanlı teknolojilerin sosyal hayatta yaygınlaşması, bireyler arasında dijital ortamlar üzerinden daha kolay ve aktif bir iletişim kurulmasına olanak tanıdığından, siyasal arabuluculuğa olan ihtiyacı büyük ölçüde azaltmıştır. Ayrıca internetin merkezi kontrolden bağımsız ve yapı itibarıyla düşük maliyetli, mekânsal ve zamansal olarak esneklik tanıyan küresel bir ağ oluşu, geleneksel medya araçlarının sunduğu kitle iletişiminin sınırlarını aşmıştır. Kitle iletişiminin önündeki sınırlar aşıldıkça da vatandaşlar karar alma süreçlerine daha aktif bir şekilde katılabilir hale gelmiştir. Bu anlamda temsili demokrasinin en eski kurumlarından olan ve giderek çekiciliğini yitiren parlamentolar, siyasal partiler ve diğer siyasal örgütlere alternatif olarak (Gibson vd., 2004:1) dijital ortamlar üzerinden yöneticiler ve vatandaşlar arasında karşılıklı çalışan yeni bir iletişim kanalı açılmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojileri kanalıyla yöneticiler; faaliyet ve düşüncelerini vatandaşlarla paylaşıırken vatandaşlar da hizmetlere ilişkin şikâyet, talep ve önerilerini ilgili mercilere yöneltebilme olanağı bulmuştur (Güler ve Şahnagil 2017:17; HM Government, 2002). Demokraside yaşanan bu dijital dönüşüm, iletişim ile siyaset arasındaki ilişkinin giderek güçlenmesi sürecinin günümüzde geldiği tarihsel bir aşamayı ifade etmektedir. (Kurtuluş, 2016).

İnternet ve internet tabanlı teknolojilerin gelişimiyle birlikte siyaset, Eski Yunan'da geniş halk arenalarında vatandaşların toplanıp demokrasi ve bireysel haklar üzerine yaptığı tartışma ortamlarından zaman ve mekân kısıtlamasına bağlı kalmadan dijital ortamlarda mobil olarak gerçekleştiği bir sürece dönüşmüştür. Siyasetin dijital dönüşümü o kadar hızlı ve köklü yaşanmıştır ki vatandaşlar, doğru veya yanlış olduğunu düşünmeksizin dijital ortamlar üzerinden siyasal anlamda tartışmalar yapmak, kampanyalar geliştirmek ve çeşitli örgütlenmeler gerçekleştirmek gibi çevrimiçi faaliyetlerle siyasal karar alma süreçlerinde etkin rol almaya başlamıştır (Barlas, 2021:270). Özellikle Web 2.0 ile birlikte sosyal medya araçlarının (sosyal ağ siteleri, bloglar, forumlar, wikiler vb.) gelişerek yaygınlaşması, bu sürece farklı bir boyut kazandırmıştır. İlk kez 2004 yılında bahsedilen Web 2.0 kavramı, yazılım geliştiricileri ile kullanıcılar arasında World Wide Web (WWW)'i etkileşimli olarak kullanmaya başladıkları yeni bir yöntemdir. Bu yöntem, Web 1.0'daki gibi içerik ve uygulamaların artık yalnızca yazılım geliştiricileri tarafından oluşturulup yayımlanmadığı, bunun yerine tüm kullanıcılar

tarafından katılımcı ve iş birliğine dayalı bir şekilde sürekli olarak değiştirildiği bir platformu ifade etmektedir (Kaplan ve Haenlein 2010:60-61). Web 2.0 ile birlikte sosyal medya araçlarının gelişerek yaygınlaşması, dijital çağın siyasal iletişimi açısından internetin ortaya çıkışından sonraki en önemli gelişme olarak değerlendirilebilir.

Sosyal medya, bireylerin sosyal yaşamlarını düzenledikleri yeni bir çevrimiçi kamusal alan oluşturmuştur. Bu alan, sanal ve gerçek dünyayı giderek birbirine karıştırırken bireysel düzeyde olduğu kadar toplumsal düzeydeki ilişki biçimlerini de derinden etkilemiştir. Başlangıçta kullanıcıları sosyal medya araçlarına çeken en önemli neden, etkileşim kurma ihtiyacı olmuştur. Ancak zaman içerisinde; katılımcı kültürün oluşması, bağlantıları besleme, topluluklar oluşturma ve demokrasiyi geliştirme konusunda potansiyel ifade eden dijital bir kamusal alan haline gelmiştir (Van Dijck, 2013:4).

21. yüzyılın yeni iletişim biçimiyle birlikte vatandaşlar, siyasal anlamda bilinçlenirken sosyal ağ siteleri (Facebook, Twitter/X, Instagram vb.), bloglar ve çevrimiçi tartışma forumları aracılığıyla kendi görüşünden veya farklı olanlarla etkileşim kurarak siyasal konular üzerinde tartışma, uzlaşma ve müzakere yapabilme alanı kazanmıştır. Bu yeni kamusal alan düzeninde vatandaşlar, eşik bekçilerine bağlı kalmadan kendi içeriklerini oluşturup sosyal medya hesapları üzerinden kitlelere ulaşarak süreci yönetebilmektedirler. Mobil teknoloji araçları (mobil cihazlar, mobil yazılım ve uygulamalar, mobil iletişim ve bağlantı teknolojileri vb.) ve internet altyapısında yaşanan gelişmeler ise bu süreci ileri bir boyuta taşımıştır. Nitekim mobil teknoloji araçları sayesinde vatandaşlar, akıllı telefonlarını kullanarak haber değeri taşıyan her türlü içeriği anında kayıt altına alıp düzenleyerek hızlı ve kolay bir şekilde dolaşıma sokabilmektedir. Böylelikle sıradan vatandaşlar da artık geleneksel medyanın üstlendiği “gündem belirleme” ve “kamuoyu oluşturma” gücüne sahip olma olanağı bularak medya aktörlerinden biri haline gelmiştir (Korkut, 2022:63-64). Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve bunun siyasal iletişim biçimine yansımaları, yeni bir kamusal alan oluşturmakla kalmamış; vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını da bu anlamda etkileyerek dijital çağın yeni vatandaşlık modelini beraberinde getirmiştir.

2.5. Dijital Kamusal Alan ve Vatandaşlık

Kamusal alan, özel şahısların bir araya gelerek toplumsal ihtiyaçlarını kamuoyu yoluyla devlete iletebildikleri devlet ile özel alan arasında konumlanan ortak bir tartışma alanıdır (Habermas, 2003:97-98). Kamusal alan kavramını, tarım toplumlarının sonucunda ortaya çıkan şehir devletlerindeki vatandaşlık temeline kadar dayandırmak mümkündür. Antik Yunan agorası, Roma Cumhuriyeti forumu ve daha sonraki dönemlerde Aydınlanma dönemi salonlarında ve kahvehanelerde yapılan tartışmalar ve siyasal uygulamalar, kamusal alanın tarihsel anlamdaki örneklerini teşkil etmektedir. Ancak söz konusu kamusal alanlar, günümüz temsili demokrasilerinde öngörülen biçimiyle devlet ile özel alan arasında konumlanan ve tüm vatandaşların temsil edildiği alanlardan çok; cinsiyet, ırk ve sınıf alanları

etrafında şekillenen, dışlayıcı ve elitist bir anlayışın egemen olduğu mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Papacharissi, 2010:12). Zaman içerisinde ekonomik, siyasal ve toplumsal yapılarda yaşanan gelişmeler, kamusal alanın anlam ve sınırlarının yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır.

18. yüzyılda Avrupa siyasasında meydana gelen değişiklikler, kamusal alana farklı bir boyut kazandırmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi'yle birlikte ortaya çıkan kapitalist üretim biçimleri, feodalizmin çöküşüne yol açmış ve burjuvazinin yükselişine zemin hazırlamıştır. Devlet ile toplum, kamusal ile özel alanın ayrışmadığı feodal sistemin yerine; yeni toplumsal yapı içerisinde devlet ile özel hayatın sınırları belirlenmiş ve böylece devlet ile özel alan arasındaki boşluğu dolduran modern kamusal alanın temelleri atılmıştır. Dışlayıcı ve elitist bir anlayışın egemen olduğu kamusal alandan mülk sahibi, okur-yazar ve eğitilmiş bir kamunun siyasal konularda rasyonel-eleştirel tartışmalara katıldığı "burjuva kamusal alanı"na dönüşüm yaşanmıştır (Ubayasiri, 2006:5). Böylelikle kamusal alan kavramı, devletleri vatandaşlara karşı hesap verebilir hale getirerek siyasal egemenliği "rasyonelleştiren" kurumsal bir mekanizmayı ifade etmeye başlamıştır. Bir tür söylemsel etkileşim olarak da nitelendirilen kamusal alan, kamu sorunlarının sınırsız ve rasyonel-eleştirel bir şekilde tartışılması idealini oluşturma eğiliminde olmuştur. Bu ideale göre; tartışma herkese açık ve erişilebilir olmalı, salt özel çıkarlar kabul edilmemeli, statü eşitsizlikleri bir kenara bırakılmalı ve tartışmacılar eşit bir statüde müzakere etmelidir (Fraser, 1990:59). Modern kamusal alanın temelini oluşturan bu serbest söylemsel etkileşim, devleti eleştirel bir incelemeye tabi tutabileceği ve onun iktidar kullanımını yönlendirebilecek bir kamuoyu oluşmasını sağlayacağı düşünülmüştür. Herhangi bir toplumda fiilen var olan kamusal alanların bu idealle ne derece örtüştüğü ise o toplumdaki demokratik katılım düzeyinin bir göstergesi olarak görülmüştür (Dahlberg, 1998:71).

Kamusal alan kavramı, demokrasinin yeniden kavramsallaştırılmasının merkezinde yer almaktadır. Çağdaş toplumsal ilişkiler, geçmişte demokratik siyasetin doğup geliştiği; agoralar, forumlar, belediye binaları, ibadethaneler, kahvehaneler, kamu meydanları, sendika salonları, parklar, fabrika yemekhaneleri ve hatta sokak köşeleri gibi kamusal alanlardan yoksun görünmektedir. Bu mekânların çoğu günümüze kadar varlığını sürdürseler de süreç içerisinde siyasal tartışma ve eylemlerin merkezi olma işlevini büyük ölçüde yitirmiştir. Zamanla bu eskiyen kamusal alanların işlevini önce televizyon ve ardından dijitalleşmenin iletişime yansımaları olarak ortaya çıkan dijital medya araçları üstlenmeye başlamıştır (Poster, 1995). Kitle iletişiminde yaşanan bu dönüşüm, siyasal hayatta olduğu gibi siyasetin etkileşim alanı olma özelliği taşıyan kamusal alanda da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir.

Dijital çağın kitle iletişimindeki en önemli aracı olarak nitelendirebileceğimiz internetin ortaya çıkmasından önce, kamuoyunda arabuluculuk görevi geleneksel kitle iletişim araçları ve siyasal partiler tarafından üstlenilmiştir. Söz konusu yapılar, kamuoyunun ana gündem konularını kontrol eden ve tartışma sınırlarını belirleyen aktörler olarak faaliyet göstermişlerdir. Bu anlamda siyasal iletişim tek

yönlü bir kanal şeklinde işlemiş ve vatandaşlar, başkalarının yayımladıklarını tüketen bir aktör olarak yer almıştır (Robles-Morales ve Cordoba-Hernandez, 2019:25). İnternetin ortaya çıkmasıyla birlikte, bu kitle iletişim aracının kamusal tartışma alanlarını genişletebileceğine yönelik bir tutum oluşmuş; çağdaş bir kamusal alan olarak işlev görme potansiyeli en yüksek araç olarak görülmüştür. Özellikle internetin tek bir otoritenin kontrolü altında olmaması ve internete bağlantısı olan herkesin bu küresel ağdaki bilgi alışverişine erişip katılabileceği gerçeği, bu tutumu desteklemiştir. Nitekim internet sayesinde bireyler; bilgi edinme, fikir alışverişinde bulunma ve karar alma süreçlerine katılabilme olanağı tanıyan yeni bir dijital ortama kavuşmuştur. Bu doğrultuda bireyler ihtiyaç ve taleplerini internetin kendilerine sunmuş olduğu kamusal alanına taşıyabilirken diğer bireyler de bu bilgilere erişebilme, birbirleriyle iletişim kurabilme ve demokratik bir şekilde müzakere edebilme imkânı bulmuştur (Hans, 2013:25). Artık yüz yüze konuşma olarak gerçekleşen kamusal alan çağının yerini, dijital ortamlarda gerçekleşen ve yeni söylem biçimlerinin var olduğu dijital kamusal alanlar almaya başlamıştır (Poster, 1995).

2000'li yılların başında bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak, internetin bir medya aracı olmaktan çok; demiryolları ve karayolları gibi bir altyapı olduğu anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Bu anlayışın oluşmasında, Web 2.0 ile birlikte gelişerek yaygınlaşan sosyal medya araçlarının (sosyal ağ siteleri, bloglar, forumlar, wikiler vb.) ve internet tabanlı mobil teknoloji araçlarının (mobil cihazlar, mobil yazılım ve uygulamalar, mobil iletişim ve bağlantı teknolojileri vb.) payı oldukça büyüktür. Bu medya araçlarının yapısı, kullanım amaçları ve etkileşimde bulunma açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla kamusal alanda oynadıkları rolün analizinde, birbirlerinden ayrı tutulmalarının daha doğru bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir (Rasmussen 2014:1317).

İnternet altyapısını kullanan farklı medya araçlarının gelişmesi, internet aracılığıyla bireylerin demokratik süreçlere katılımını teşvik etmek amacıyla ortaya çıkan tartışma alanına çeşitlilik ve zenginlik kazandırmıştır. Bu anlamda vatandaşların bilgiye erişimini ve etkileşimlerini kolaylaştırırken hükümetin şeffaflığını ve hesap verebilirliğini de artırmaktadır. Öte yandan internet tabanlı bu medya araçları, siyasal tartışma ve eylemler için bir organizasyon merkezi haline gelmiştir. Sosyal ağ siteleri (Facebook, Twitter/X, Instagram vb.), bloglar, forumlar ve wikiler olarak karşımıza çıkan internet tabanlı medya araçları, çağımızın yeni kamusal alanlarına birer örnektir (Hans, 2013:28). İnternet tabanlı dijital medya araçlarıyla desteklenen bu yeni kamusal alanlar, dijital bir ortamda bireyler arasında zaman, mekân ve fiziksel mesafeden bağımsız olarak ortak çıkarların oluşmasını sağlayan iş birliğine dayalı aktif bir etkileşim alanı sunmuştur. Kamusal alanda meydana gelen bu dönüşüm, dijital toplulukların oluşmasını sağlamış (Popovic ve Hromadzic, 2008:52) ve bireysel anlamda vatandaşlığın yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır.

Vatandaşlığı tanımlama sorunu yeni değildir. Vatandaşlık kavramı, uzun ve karmaşık bir geçmişe sahiptir. Hiçbir zaman bağlamından kopmayan vatandaşlık, bireylerin siyasetin işleyişine nasıl

katkıda bulunabileceklerini tanımlamak için ortaya konulan soyut bir ideali ifade etmektedir. Bu nedenle vatandaşlık, sivil katılımı önkoşul olarak kabul etmekle birlikte bireylerin siyaset ve kamu yönetimine katılımı için izlemeleri gereken yolları belirlemektedir. Vatandaşlığı uygulama biçimleri, ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki gelişmelere bağlı olarak dönüşüme uğramaktadır. Antik Greko-Romen dönemlerinde yaygın olan özel mülkiyete dayalı ve ırk, cinsiyet gibi ayrımlara göre şekillenen kısıtlamalı vatandaşlık modelleri, açık ve kuralcı sivil yükümlülükler öngörmüştür. Buna karşılık, Orta Çağ'da gelişen vatandaşlık modelleri, dindarlık olgusunu sivil görevle ilişkilendirmiştir. Cumhuriyetçi vatandaşlık modelleri, sivil hakları yeniden merkeze alırken modern vatandaşlık modelleri ise sivil katılımı genellikle tüketim alanına yerleştirmiştir (Papacharissi, 2010:80). Bu modern vatandaşlığın şekillenmesinde, bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen dijital dönüşümün yeri oldukça önemlidir. Dijitalleşme, vatandaşların katılım davranışlarını etkileyerek çevrimiçi ortamlarda birer kullanıcıya dönüşmelerine yol açmış ve çoğunlukla “dijital vatandaşlık” olarak adlandırılan yeni vatandaşlık modelini ortaya çıkarmıştır.

Mossberger ve diğerleri (2008:1) dijital vatandaşlığı, “çevrimiçi olarak topluma katılma yeteneği” olarak ifade etmiş; dijital vatandaşları ise “interneti düzenli ve etkili bir şekilde, yani günlük olarak kullanan kişiler” olarak tanımlamışlardır. Bu yeni vatandaşlık modeli, 2000’li yılların dijital bilgi ve iletişim teknolojileriyle kuşanmış ve bununla ilgili temel okuryazarlık becerilerine sahip vatandaşları esas almaktadır. 1970’ler ve 1980’lerden bu yana, bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler ile siyaset arasındaki ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkan yeni vatandaşlık hareketleri ve uygulamalarının geldiği son aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde iyi bir siyasal sistemin tasarımı, bireysel özgürlük ile ortak karar alma ve sosyal eşitlik ile refah gibi değerler arasında bir denge kurmayı gerektirmektedir. Bu doğrultuda bilgi çağı içinde demokratik siyasal sistemlerin gelişimi için devletin vatandaşlara karşı daha hesap verebilir olması ve vatandaşların karar alma süreçlerine daha etkin bir katılım davranışı içerisinde olması beklenmektedir. Aynı zamanda, kamusal alanı desteklemek amacıyla vatandaşları özel alanlarından çıkararak onları hem ortak sorunların doğrudan çözümüne hem de yönetimi etkilemeye yönelik kamuoyunun oluşmasını sağlayacak güçlü bir sivil toplum ihtiyacı söz konusudur. Ancak vatandaşların siyasetten gittikçe uzaklaştığı ve karar alma süreçlerine yönelmediği yönündeki görüşler, temsili demokrasinin yaşadığı katılım krizini de gündeme getirmektedir (Frieland 1996:187; Levine, 2016:31; Meriç Fermanoğlu, 2021:92).

Bilgi toplumu yaklaşımı, bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen yapısal değişimin toplumsal ve siyasal iletişimin yürütülmesinde alternatif katılım kanallarını ortaya çıkardığını varsaymaktadır. Buradaki temel nokta ise yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik, sosyal ve siyasal hayatın sürdürülmesinin merkezinde yer alması ve bilgi miktarındaki artışla birlikte demokrasinin gerektirdiği katılımcı vatandaşlığın gelişmesidir (Timisi, 2003:18). Bilgi toplumunda katılımcı vatandaş rolünü üstlenen dijital vatandaşlar, dijital ortamları demokratik katılım aracı olarak

benimseyip geleneksel demokratik uygulama ve davranışlarının kapsamını genişletebilmekte; aynı zamanda yeni faaliyet ve katılım biçimleri geliştirebilmektedir. Ancak dijital vatandaşlık kavramının içeriği, vatandaşların dijital imkânlara erişimi ve yeterlik düzeylerine bağlı olarak ülkeler ve toplumlar arasında farklılıklar da göstermektedir (Emmer ve Kunst, 2018:2193-2194).

Bennett (2008), dijital çağda vatandaşlığın geçirdiği dönüşüme yönelik çalışmasında, gelişen bilgi teknolojilerinin özellikle genç vatandaşların sivil ve siyasal hayata katılımını nasıl kökten değiştirdiğini detaylıca ele almıştır. Bu bağlamda, geleneksel eğitimin ideal vatandaşı olan "Görev Odaklı Vatandaş" (DC: Dutiful Citizen) modelinden yeni nesil gençlerde var olan "Kendini Gerçekleştiren Vatandaş" (AC: Actualizing Citizen) modeline doğru evrensel anlamda kuşaksal bir kayma olduğunu belirtmiştir. Bennett (2008:14)'in, "Değişen Vatandaşlık" başlığı adı altında ele aldığı iki vatandaşlık modeline ilişkin karşılaştırmalı analizi ise şu şekildedir:

Tablo 1: Bennett'in, "Görev Odaklı Vatandaş" (DC: Dutiful Citizen) ile "Kendini Gerçekleştiren Vatandaş" (AC: Actualizing Citizen) modellerinin karşılaştırmalı analizi.

Kendini Gerçekleştiren Vatandaş (AC: Actualizing Citizen)	Görev Odaklı Vatandaş (DC: Dutiful Citizen)
Hükümete yönelik yükümlülük duygusu düşük, bireysel amaç duygusu yüksektir.	Hükümet merkezli faaliyetlere katılma yükümlülüğü hissi vardır.
Oy vermek; siyasal tüketim, toplumsal gönüllülük veya uluslararası aktivizm gibi daha bireysel olarak tanımlanmış eylemlerden daha az anlamlıdır.	Oy vermek, demokrasinin temel eylemidir.
Medyaya ve politikacılara yönelik güvensizlik, olumsuz kitle iletişim ortamı tarafından pekiştirilir.	Kitle iletişim araçlarını takip ederek konular ve hükümet hakkında bilgi sahibi olur.
Genellikle arkadaşlıklar, akran ilişkileri ve etkileşimli bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla sürdürülen gevşek ağ tabanlı topluluk eylemlerini tercih eder.	STK'lara katılır ve/veya destekçileri harekete geçirmek için tipik olarak tek yönlü geleneksel iletişim kullanan partiler aracılığıyla çıkarlarını ifade eder.

Dijital çağın ortaya çıkardığı vatandaş tipolojisi, fiziksel ve toplumsal bağlamlara göre değişkenlik gösterse de daha önceki vatandaş tipolojisinden farklı olduğu açıktır. Dolayısıyla siyasal yapılar ve yöneticiler, dijital vatandaşın karakteristiğini oluşturan tutum, davranış ve beklentilerine kayıtsız kalamamış; parti bağlılığı gibi artık vatandaşların ilgisini çekmeyen geleneksel yöntemler yerine vatandaşların siyasal süreçlere etkin katılımını teşvik edici yeni arayışlar içerisine girmişlerdir. Nitekim

dijital bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklar, devletler tarafından stratejik bir siyasal iletişim aracı olarak görülmüş ve dijital yönetim süreçlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle dijital devlet uygulaması olan e-devlet uygulamalarının küresel anlamda yaygınlık kazanması ise bu sürecin bir sonucudur. Geleneksel demokrasi uygulamalarına alternatif olarak e-parlamento, e-yasama, e-adalet, e-arabuluculuk, e-çevre, e-seçim, e-referandum, e-girişim, e-oylama, e-danışma, e-dilekçe, e-kampanya, e-yoklama ve e-anket gibi dijital demokrasi uygulamalarının giderek günümüz demokrasilerinin merkezinde yer alması da yine aynı sürecin bir yansımasıdır. Böylece devletler, yeni vatandaş tipinin beklenti ve taleplerine cevap vererek vatandaşların siyasal alandaki etkinliğini ve demokratik süreçlere katılımını artırmayı amaçlamışlardır (Council of Europe, 2009:7; Demirci, 2015:100).

2.6. Dijital Demokrasinin Tanımı

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak internetin ortaya çıkması ve internet tabanlı medya araçlarının gelişerek yaygınlık kazanmasının demokratik süreçlere önemli etkileri olmuştur. Bu bağlamda dijital medya araçlarının, geleneksel demokrasi araçlarına alternatif kanallar açacağı ve vatandaşların siyasal süreçlere katılımını artırarak demokrasiyi geliştireceği yönünde bir potansiyel taşıdığı fikri oluşmaya başlamıştır. Vatandaşların, modern demokrasilerdeki temsilcilerin yerine Eski Yunan demokrasisindeki gibi yönetim süreçlerine doğrudan katılımını mümkün kılacak bir demokrasi sistemine sahip olacağı öngörülmüştür. Ancak kastedilen doğrudan demokrasi sistemi, Eski Yunan örneğinde olduğu gibi geleneksel demokrasi araçlarının kullanıldığı ilkel doğrudan demokrasiden çok, dijital çağın bilgi ve iletişim teknolojileriyle donanmış modern doğrudan demokrasiyi ifade etmektedir. Dijital çağın yeni demokrasi biçimi olarak nitelendirebileceğimiz “dijital demokrasi” kavramı, bu sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve farklı isimlendirmelerle alan yazınında yer almaya başlamıştır.

Dijital demokrasi kavramına ilişkin alan yazın incelendiğinde, söz konusu kavram yerine farklı kavramların kullanıldığı görülmektedir. “Elektronik demokrasi (e-demokrasi)”, “çevrimiçi demokrasi”, “siber-demokrasi”, “sanal demokrasi” ve “elektronik katılım (e-katılım)” sıkça kullanılan kavramlardan bazılarıdır. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında özellikle televizyon ve telefon gibi kitle iletişim araçlarının toplumsal ve siyasal hayatta yaygınlaşmasıyla birlikte alan yazınında yer almaya başlayan “Tele-demokrasi” kavramı ise bunun ilk örneği olarak bilinmektedir (Buchstein, 2004; Fuchs, 2023; Hacker ve Van Dijk, 2000; Heywood, 2016; Kotsiopoulos, 2009). Zaman içerisinde farklı isimlerle nitelendirilen dijital demokrasi kavramına ilişkin alan uzmanları tarafından çeşitli tanımlamalar yapılarak kavramın kuramsal çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Friendland (1996:185) dijital demokrasi kavramını, “yeni bilgi teknolojileriyle değiştirilmiş, radikal bir şekilde yeni bir demokrasi uygulama biçimi” olarak ifade etmiştir. Hacker ve Van Dijk

(2000:1); “zaman, mekân ve diğer fiziksel koşulların sınırları olmaksızın geleneksel siyasal uygulamaların yerini almak yerine, onlara ek olarak bilgi ve iletişim teknolojisinin ve bilgisayar aracılı iletişimi kullanarak siyasal demokrasiyi veya vatandaşların demokratik iletişime katılımını artırmak amacıyla kullanılması” olarak tanımlamışlardır. Solop (2001:289)’a göre, “internet teknolojilerinin hükümetin işlevlerine ve demokrasi mekanizmasına entegre edilmesini, yani hükümet bilgilerinin web siteleri aracılığıyla erişilebilir hale getirilmesini, çevrimiçi siyasal mobilizasyonu ve günümüzde internet üzerinden oy vermeyi içeren bir süreci” ifade etmektedir. Clift (2003), “yerel toplulukların, devletlerin/bölgelerin, ulusların siyasal süreçlerinde ve küresel sahnede “demokratik kesimler” tarafından bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve stratejilerinin kullanılması” olarak açıklamıştır. Macintosh (2004), “demokratik karar alma süreçlerini desteklemek için bilgi ve iletişim teknolojisinin kullanılması” olarak belirtirken Coleman ve Norris (2005:7) de benzer bir şekilde dijital demokrasiyi, “demokratik yapıları ve süreçleri geliştirmek için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması” olarak tanımlamıştır. Heywood (2016:239), “vatandaşların demokratik süreçlere katılımını artırmak amacıyla bilgisayar tabanlı teknolojilerin kullanılması” şeklinde ifade etmiştir. Korthagen vd. (2018:5)’e göre, siyasal iletişim ve katılımı dijital medyanın desteğiyle demokrasinin uygulanmasıdır. Storozhenko vd. (2023:67), “dijital demokrasinin demokratikleşme politikasının dışında ayrı bir politika olarak görülemeyeceğini ve dijital demokrasinin ancak geleneksel demokrasinin varlığıyla mümkün olacağını vurgulayarak dijital demokrasiyi, vatandaşların bilgi ve iletişim araçları ve bilgi teknolojileri aracılığıyla kamu yönetiminin tüm düzeylerine katılımı” olarak tanımlamışlardır. Han (2023:29), “mesafe yaratan temsili yerini, doğrudan katılımın aldığı bir mevcudiyet demokrasisi” olarak ifade etmiştir. Fuchs (2023:239)’a göre, “demokrasiyi uygulamak için dijital medyanın kullanıldığı bir kamusal alan biçimi”dir. Fuller (2023:3) ise “vatandaşlar arasında anlık dijital iletişim aracılığıyla yönetime doğrudan ve aktif katılmayı mümkün kılan bir öz-yönetim biçimi olarak” tanımlamıştır.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere dijital demokrasi kavramına ilişkin yapılan tanımlamalarda, demokratik iletişimi desteklemek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinin çeşitli kullanım türleri ve sivil aktörlerin (bireysel vatandaşlar, gayri resmi gruplar ve STK’lar) katılımının düzey ve biçimleri üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Ayrıca mobil teknoloji araçları, internet altyapısı ve Web 2.0 araçlarında yaşanan gelişmeler, konunun kapsamını genişleterek daha ileri bir boyuta taşımıştır. Bu kapsamda dijital demokrasi; gündemdeki gelişmeler hakkında bilgi edinmenin yanı sıra karar alma süreçlerini ve ilgili belgeleri erişilebilir ve şeffaf hale getirmeyi amaçlayan sosyal medya ve çevrimiçi izleme gibi daha pasif katılım biçimlerinden vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını teşvik eden daha aktif ve iş birliğine dayalı dijital demokrasi uygulamalarını beraberinde getirmiştir. Bunlar da çevrimiçi oylama, kamuoyu danışması gibi önemli siyasal konularla ilgili tartışmalar ve siyasal belgelerin ortak yazımı için oluşturulan çevrimiçi alanlardır (Lindner ve Aichholder, 2020:22).

Dijital demokrasi, demokrasi kavramının yerine kullanılan ayrı bir kavram değildir. Aksine kuramsal temelini demokrasiden alan ve onu destekleyen bir kavramı ifade etmektedir. Yani kuramsal bir farktan çok, biçimsel bir fark söz konusudur. Bu ilişki gözetilmeden yapılan bir tanımın eksik kalacağı ve kavramın yanlış anlaşılmasına neden olacağı muhtemeldir. Bu bağlamda dijital demokrasi, dijital bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla demokratik süreçlere katılım biçimi olarak tanımlanabilir.

2.7. Dijital Demokrasinin Tarihsel Gelişimi

2.7.1. Dünyada Tarihsel Gelişimi *

Dünyada dijital medya araçlarının siyasal karar alma süreçlerinde etkin bir şekilde kullanımına ilişkin ilk örnekler, ABD’de rastlanmaktadır. Amerikan seçimlerinde başkanlık yarışının çarpıcı unsurlarından olan tartışma programları, siyasal katılımın dönüşümü ve gelişimi sürecine sistematik olarak eşlik eden önemli öğelerden biri olmuştur. Nitekim etkili bir medya stratejisiyle yürütülen seçimlerin sonuçları da bu durumu ortaya koymaktadır. ABD’de Eylül 1960 seçimlerinde, ilk kez bir başkanlık seçimi tartışma programı televizyonda yayımlanmıştır. Dönemin başkan adayları John F. Kennedy ve Richard Nixon arasında gerçekleşen tartışma programı, ülke genelinde büyük yankı uyandırmış ve kendinden sonraki seçimlerin ana propaganda araçlarından biri haline gelmiştir. 1980-1984 yılları arasında Ronald Reagan, 1992’de Bill Clinton, George Bush ve Ross Perot ile seçim kampanyası kapsamında televizyonda gerçekleştirilen tartışma programları, dijital demokrasi uygulamalarının yapı taşlarını oluşturmuştur (Meriç Fermanoğlu, 2021:83). ABD’nin dijital demokrasinin gelişimine öncülük etmesinde ise teknolojik gelişimin payı oldukça etkilidir. Özellikle internetin ilk olarak ABD’de ortaya çıkması ve internete bağlı bilgisayarların sosyal hayatta hızlıca yaygınlaşması, bu sürecin oluşmasında önemli teknolojik gelişmeler arasındadır.

Dünyada dijital demokrasinin tarihsel sürecindeki önemli gelişmelerden biri, Haziran 1994’te ABD Minnesota’da Steven Clift’in yönetiminde kurulan “Minnesota Elektronik Demokrasi Projesi (The Minnesota E-Democracy Project)”dir. “Elektronik ortamda halkın seçim kampanya ve bilgilerine daha fazla erişimini sağlamak için partizan olmayan gönüllü bir çaba” olarak ifade edilen proje, somut anlamda dijital demokrasi uygulamalarının ilk örneğini oluşturmuştur. Bu anlamda bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla katılımı artırmak ve bu katılımı sadece oylama sürecinde değil, öncesi ve sonrasında müzakereler sürecinde de sağlayarak vatandaşların daha bilinçli oy kullanmaları amaçlanmıştır. Proje, gönüllülerin desteği ve kampanyaya halkın gösterdiği yoğun ilgi sayesinde dikkat

* Dijitalleşme bağlamında dünyada gerçekleşen dijital medya araçlarının gelişimine ilişkin kuramsal bilgiler, yukarıda bulunan “Dijitalleşme ve Siyasal İletişimin Dönüşümü” başlığı altında ele alındığı için bu bölümde tekrar edilmesine gerek görülmemiştir. Ayrıntılı bilgi için ilgili bölüme bakınız.

çekmiş; kendinden sonraki dijital demokrasi uygulamalarına örnek teşkil etmiştir (E-democracy.org-Project Blog, 1994; Çetin, 2010:112; Kotsiopoulos, 2009:13).

1990'lı yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak özellikle ABD'de başlatılan dijital dönüşüm hareketi, başta Singapur ve çoğu Avrupa ülkesi olmak üzere çağın bilgi toplumu olma yolunda çaba gösteren diğer ülkeleri de derinden etkilemiştir (DPT Müsteşarlığı, 2005:1). 1992 yılında Singapur tarafından başlatılan ve ülkeyi 15 yıl içerisinde bir "akıllı ada" haline getirmeyi hedefleyen "IT2000" stratejik planı bunun somut göstergelerindendir. Söz konusu planla uzmanlık, mal, hizmet ve bilgi akışı noktasında Singapur'un stratejik bir bölgesel geçiş merkezi haline getirilmesi amaçlanmıştır. İşletmelerin rekabet gücünü artırmayı ve halkın yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlayan bilgi teknolojisi planı, hükümet/kamu hizmetlerinin de içinde yer aldığı 11 farklı alanda yürütülmüştür (Soh vd., 1993:351-357). Somut göstergelerden biri diğeri ise 25-26 Şubat 1995'te Avrupa Komisyonu tarafından Brüksel'de gerçekleştirilen "Küresel Enformasyon Toplumu Konulu G7 Bakanlar Konferansı"dır. Düzenlenen konferans kapsamında, G7 üyeleri ve Avrupa Komisyonu tarafından uluslararası iş birliğinin fayda sağlayabileceğine yönelik bir dizi proje geliştirilmesine karar verilmiştir. Söz konusu projelerin başlangıçta ortaklar tarafından yürütülmesi kararlaştırılmış olup bilgi toplumunun potansiyelini ortaya çıkartmayı amaçlamıştı. Ancak daha sonraki süreçte, uluslararası kuruluşlar da dâhil olmak üzere diğer ortakların katılımı teşvik edilecekti. Bu kapsamda, yapılan ortak görüşme ve uzlaşmalara bağlı olarak bilgi toplumu için ortak uluslararası çıkarlar çerçevesinde tema alanlarının oluşturulması düşünülmüştür. Temalar, resmi ve gayri resmi tartışmalar ve gerçekleştirilen toplantılar neticesinde daha somut proje önerilerine dönüştürülerek toplamda 11 pilot proje belirlenmiştir. Farklı alanlara yönelik dijital dönüşüm önerileri içeren projeler arasında, "hükümetler, şirketler ve vatandaşlar arasında elektronik idari işlemlerin yürütülmesine yönelik prosedürlerin oluşturulmasında, idareler tarafından çevrimiçi bilgi teknolojisinin kullanımına ilişkin deneyim ve en iyi uygulamaların paylaşılması" başlığıyla kamu hizmetlerinin dijitalleşmesiyle ilgili bir proje de yer almıştır (G7 Ministerial Conference on the Global Information Society, 1995). Gerek Singapur'u "akıllı ada" haline getirmeyi hedefleyen "IT2000" projesi ve gerekse "Küresel Enformasyon Toplumu Konulu G7 Bakanlar Konferansı"nda gündeme getirilen dijital devlet (e-devlet) uygulamalarının geliştirilmesine yönelik sinyallerle siyasal iletişim ve dijital demokrasinin gelişimi noktasında önemli adımlar atılmıştır.

Zaman içerisinde dijital iletişim araçları ve internet altyapısındaki gelişmelerin, siyasal iletişim ve dijital demokrasiye olumlu etkileri olmuştur. Başlarda özel bir alan veya kitle iletişimi için geliştirilen dijital iletişim araçları giderek demokratik süreçlerin merkezinde yer alarak siyasal mekanizmaları etkileyen bir güce dönüşmüştür. 1995 yılında Fransa Başbakanı olan Jacques Chirac'a karşı uluslararası anlamda yürütülen protesto kampanyası, bu duruma güzel bir örnektir. Chirac, iktidara gelir gelmez ülkesinin nükleer savunma politikasını yeniden yürürlüğe koymuştu. Fransız Polinezyası'ndaki Mururoa Atolu'nde yapılan Fransız nükleer denemelerine karşı uluslararası ölçekte e-posta kampanyaları

düzenlenerek Fransız yönetiminin almış olduğu karar protesto edilmişti. “E-posta”nın siyasal anlamda kullanımının ilk örneği olarak tarihe geçen bu olay, dijital demokrasinin tarihsel gelişimi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir (Meriç Fermanoğlu, 2021:85).

ABD’deki “Minnesota Elektronik Demokrasi Projesi”ne benzer bir girişim de 1996 yılında “Birleşik Krallık Vatandaşları Çevrimiçi Demokrasisi (UKCOD)” adıyla çevrimiçi bir demokrasi uygulamasıyla hayata geçirilmiştir (Dahlberg, 2000:235). Uygulamanın koordinatörlüğünü ise Irving Rappaport yürütmüştür. Rappaport uygulamaya ilişkin açıklamasında, insanların interneti kullanarak hayatlarını etkileyen karmaşık konuları tartışıp bu konular hakkında daha fazla bilgi edinebileceklerini ortaya çıkarmak için yapılan bir deneme olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, halkın siyasal sürece doğrudan katılmasını ve bu süreci etkilemesini sağlamak için tasarlandığını dile getirmiştir. Bu girişimin herhangi bir siyasal parti ile ilişkili olmadığına dikkat çeken Rappaport, farklı siyasal görüşlere sahip politikacılara ve vatandaşlara açık olduğunu ifade etmiştir (Citizens Online Democracy, 1997).

1990’lı yıllardan itibaren ABD başta olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde yürütülen dijital dönüşüm girişimlerinin sağladığı verimlilik artışı, dijital dönüşüm çalışmalarına olan ilgiyi artırmıştır. Özellikle Avrupa ülkeleri, bu dönüşüm hareketine kayıtsız kalamamış; AB kanalıyla önemli bir paydaş olarak dijital dönüşüm çalışmalarına hız vermiştir. Nitekim 23 Mart 2000’de Lizbon’da gerçekleştirilen Avrupa Konseyi toplantısında, “Avrupa’nın gelecek 10 yıl içerisinde dünyadaki en rekabetçi ve dinamik bilgi tabanlı ekonomisi haline gelme” stratejisi ortaya konmuş ve bu strateji çerçevesinde, 19-20 Haziran 2000’de Fieria’da “eAvrupa 2002” girişimi başlatılmıştır. eAvrupa 2002 girişimiyle “Avrupa’da internet bağlantısını artırmak, tüm iletişim ağlarını rekabete açmak, eğitim ve tüketici korumasına önem vererek internet kullanımını teşvik etmek” amaçlanmış ve buna ilişkin bir eylem planı hazırlanmıştır. Daha sonra bu girişim, “eAvrupa+” adıyla aday ülkeleri de içerisine alacak şekilde genişletilmiş; Şubat 2004 tarihinde Budapeşte’de düzenlenen “Bilgi Toplumu Avrupa Bakanlar Konferansı”nda ise son ilerleme raporunun yayımlanmasıyla sonuçlanmıştır. eAvrupa+’nın tamamlanmasıyla tam üye olan 10 ülkenin yanı sıra Türkiye, Romanya ve Bulgaristan da Haziran 2002’de Sevilla’da yapılan Avrupa Konseyi toplantısında hedefleri belirlenen “eAvrupa 2005”e taraf olmuşlardır. “eAvrupa 2002 Eylem Planı”nın devamı niteliğinde olan “eAvrupa 2005 Eylem Planı”, “internet bağlantısını mümkün olduğunca çok sayıda insanın erişebileceği güvenli bir geniş bant altyapısıyla tüm Avrupa vatandaşları için ekonomik verimliliği artırarak hizmetlerin kalitesi ve erişilebilirliğinin iyileştirilmesini” amaçlamıştır. “eEurope 2005” hedefleri arasında yer alan modern çevrimiçi kamu hizmetlerinin hayata geçirilmesi kapsamında, aşağıdaki faaliyetler önerilmiştir (DPT Müsteşarlığı, 2005:1; Europe Union, 2003; Europe Union, 2010):

- 2005 yılına kadar tüm kamu kurumlarına geniş bant bağlantısının sağlanması;

- 2003 yılı sonuna kadar vatandaşlara ve işletmelere yönelik Avrupa genelinde e-devlet hizmetlerinin sunumunu kolaylaştırmak amacıyla Komisyon tarafından bir birlikte çalışabilirlik (interoperability) çerçevesinin kabul edilmesi;
- 2004 yılı sonuna kadar geniş bant ağlar ve çoklu platform erişimi (telefon, televizyon, bilgisayar vb.) aracılığıyla herkesin erişimine açık etkileşimli kamu hizmetlerinin sunulması;
- 2005 yılı sonuna kadar kamu tedarik sözleşmelerinin büyük bölümünün elektronik ortamda gerçekleştirilmesi;
- Tüm vatandaşlar için kamuya açık internet erişim noktalarına kolay erişimin sağlanmasıdır.

Milenyum çağı, dijital teknolojilerindeki önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu çağın başlarında yaşanan önemli dönüşümlerden biri de Web 2.0'ın hayatımıza girmesidir. Web 2.0 ile birlikte sosyal medya araçlarının gelişerek yaygınlaşmasının, siyasal karar alma süreçlerine önemli etkileri olmuştur. Zamanla sosyal medya, siyasal aktörlerin mesajlarını vatandaşlara ulaştırmak ve onları etkilemek amacıyla kullanılan bir araç haline gelmiştir. Bu konudaki çarpıcı örneklerden biri de 2008'deki ABD Başkanlık seçimlerinde yaşanmıştır. Başkan adaylarından Barack Obama ve ekibinin; Facebook, MySpace ve MyBarackObama.com gibi sosyal ağ siteleri, e-posta ve SMS gibi sosyal medya araçlarını kullanarak 18-45 yaş arasındaki seçmen kitlesinden yaklaşık 17 milyon seçmene ulaştığı bilinmektedir. Ayrıca bu süreçte, sosyal medya üzerinde partiye yönelik bir bağış kampanyası gerçekleştirilmiş ve yapılan masrafların çok üzerinde bir gelir elde edilmiştir (Aziz, 2015:77-78; Heywood, 2016:241; Papacharissi, 2010:1).

Milenyumun ilk yıllarında hız kazanan dijital dönüşüm hareketi, siyasal partilerin teşkilat yapısı ve iletişim biçimleri açısından önemli değişimlere yol açmıştır. Dijital alandaki engel ve kısıtlamalara bir tepki olarak ortaya çıkan korsan partiler, bu sürecin bir sonucudur. İlk olarak 2006 yılında İsveç'te kurulan ve kısa süre içerisinde birçok Avrupa ülkesinde yaygınlaşan korsan partiler, interneti hem siyasetlerinin hem de parti örgütlenmelerinin merkezine alarak dijital parti modelinin öncüsü olmuştur. 2009'daki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Avrupa Parlamentosu'nda bir sandalye kazanan "İsveç Korsan Partisi" ve 2011'deki eyalet parlamentosu seçimlerinde birkaç sandalye kazanan "Almanya Korsan Partisi", edindikleri seçim başarılarıyla büyük bir ilgi görmüştür (Jaasaari ve Sarovec, 2021:206). Korsan partiler, geleneksel siyasal partilerin teşkilat yapısı ve iletişim biçimlerini etkilediği gibi; parti işleyişinde ve karar alma süreçlerinde dijital araçları etkin bir şekilde kullanan dijital partilerin ortaya çıkmasına da öncülük etmişlerdir. İtalya'daki "Movimento 5 Stelle" ve İspanya'daki "Podemos", bunlara örnek olarak gösterilebilir (Biancalana ve Vittori, 2021:109).

Dijital dönüşümün demokratik süreçlere etkisi, siyasal partilerle sınırlı kalmamış; halk egemenliğinin tecellisi ve demokratik bir yönetimin meşru kaynağı olarak ifade edilen seçimlerde de kendini göstermiştir. "Push-button demokrasi" olarak adlandırılan elektronik oy verme uygulamalarına

dayanan demokrasi anlayışı, dünyada giderek yaygınlık kazanmaktadır. Elektronik oy verme (e-voting), özellikle Hindistan gibi oldukça kalabalık bir seçmen kitlesinin oy kullandığı seçimlerde, sonuçların ciddi gecikmeler yaşanmadan açıklanabilmesi için önemli bir çözüm yolu olarak görülmüştür. Bu kapsamda, ilk kez 1982'deki eyalet seçimlerinde kullanılan elektronik oy verme makineleri daha sonra ulusal seçimlerde de kullanılmaya başlanmıştır. Benzer elektronik oy verme mekanizmalarının kullanımına farklı ülkelerde de rastlanmaktadır. Ancak birçok ülkede, internet aracılığıyla e-seçim uygulamasının kullanılmasına yönelik denemeler yapılmışsa da bazı çekincelerden dolayı demokratik seçimlerde henüz yaygın bir uygulama olarak kullanıldığı söylenemez (Heywood, 2016:241).

2.7.2. Türkiye’de Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin temelini, 06 Mayıs 1927’de İstanbul Sirkeci’deki Büyük Postane’de yayın hayatına başlayan “İstanbul Radyosu”na kadar dayandırmak mümkündür. Dünyada düzenli radyo yayınlarının başlangıcı olarak 1920 yılında ABD’de yapılan radyo yayınları kabul edilmektedir. Bu gelişmeyle birlikte, sanayi toplumunun kitle iletişiminde önemli yere sahip olan radyo yayıncılığı çok geçmeden Cumhuriyet Türkiye’sinin daha ilk yıllarında yer edinmiş; siyasal iletişim alanında önemli bir adım atılmıştır. İstanbul Radyosu’nun hemen ardından 1928 yılında “Ankara Radyosu”nun da ilk yayınlarını gerçekleştirmesiyle Marmara ve İç Anadolu bölgesinde sınırlı bir kapsama alanında yayın yapan bu iki radyo, devletin ve hükümetlerin topluma haber ve bilgi aktardığı yayın kanalları haline gelmiştir. Ankara Radyosu’nun resmen işletmeye açılması ise 28 Ekim 1938’de gerçekleşmiş ve aynı yıl yurt dışına kısa dalgalar üzerinden düzenli yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca 1950 yılında İzmir Belediyesi’ne bağlı olarak yayın hayatına başlayan “İzmir Radyosu” ve 1960 sonrasında sekiz ilde kurulan il radyoları kanalıyla radyo yayınlarının ulusal ölçekte yaygınlaştırılması sağlanmıştır (Aziz, 2015:70-72; TRT Kurumsal, 2025; TRT Radyo, 2025). Ulusal ölçekte gerçekleştirdiği yayınlar aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşan radyo, dönemin koşulları içerisinde Türk milletinin siyasal gündem hakkında bilgilendirilmesi ve siyasal süreçlere katılımı anlamında önemli bir işlev üstlenmiştir.

01 Mayıs 1964’te TRT’nin kurulması, Türkiye’de dijital yayıncılığın gelişimi açısından oldukça önemli bir dönüm noktasıdır. “Kamu adına radyo ve televizyon yayınlarını gerçekleştirmek amacıyla ve özel yasayla özerk bir kamu tüzel kişiliğine” sahip olarak kurulan TRT (TRT Kurumsal, 2025), 31 Ocak 1968’de ilk televizyon yayınına gerçekleştirmiştir. Başlangıçta belirli günlerle sınırlı olmak üzere; gündeme ilişkin haber bültenlerinin yanında eğitim, kültür, sanat ve spor gibi çeşitli alanlarda yayınlar yapmıştır. Yedi yıl boyunca “özerk” bir kurum olarak faaliyet gösteren TRT, devlet erkini elinde bulunduran iktidarlar tarafından tarafsız davranmadığına yönelik eleştiriler neticesinde, 12 Mart 1971 Muhtırası ile fiilen özerk kimliğini kaybetmiştir. 29 Şubat 1972 tarih ve 359 sayılı kanun yerine çıkartılan 1568 sayılı kanunla TRT’nin özerkliği resmi olarak sona ermiş ve yeni düzenleme ile “tarafsız” bir kamu

iktisadi kuruluş olarak tanımlanmıştır. Özerk kimliğini kaybeden TRT'nin, özellikle iktidarlar tarafından siyasallaştırılması kaçınılmaz bir gerçek olsa da bu dönemin siyasal iletişim anlamında önemli bir kazanımı olmuştur. Televizyonun dünyada bir propaganda aracı olarak seçim konuşmalarında kullanılmaya başlanmasına rağmen bunun Türkiye'de de işlerlik kazanması, 1970'li yıllara denk gelmiş ve TRT'de seçim propaganda konuşmalarına yönelik yayınlar yapılmaya başlanmıştır (İzmir, 2023:220; Serarslan, 2001:77; TRT Radyo, 2025). Yine daha sonraki yıllarda, siyasal parti yöneticilerinin katıldığı açık oturum yayınlarına yer verilmiştir. 10 Ocak 1995'ten itibaren ise TRT 3 üzerinden yayın yapan TBMM TV kanalıyla TBMM Genel Kurulu birleşimleri canlı olarak yayımlanmaktadır (TBMM, 2025). Söz konusu yayınlar aracılığıyla siyasal partiler ve yöneticiler, çalışma ve vaatlerini vatandaşlarla paylaşma fırsatı bulurken vatandaşlar da süreçler hakkında doğrudan bilgi edinebilmişlerdir. Ayrıca bu yayınların, vatandaşların seçimlere katılımı ve siyasal tercihleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye'deki dijital yayıncılığın bir diğer dönüm noktası, özel televizyon ve radyo yayınlarının başlaması olmuştur. Uzun yıllar TRT, tek yayın kanalı olarak faaliyet göstermiştir. 1990'lı yılların başında TRT'nin anayasal olarak tek yayın organı olma durumu devam ederken yurt dışında başlayan radyo ve televizyon yayınları, önce özel televizyon ve çok geçmeden de özel radyo yayınları olarak yurt içinden yapılmaya başlanmıştır. Anayasaya aykırı bu durum, 1993 yılında yapılan anayasa değişikliği ve 1994 yılında çıkarılan 3984 sayılı "Radyo ve Televizyon Kuruluşları ve Yayınları Hakkında Kanun" ile yasal hale getirilmiştir (Aziz, 2015:74). Özel televizyon yayınlarının başlaması, TRT'nin tekel durumunu ortadan kaldırmış ve medyaya yeni bir ses getirmiştir. Bu yayın kanallarına her geçen gün yenileri eklenerek özellikle haber, açık oturum ve tartışma programları gibi siyasal konulara yönelik yayınlara da önemli ölçüde yer verilmiştir. Böylelikle vatandaşlar, siyasal süreçler hakkında farklı kaynaklardan bilgi edinme ve edindiği bilginin doğruluğunu teyit etme olanağı elde etmiştir.

Dünyada ağ teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak Türkiye'deki ilk ağ oluşturma girişimleri, 1980'lerin ikinci yarısında başlamıştır. 1986 yılında Ege Üniversitesi'nde BITNET bağlantısı sağlamak amacıyla tüm üniversitelere ve ticari amaç gütmeyen araştırma kurumlarına ücretsiz olarak açık ilk Türk ağı olan TÜVAKA kurulmuştur. TÜVAKA, aynı yılın Ekim ayında İtalya'nın Pisa kenti üzerinden "Avrupa Akademik ve Araştırma Ağı (EARN)"na bağlanmıştır. TÜVAKA'nın EARN bağlantısı sayesinde Türk üniversiteleri, BITNET ve INTERNET gibi dünyadaki benzer ağlara erişimi sağladığı gibi gerek Avrupa gerekse Amerika'daki akademik ve araştırma kurumlarıyla da iletişim kurma imkânı bulmuştur. TÜVAKA'ya İstanbul, Ankara, ODTÜ ve Boğaziçi üniversiteleri dâhil olmak üzere 12 üniversite ile TÜBİTAK katılmış; ancak TÜVAKA tarafından sağlanan ağ olanakları zaman içerisinde hızla tükenmiş, hızla artan ağ talebi ise internete bağlanmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu kapsamda, 1991 yılında ODTÜ ve TÜBİTAK iş birliğiyle Türkiye'nin internet bağlantısını kurmak ve ülke içinde tanıtmak amacıyla TR-NET kurulmuş (Tonta ve Kurbanoglu, 1995:231) ve bu girişim sonucunda, 12 Nisan 1993'te 64 Kbps

kapasiteli bir kiralık hat kullanılarak ODTÜ ile ABD'deki NSFNET arasında ilk internet bağlantısı gerçekleştirilmiştir (Baykal, 2018).

1993-1995 yılları arasında ODTÜ ve TÜBİTAK, TR-NET aracılığıyla İnternet bağlantısının tek sağlayıcısı olmuş; ağa bağlı diğer tüm kurumlar, kiralık hatlar aracılığıyla bu servis sağlayıcılarına bağlanmıştır. 1995 yılına gelindiğinde ise İstanbul'da TR-NET'e erişim, İTÜ aracılığıyla mümkün hale gelmiştir. 1996 yılında TURNET'in kurulmasıyla İzmir de eklenerek internet erişim noktalarının bulunduğu il sayısı üçe yükselmiştir. 1997 yılında ULAKNET hizmet vermeye başlamış; ancak erişim noktaları İstanbul, Ankara ve İzmir'de olmak üzere yine üç ille sınırlı kalmıştır. Aynı yıl Türk Telekom, internet servis sağlayıcılarına 0822 kodlu erişim numaraları sunmaya başlamıştır. Kullanıcılar, bu erişim kodunu kullanarak ülkenin hemen her yerinden internet servis sağlayıcılarına bağlanabilmiş ve yerel telefon görüşmelerinden daha düşük ücretler ödeyerek internet hizmeti alabilmiştir. Erişim noktaları yalnızca üç şehirde bulunmasına karşın internet erişimi, küçük şehirlerde ve hatta köylerde de (büyük şehirlerdeki kullanıcılardan alınan hizmet ücretlerinden daha yüksek olmayan hizmet ücretleriyle) sağlanabilmiş ve böylece internet, ülke genelinde kolayca erişilebilir bir hale gelmiştir. 1999 yılına gelindiğinde TTNET, ülke genelinde 140 erişim noktasıyla hizmet vererek neredeyse her ilde erişim noktalarına sahip olmuştur (Wolcott, 1999:36-37).

İnternet ve internet tabanlı teknolojilerin sosyal hayatta giderek yaygınlaşması, dijital dönüşüm çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Dünyadaki çalışmalara paralel olarak Türkiye'de de bilgi toplumuna ilişkin politika, strateji, hedef ve uygulamalarına yönelik eylem planları hazırlanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, 1999 yılında TUENA ve 2000 yılında "e-Türkiye Girişimi Eylem Planı" hazırlansa da uygulama alanı bulamamış; ancak 2003 yılından sonra yürütülen strateji ve eylem planlarının uygulanmasında bir süreklilik sağlanmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015:11). 58. Hükümet tarafından hazırlanan Acil Eylem Planı kapsamında "e-Dönüşüm Türkiye Projesi"ne yer verilmiş ve projenin koordinasyonu, izlenmesi, değerlendirilmesi ve yönlendirilmesi sürecinin yürütülmesi için DPT Müsteşarlığı görevlendirilmiştir. Bu görevin yerine getirilmesi amacıyla da DPT bünyesinde "Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı" kurulmuştur. Ayrıca 27 Şubat 2003 tarihinde yayımlanan 2003/12 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile e-Dönüşüm Türkiye Projesi'nin amaçları, kurumsal yapısı ve uygulama esasları belirlenmiştir. İlgili projenin başlıca hedefi; "vatandaşlarımıza daha kaliteli ve hızlı kamu hizmeti sunabilmek amacıyla; katılımcı, şeffaf, etkin ve basit iş süreçlerine sahip olmayı ilke edinmiş bir devlet yapısı oluşturacak koşulların hazırlanması" olarak belirtilmiştir. Projenin yürütülmesinde ise daha önce yapılan çalışmalardan, bilgi birikiminden ve oluşumlardan yararlanma yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda, Türkiye'nin de taraf olduğu e-Avrupa+ girişimini takiben başlatılan "e-Türkiye Girişimi" kapsamında oluşturulan çalışma gruplarının koordinatörleriyle yürütülen çalışmalar sonucunda, 2003-2004 yıllarını kapsayan KDEP hazırlanmıştır. Hazırlanan KDEP'in uygulanmasının ardından, uygulama sürecinde elde edilen

sonuçlar da dikkate alınarak 2005 yılı için yeni bir eylem planı hazırlanmıştır (DPT Müsteşarlığı, 2005:10-11:2; Resmî Gazete, 2003; T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2016:2).

21. yüzyılın başlarında Türkiye’de yaşanan dijital dönüşüm hareketi kapsamında hazırlanan eylem planlarının hayata geçirilmesinin, demokratik süreçlere önemli kazanımları olmuştur. Hiç şüphesiz bu kazanımlardan biri, BMER’in kurulmasıdır. 20 Kasım 2006 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak faaliyete geçen bu dijital platform; vatandaşların talep, öneri ve şikyetlerini doğrudan ilgili makamlara iletebilmelerini sağlamak amacıyla kurulan bir evrimii hizmetidir. Kurulduğu dönemde başbakanlığa bağlı olan ve BMER adını taşıyan platform, 09 Temmuz 2018’den itibaren Cumhurbaşkanlığına bağlı olan CMER ile birleşerek bu adı almıştır. Söz konusu platform aracılığıyla vatandaşlar, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve 3071 sayılı Dilekçe Hakkı Kanunu kapsamındaki haklarını kullanabilmektedir. (Işık, 2020:212-213). Bu kapsamdaki önemli kazanımlarından bir diğeri ise 18 Aralık 2008’de “e-Devlet Kapısı”nın hizmete açılmasıdır. ağın bilgi toplumunun bir gereği olarak görülen ve dünyada giderek örnekleri çoğalan e-devlet uygulamasının çok geçmeden Türkiye’de hizmete girmesi, bu anlamda önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Kamu hizmetlerine dijital erişimi sağlayan e-Devlet Kapısı, hizmete açıldığı günden itibaren CMER de dâhil olmak üzere binlerce kamu hizmetinin sunulduğu ve yüzlerce kamu kurumunun entegre olduğu bir dijital iletişim altyapısına dönüşmüştür (e-Devlet, 2025; Anadolu Ajansı, 2013). Bu sayede vatandaşlar, dijital ortamda kamu hizmetlerine kolaylıkla erişebildiği gibi hizmet süreçlerine ilişkin doğrudan bilgi sahibi olabilme olanağına da kavuşmuştur.

2005 Eylem Planı’nın uygulanmasının ardından, Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı’nın koordinatörlüğünde daha sonraki dönemlerde uygulanmak üzere yeni eylem planlarının hazırlandığı görülmektedir. Özellikle “2006-2010 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı” ve “2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı”, bu anlamda önemlidir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015:11-15). 2011 yılından itibaren Kalkınma Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçişle birlikte sona ermiş ve boşalan bu görevi, 10/07/2018 tarih ve 01 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle kurulan “Dijital Dönüşüm Ofisi” stlenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2018). 24/10/2019 tarih ve 30928 sayılı Resmî Gazete (2019)’de yayımlanan 48 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle teşkilat şeması ve görevleri belirlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı bünyesinde görev yapan Dijital Dönüşüm Ofisi, 28/03/2025 tarih ve 32855 sayılı Resmî Gazete (2025)’de yayımlanan 183 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle kapatılmıştır. Ayrıca söz konusu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Dijital Dönüşüm Ofisi’nin görevleri, 08/01/2025 tarih ve 32776 sayılı Resmî Gazete (2025)’de yayımlanan 177 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle kurulan “Siber Güvenlik Başkanlığı”nın görevleri arasına “Kamunun dijital dönüşümüne ve kamuda yapay zekâ uygulamalarına öncülük etmek, Dijital Türkiye (e-devlet) hizmetlerinin

sunumuna aracılık etmek, bu alanlarda kurumlar arası işbirliğini artırmak ve koordinasyonu sağlamak.” bendi eklenerek devredilmiştir.

Kamuda yaşanan dijital dönüşüm hareketleri, katılım biçimlerinin dönüşümünü hızlandırarak siyasal süreçleri ve aktörleri derinden etkilemiştir. Nitekim siyasal partiler, bu aktörlerin başında gelmektedir. 2006 yılında İsveç’te başlayıp kısa süre içerisinde Avrupa’da yaygınlık kazanan korsan parti hareketi, Türkiye’de de kendini göstermiştir. İlk olarak 26 Ağustos 2009’da Serdar Kuzuloğlu ve İsmail Hakkı Polat’ın girişimleriyle kurulan “Türkiye Korsan Partisi”, siyasal partiden çok; bilgi ve haberleşme özgürlüğü, kişisel verilerin korunması, şeffaflık, katılımcı demokrasi hakkı, insan hakları, özgür yazılım, özgür toplum, gözetim ve telif hakları gibi konularda çalışmalar yürüten bir hareket olarak faaliyet göstermiştir. Öte yandan, dijital siyasal parti konusunda Türkiye’deki girişimlerin sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda değinilebilecek tek örnek, Emrehan Halıcı’nın öncülüğünde kurulan “E-Parti (Elektronik Demokrasi Partisi)” oluşumudur. 2014 yılında bir siyasal parti olarak tescillenen E-Parti, tüzüğünde diğer siyasal partilerden farklı olarak merkez organları arasında “Elektronik Meclislere” yer vermiştir. Bunun yanı sıra, “İl ve İlçe E-Komisyonları” da partinin taşra teşkilatında yer almıştır. Ancak söz konusu organlar, partinin teşkilatlanması için yeterli sayılmamış ve 2016 yılında gerekli teşkilatlanmayı sağlayamadığı gerekçesiyle siyasal parti kimliğine son verilmiştir. Daha sonra bu oluşum, “Elektronik Demokrasi Platformu” adı altında çalışmalarını sürdürmüştür (Kama Işık ve Işık, 2021:688-694; Wikipedia, 2025).

Geçmişteki girişimlere rağmen günümüz Türkiye’sinde, dijital platformlar üzerinden üyelerinin karar alma süreçlerine doğrudan katılımını sağlayan ve yarı-doğrudan demokrasiyi dijital kanallarla uygulamaya koyan bir siyasal parti henüz bulunmamaktadır. Ancak geleneksel siyasal partilerin, dijital bilgi ve iletişim teknolojilerini karar alma süreçlerinde etkin bir şekilde kullanmaya yönelik gittikçe artan bir eğilimi söz konusudur. Türkiye’de dijital gelişmeleri web sitelerinde ya da farklı sosyal platformlarda kullanan geleneksel siyasal partiler vardır. Dijital ortamlar üzerinde üye kaydı yapmak, bağış toplamak ve üyelerinin önerilerini almak gibi tek yönlü iletişimin yanı sıra (Gönül, 2022:123-124) gerek parti teşkilatlarının birbirleriyle gerekse üyelerin parti yönetimiyle çift yönlü iletişimini mümkün kılacak dijital uygulamaların da geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Özellikle 2023 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından hayata geçirilen “AKPARTİ’M” ve 2024 yılında Cumhuriyet Halk Partisi’nin geliştirdiği “Dijital Demokratik Katılım” uygulamaları, bu anlamda yapılan çalışmalara örnek teşkil etmektedir. “AKPARTİ’M” uygulaması, parti teşkilatlarının birbirleriyle olan iletişimlerini, organizasyon ve koordinasyon süreçlerini yönetebilecekleri dijital bir platform olarak geliştirilmiştir. Uygulamaya parti üyelerinden çok, sadece yetkileri tanımlanmış teşkilat görevlileri giriş yapabilmektedir (AK Parti, 2023). “Dijital Demokratik Katılım” uygulaması ise parti üyelerinin görüş ve önerilerini, bir üst organa ya da doğrudan genel başkana iletebildiği dijital bir platform olarak geliştirilerek tüm parti üyelerine

erişim imkânı sunulmuştur (CHP, 2024). Böylece geliştirilen dijital uygulamalarla dijital demokrasinin gelişimi ve temsili demokrasinin dönüşümü bağlamında önemli bir adım atılmıştır.

Son zamanlarda siyasal partilerin, dijital bilgi ve iletişim teknolojilerini seçim süreçlerinde etkin bir şekilde kullanmaya başladığı görülmektedir. Buna örnek olarak İyi Parti tarafından 14 Mayıs 2023'teki Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçimleri için hazırlanan "Kişiyi Özel Seçim Beyannamesi" olarak adlandırılan interaktif seçim beyannamesi gösterilebilir. Bu doğrultuda "turkiyetarihyazacak.com" internet sitesi üzerinden erişim sağlayan kullanıcılar, kendi kişisel beyannamelerini oluşturabilme ve çeşitli beyannameleri indirebilme olanağı bulmuştur. Ayrıca Türkiye'deki 81 ile yönelik kalkınma raporları, değerlendirmeler ve projeler gibi içerikler de site içerisinde yer almıştır (Aydemir ve Akyol, 2024:475).

2.8. Dijital Demokrasinin Demokratik Süreçlere Katkıları ve Temsili Demokrasinin Dönüşümü

Dijital demokrasi, vatandaşlık pratiğindeki dönüşümü temel almaktadır. Bu pratiği biçimlendiren ise demokrasinin vatandaş katılımına ağırlık veren yanıdır. Bilgi toplumu savunucularının teknolojinin siyasal süreçler üzerindeki etkisini ortaya koyarken sıklıkla vurguladıkları, 21. yüzyıl siyasal hayatında doğrudan vatandaş katılımını yeniden sağlayan bir eski Yunan Site Devleti idealidir. Bu yaklaşımlar, yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin modern demokrasilerde siyasal katılımın önündeki geleneksel zaman ve mekân engellerini ortadan kaldırarak yeni bir kamusal alan sunduğuna yönelik önemli bir potansiyel oluşturduğunu savunmaktadır. Ayrıca bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde iletişim ve ifade özgürlüğünün gelişmesi, yeni katılım kanallarının ortaya çıkması, vatandaşlara bilginin eşit bir şekilde yayılması, çoğulcu anlayışın gelişmesi ve erişim kolaylığının sağlanması gibi demokrasiyi geliştirebilecek önemli olanaklar sunduğunu ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle bu teknolojiler, vatandaşların siyasal konularda daha bilgili ve ilgili olmalarının sağlanmasında bir fırsat olarak görülmektedir (Barnett 1997:194; Timisi, 2003:184)

Dijital demokrasi, mevcut geleneksel demokrasinin yerini almaktan daha çok, dijital bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklarla demokratik süreçlere katılımı artırmayı ve demokrasinin temel ilkelerini pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda dijital demokrasinin demokratik süreçlere katkıları, şu başlıklar altında değerlendirilebilir:

2.8.1. Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü

Dijital bir ağ teknolojisi olan internetin demokratik süreçlere en önemli katkısı, bilgi akışına özgürce izin vermesidir. İnternetin herhangi bir merkezi otoriteye bağlı olmamasından dolayı içerik kaynaklarının kullanım biçiminin küresel ve yatay iletişime açık olması, interneti ifade özgürlüğüne imkân tanıyan bir iletişim ortamı haline getirmektedir. Böylece internet, siyasal otoritelerin denetimini büyük ölçüde sınırlayarak bireylerin ve toplulukların kendi içeriklerini üretmelerini ve dijital ortamlarda

paylaşmalarını mümkün kılmaktadır. Sansür ve kısıtlamalarla karşılaşılmasına karşın internetin, doğrudan siyasal otoritenin denetiminde bulunan geleneksel kitle iletişim araçlarına nazaran daha özgür bir ortam sunduğu açıktır (Castells, 2016:2; Timisi, 2003:196).

Sosyal ağ siteleri, blog sayfaları, geleneksel medya kuruluşlarının web sayfaları gibi dijital ortamlarda yorum yazabilme ve erişim kolaylığı, vatandaşları birer potansiyel yazar ve yayıncı haline getirmiştir. Bu durum, demokrasinin temel ilkelerinden olan ifade özgürlüğünün gelişmesini sağlayarak sıradan vatandaşların görüş ve düşüncelerini kamuoyuyla paylaşabilmesine imkân tanımıştır (Güngör, 2017:2265). Bu sayede vatandaşlar, hükümetin gündemini oluşturmada daha fazla söz sahibi olmakla birlikte (Hacker ve Van Dijk, 2000:4); toplumu ilgilendiren önemli konularda, geleneksel medya araçlarının kısıtlı olanaklarına nazaran daha fazla fikir alışverişi yaparak tartışabilmektedir (Barnett 1997:206). Ayrıca vatandaşlar, belirli aralıklarla oy kullanarak siyasete katılmak yerine, çevrimiçi taslak kanun danışmanlığı ve dilekçeler aracılığıyla görüş ve düşüncelerini ifade edebilmektedir (Heywood, 2016:243). Dolayısıyla dijital demokrasiye bağlı olarak dijital iletişim ve ifade özgürlüğünün sağlanması, demokratik süreçlere önemli katkılar sunmaktadır.

2.8.2. Dijital Katılım

Demokrasi, kitlesel bir siyasal katılım gerektirir. Bu nedenle vatandaşların sözde katılım fırsatına sahip olmasından çok, bunu fiilen gerçekleştirebilecek bir konumda olması oldukça önemlidir (Fuller, 2023:29). Çünkü bireysel katılımın demokratik toplumsal yapı içerisinde anlamlı bir etki oluşturabilmesinin yolu, yönetimce alınan kararlara ilişkin yorum yapabilme olanağının ötesine taşıyacak kurumsal düzenlemelerin yapılmasından geçmektedir. Başka bir ifadeyle bireysel katılımın anlamı yalnızca alınan kararların bireylerce onaylanması veya eleştirilmesi değil, aynı zamanda bireylerin bizzat karar alma süreçlerinde yer almalarıdır. Zaten günümüz modern toplumlarında bilgi ve iletişim teknolojilerinin geldiği nokta da bireylerin karar alma süreçlerine katılımına yönelik geniş olanaklar sunmaktadır (Demirci, 2015:109).

Dijital bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu yeni katılım kanalları düşünüldüğünde, dijital demokrasinin demokratik süreçlere en önemli katkısının siyasal katılım düzeyini artırması olduğu söylenebilir. Dijital ortamlar sayesinde vatandaşlar, siyasetle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Özellikle siyasal parti ve adayların dijital ortamları aktif bir şekilde kullanmaya başlaması, bu süreci hızlandırmıştır (Karaçor, 2009:125). Dijital demokrasinin yeni siyasal katılım biçimlerine olanak sağladığı açıktır (Anduiza vd., 2009:862). Örneğin vatandaşlar, kurum ve kuruluşlara kendi web siteleri, sosyal ağ siteleri ve e-postaları aracılığıyla canlı soru-cevap oturumları ve tartışma forumlarına katılabilirken; belirli konulara ilişkin de e-posta veya elektronik anketler yoluyla geri bildirimler alabilmektedir. Yasama organları, partiler, sendikalar ve benzeri kuruluşlar vatandaşların deneyimlerini ve bilgilerini politika tartışmalarına daha resmi bir şekilde aktarmalarına olanak tanıyan e-danışma ve tartışma

yöntemlerini kullanabilirler. Ayrıca elektronik oy kullanma ve referandumlar aracılığıyla vatandaşların evlerinden ayrılmalarına gerek kalmadan iradelerini daha kolay ve uygun bir şekilde yansıtmalarına olanak sağlanabilmektedir. Bu anlamda dijital demokrasi, katılım maliyetlerini düşürebileceği gibi; toplum içerisinde ilgisiz, utangaç, engelli, evden çıkamayan ve zaman bulamayan vatandaşların da siyasal süreçlere katılımını mümkün kılarak yeni kitlelere ulaşabilme imkânı sunmaktadır (Gibson vd., 2004:7; Hacker ve Van Dijk, 2000:4; Heywood, 2016:243).

2.8.3. Dijital Bilgilendirme

Demokrasi, edindiği bilgilerle siyasal bir tercih yapıp bunu ifade eden “bilgili vatandaş” temeline dayanmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki dijital gelişmelerle birlikte, bilgi depolama ve işleme kapasitesi artmış ve vatandaşların bilgiye erişimi önemli ölçüde kolaylaşmıştır (Tsagarousianou, 1999:195). Özellikle internete erişimin ucuzlaşması ve kolaylaşması, bilgi ve düşünce üretimini çeşitlendirdiği gibi; bilginin siyasal otoriteler tarafından denetlenmesini ve yönlendirilmesini de zorlaştırmıştır. Bu bağlamda dijital çağ, siyasal iktidarı etkileme yollarını artırarak bilgiye demokratik bir nitelik kazandırmıştır. Demokrasinin bir toplumda sağlıklı bir şekilde işleyebilmesinin temel şartlarından biri de o toplumdaki vatandaşların kolaylıkla bilgi edinebilmesidir. Nitekim vatandaşlar, bilgiyi kolay edinebildikleri ölçüde kamusal tercihlerini daha doğru bir biçimde yansıtabilmektedir. Böylelikle dijital çağın ortaya çıkardığı bilgi bolluğu, vatandaşları kamusal tercihler konusunda daha bilinçli hale getirirken (Işık, 2020:114); yöneticileri ise şeffaf ve hesap verebilir olmaya sevk etmektedir.

Van Dijk (2013), dijital medya araçları aracılığıyla siyaset ve hükümete yönelik bilgi edinme ve paylaşımın çok daha iyi yapılabilmesinin dijital demokrasinin en büyük kazanımı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre dijital demokrasi, her şeyden önce vatandaşları geleneksel kitle iletişim araçlarına bağlı kılmayıp onlara özgürce seçim yapabilecekleri muazzam bir bilgi kaynağını çevrimiçi olarak sunmaktadır. Bu sayede vatandaşlar; ekonomi, eğitim, sağlık, istihdam, uluslararası ilişkiler gibi konulardaki gündeme ilişkin haberleri takip edebilmekte ve yapılan kamuoyu araştırmalarından bilgi sahibi olabilmektedir. Ayrıca devlet daireleri, siyasal partiler, STK’lar, yerel yönetimler ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ait bilgilere dijital ortamlar üzerinden ulaşabilmektedir. Politika geliştirme ve görüş alma süreçlerinde kullanılan belgeler de çevrimiçi olarak erişilebilir hale getirilebilmektedir (Barnett 1997: 205). Böylece vatandaşlar, siyasal süreçlere ilişkin doğrudan bilgi edinme imkânı bularak karar alma süreçlerinde daha etkili bir siyasal aktör olarak yer alabilmektedir.

2.8.4. Dijital Çoğulculuk

Demokrasi, çok sesliliğin bir ürünüdür. İnsanlar kendilerini ve fikirlerini azınlıkta hissettiklerinde suskun ve temkinli davranmayı seçerler. Tam aksine kendi fikirlerinin kamuoyundaki çoğunluğun sesi içerisinde yer aldığına inandıklarında ise daha yüksek sesle konuşma eğiliminde olurlar.

Bu azınlık ve çoğunluk algısının oluşmasında, dijital ortamlar önemli bir rol oynamaktadır (Doğu vd. 2014). Nitekim dijital demokrasinin üstlenmiş olduğu sorumluluk da toplum içerisinde çoğulcu bir mekanizmanın sağlanmasına yöneliktir (Karaçor, 2009:129-130).

Dijital demokrasi, çoğulcu anlayışın gelişmesini sağlayarak demokratik süreçlere birçok kazanım sunmaktadır. Her şeyden önce siyasal otoritelerin müdahalesinden uzak yeni siyasal toplulukların ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Hacker ve Van Dijk, 2000:4). Vatandaşlar; sosyal ağ siteleri, blog sayfaları ve çevrimiçi tartışma forumları üzerinden kendisinden farklı düşünce ve etnisiteden insanlarla etkileşimde bulunabilmekte ve önemli konularda tartışabilmektedir. Bu yönüyle dijital ortamlar, gerçek demokrasilerde var olan hoşgörü ve tartışma kültürünün gelişmesine yönelik önemli katkılar sağlamaktadır.

2.8.5. Dijital Erişim

Vatandaşların karar alma süreçlerine katılabilmesi (ulusal ve yerel yönetimlerin aldığı kararlar, referandumlar, meclis faaliyetleri, ihale ve satın alma süreçleri vb.) ve sürece ilişkin sağlıklı değerlendirme ya da eleştiriler geliştirebilmesi için bilgiye erişimin yanı sıra erişilen bilginin kolay anlaşılabilir ve kullanılabilir olması (örneğin, açık veri linklerinin ya da online raporlarının sunulması) oldukça önemlidir. Bu anlamda vatandaşların dijital ortamlar aracılığıyla toplantı tutanakları, canlı yayın videoları, karar metinleri ve politika belgeleri gibi bilgilendirici içeriklere kolayca erişimi sağlanarak karar alma süreçlerinin vatandaş gözetimi ve denetimine açık hale getirilmektedir (Yel, 2023:762).

Dijital ortamlar üzerinden kolay erişimin sağlanması, siyasal katılımı olumlu yönde etkilemektedir. Bu sayede, dijital demokrasinin ideali olan doğrudan demokrasi uygulamaları mümkün hale geldiği gibi; vatandaşlar, seslerini duyurabilmek için toplantılara gitmek zorunda kalmadan siyasal süreçlere dâhil olabilme imkânı bulabilmektedir. Örneğin, elektronik seçim uygulamalarıyla siyasetten uzak duran seçmenlere ulaşılarak halk iradesinin karar alma süreçlerine etkin yansımaları sağlanabilir. Kamu kurum ve kuruluşları, siyasal partiler ve STK'lar da vatandaşlara dijital katılım imkânı sunarak onları faaliyetleri hakkında bilgilendirmek, üye kazanmak ve karar alma süreçlerine dâhil etmek suretiyle daha fazla fırsata sahip olabilmektedir (Barnett 1997:206). Böylece vatandaşlar, herhangi bir aracıya gerek kalmadan doğrudan birincil kişi ve kurumlarla etkileşim kurarak siyasal süreçlere ilişkin talep, şikâyet ve önerilerini paylaşabilme olanağı bulmaktadır. Tüm bunların yanında dijital demokrasi uygulamaları, engel durumu olan vatandaşların da siyasal süreçlere katılımını mümkün hale getirmektedir. Söz konusu uygulamaların Web İçeriği Erişilebilirlik Yönergelerine uygun olması (Fuller, 2023:59), engelli vatandaşların siyasal süreçlere erişimini kolaylaştırmaktadır.

2.9. Dijital Demokrasiye Yönelik Eleştirel Yaklaşımlar

Özellikle 20. yüzyılla birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, demokrasiyi yakından etkilemiştir. Zaman içerisinde yaşanan bu teknolojik gelişmeler, modern demokrasinin hem başarılarının hem de başarısızlıklarının bir parçası haline gelmiştir. Bazı ülkelerin demokratikleşmesinde önemli bir rol oynarken bazı ülkelerde ise demokrasinin sürdürülebilirliğine önemli katkılar sağlamıştır. Ancak dijital teknolojilerin kullanımının her zaman daha fazla demokratikleşmeye yol açtığı söylenemez. Nitekim dijital teknolojiler, siyasal tanıtım aracı olmanın yanında totaliter rejimlerin iktidarını meşrulaştırma aracı olarak da kullanılmaktadır (Dahlberg, 2000:1). Bu bağlamda, dijital demokrasinin demokratik süreçlere kazanımlarının yanında dijital ortamlarda eşitsizlik, gözetim, tekelleşme ve manipülasyon gibi demokrasiyi tehdit eden bir potansiyel taşıdığına yönelik görüşler de mevcuttur. Ancak bu görüşler, dijital medya teknolojilerinin özünde demokrasiye aykırı olduğunu savunmaktan çok, dijital ortamların taşıdığı risklerin farkında olup bunlara karşı gerekli önlemlerin alınması gerektiğine dikkat çekmektedir. Dijital demokrasiye yönelik eleştirel yaklaşımlara yol açan ve demokrasiyi tehdit eden söz konusu riskler şu başlıklar altında değerlendirilebilir:

2.9.1. Dijital Eşitsizlik

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki dijital gelişmeler sayesinde, katılma olgusunun artmasıyla demokratikleşmenin sağlanması amaçlanmakta ve tüm vatandaşların internet ortamındaki olanaklara katıldığı varsayılmaktadır. Ancak bilgi ve iletişim teknolojileri, zaman içerisinde gelişip yaygınlık gösterecek de bu teknolojilere sahip olanlar ve olmayanlar arasında bir eşitsizlik söz konusudur (Kayış, 2021:109; Subay, 2019:237). Bu anlamda bilgiye erişebilenler ve erişemeyenler arasında giderek derinleşen bir dijital uçurumun varlığı, dijital demokrasi hakkındaki iyimser düşüncelere yöneltelen eleştiriler arasındadır. Bu uçurumu belirleyen önemli unsurların başında ise internet erişimi için yeterli kaynağa sahip bulunmayan ve bilgisayar okuryazarı olmayan bireylerin toplumdaki oranı yer almaktadır. Bu oran arttıkça, vatandaşlar arasında siyasal karar alma süreçlerine olan etki açısından adaletsiz bir durum ortaya çıkmaktadır. “Dijital bölünme” veya “dijital ayrım” olarak da nitelendirilen ve bilgi zengininin bilgi fakirini egemenliği altına aldığı bu durum, dijital demokrasinin meşruluğunu tartışmaya açmaktadır (Heywood, 2016:243; Kurtuluş, 2016).

Dijital eşitsizliğe yol açan bir diğer unsur ise büyük teknoloji şirketleri ve siyasal otoritelerden kaynaklanmaktadır. Dijital teknolojilerin sunduğu imkânlarla bağlı olarak kullanıcılar, dijital ortamlarda bir içeriği kolayca üretebilir ve diğer kullanıcılarla paylaşabilmektedir. Ancak sıradan kullanıcıların dijital ortamlarda ürettiği içerik ve paylaşımlar; büyük teknoloji şirketleri ve siyasal otoritelerinkinden çoğunlukla daha az etkileşim almaktadır (Fuchs, 2023:248). Böylelikle bu güç odakları, gerçek dünyadaki erklerini dijital ortamlara da taşıyarak sıradan vatandaşlara nazaran daha büyük bir etki

gücüne sahip olabilmektedir. Bu durum, dijital teknolojilerin sunduğu fırsat eşitliğinin altında yatan dijital eşitsizliği gözler önüne sermektedir.

2.9.2. Dijital Gözetim

Sosyal ağ siteleri, bloglar, forumlar, wikiler gibi farklı dijital ortamlara sahip olan yeni medya araçları; sundukları olanaklarla iletişim sürecinde önceleri pasif konumda bulunan alıcıları, aktif birer katılımcı haline getirmiştir. Özellikle sosyal ağ siteleri, bireyleri iletişime aracısız olarak doğrudan dâhil etmesi ve içerikleri kendilerinin üretmesine imkân sağlaması nedeniyle diğer dijital platformlara göre kullanıcılar tarafından daha çok tercih edilmiştir. Sosyal ağ siteleri aracılığıyla aradığı etkileşim imkânına kavuşan bireyler, bu dijital ortamın çok kısa sürede devasa bir kullanıcı kitlesine ulaşmasına önayak olmuştur. Ancak sosyalleşme arzusuyla yaşamının her anını bu dijital ortama taşıyan birey; kişisel verilerini diğer kullanıcıların yanı sıra, ticari şirketlerin ve siyasal otoritelerin gözetimine sunmuştur (Kalaman, 2019:576).

Ticari şirketlerin ve siyasal otoritelerin dijital gözetim gücü; bireylerin iletişim, ifade ve mahremiyet haklarını tehdit etmektedir (Frieland 1996:185). Dijital ortamların gözetime açık olan bu yapısı, dijital demokrasiye yönelik eleştirel yaklaşımları beraberinde getirmektedir. Buna göre bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, devletlerin bireyleri daha kolay kontrol altına almasını sağlamaktadır. Halihazırda siyasal katılıma ilgisiz olan bireylerin, gözetim altında tutuldukları düşüncesiyle siyasetten gittikçe uzaklaşabilecekleri ve dolayısıyla siyasete aktif olarak katılan bireylerle aralarındaki uçurumun daha da derinleşeceği öne sürülmektedir. Nitekim mevcut bilgi ve iletişim teknolojileri, devletlerin vatandaşları üzerinde yasal ya da yasa dışı denetimler kurmaları için geniş olanaklar sunmaktadır. Ayrıca dünya siyasal tarihi incelendiğinde, totaliter rejimlerin önemli karakteristik özelliklerinden birinin bilgi akışını kontrol altında tutmak olduğu açıkça görülmektedir. Bu anlamda dijital medya araçlarının demokratik süreçleri katkılarının yanı sıra şimdiye kadar eş benzeri görülmemiş bir gözetim toplumunun inşasında önemli bir işlev üstlendiği söylenebilir. Zira bu durum, sadece demokratik siyaset kültürünün yerleşmediği totaliter rejimlerde kalmayıp güvenlik endişelerinin ön planda olduğu demokratik rejimlerde de sıkça rastlanan güncel bir soruna işaret etmektedir (Kurtuluş, 2016).

2.9.3. Dijital Tekelleşme

“Hız”, medya için kilit bir kelimedir. Medyada bir haberin, “haber” niteliği taşıma süresi ise kamuoyuna ulaşması ve yenisiyle yer değiştirmesine kadar geçen süreyle sınırlıdır. Bu anlamda rakip medya kuruluşları arasında, habere hem ilk ulaşan hem de ilk duyuran olma yönünde bir yarış söz konusudur. Dijitalleşen medya olanakları bu yarışı amansız bir hale getirirken sıradan sosyal medya kullanıcılarını da kimi zaman rakip kimi zaman “dolaylı bir alt eleman” olarak sürece dâhil etmiştir.

Gelişen teknolojik olanaklarla haberlerin yerinden aktarımı, çok daha hızlı olmakla birlikte aynı zamanda yüksek bir maliyet gerektirmektedir. Bu iki unsur bir araya geldiğinde ise medya dışı sektörlerden de önemli gelir elde eden büyük sermaye gruplarına ait güçlü medya kartelleri, haberin kaynağına inme ve haberi oluşturma aşamasında rakiplerine üstünlük sağlamaktadır. Diğer medya şirketlerinin daha uzun sürede ulaşabileceği haberler, medya kartelleri için kısa sürede ve zengin içeriklerle işlenerek haber pazarındaki yerini almaktadır. Böylece diğer medya şirketleri, belli birkaç kaynaktan beslenmekten ve bu kaynakların duyuruculuğunu yapmaktan öteye geçememektedir. Ortaya çıkan tablo, medya kartelleri ile siyasal iktidarlar arasında başlı başına bir pazarlık unsuru haline gelmektedir. Buna rağmen, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak görüntü kaydı ve yayınlama olanaklarına artık hemen hemen her bireyin sahip olması önemlidir. Bu durum, medya kartellerinin haberleri kontrol etme, eşik bekçiliği gibi rollerini sınırlamaktadır. Ancak halen siyasal liderlerin toplantıları, kurumsal açıklamalar, uluslararası gelişmeler gibi konularda sıradan vatandaşın, medya kartellerini geçerek başlı başına bir haber kaynağı olabilme şansı oldukça düşüktür. Dolayısıyla dijital ortamlar, sadece sosyal medyaya zemin sağlamakla kalmayıp aynı zamanda medya kartellerine çevrimiçi altyapı sağlayarak bu medya şirketlerinin seslerini duyurmaları için yeni bir alan açmaktadır (Değirmenci, 2023:8-9).

Dijital ortamların, vatandaşların özgürce tartışıp bilgi paylaşabileceği ideal bir kamusal alan sunduğuna yönelik iyimser savunulara rağmen dijital ortamlardaki demokratik etkileşim için mevcut çevrimiçi alanların sermaye tarafından kolonileştirildiğini görmek mümkündür. Özellikle demokratik kültürün yerleşmediği ve sermayenin tekelci bir güç haline geldiği rejimlerin karakteristiğini taşıyan bu durum; ticari kontrol ve sansür, erişime yönelik artan kısıtlamalar ve etkileşimin özelleştirilmesi dâhil olmak üzere kamusal alanın ideallerini zedeleyen bir dizi etkiyle kendini göstermektedir. (Dahlberg, 1998:79). Nitekim kamusal alanı kontrol eden ve tekelleşen medya şirketleri, gerek kişisel verilerin devasa ölçekte paraya dönüştürülmesi gerekse söz konusu verilerin demokratik süreçlerin aleyhine kullanılması bakımından dijital demokrasiyi tehdit etmektedir (Metakides, 2024:501-506).

2.9.4. Dijital Manipülasyon

Dijitalleşme sürecinde ortaya çıkan sanal ortamlar, kullanıcılar için hibrit bir yaşamın oluşmasında etkin ve kapsayıcı bir rol üstlenmektedir. Bu ortamlarda dijital kimlikleriyle alternatif bir yaşam pratiği kurgulayan bireyler, teknolojinin iletişim süreçlerine sunduğu olanakları her geçen gün doğrudan deneyimlemektedir. Özellikle yazılım ve uygulamalar aracılığıyla kendini ifade etmeyi benimseyen ve etkileşim sürecine dâhil olan kullanıcılar, bu alternatif yaşam pratiği içinde fiziksel yaşamda benimsedikleri normlardan uzaklaşarak sanal ortamın sunduğu yeni kimlikler oluşturmakta ve farklı davranış biçimleri sergileyebilmektedir (Elitaş, 2022:114). Sanal ortamların bu yapısı ise dijital

manipölasyona elverişli bir ortam oluşturarak dijital demokrasiye yöneltlen eleştirilerin temel dayanaklarından biri haline gelmektedir.

Han (2023:29-30), dijitalleşmenin ilk dönemlerinde geleceğin demokrasisi olarak düşünülen gerçek zamanlı demokrasinin aslında bir yanılsama olduğunu ileri sürmektedir. Han, “Dijital iletişim, bilgi akışlarını demokratik süreci baltalayacak şekilde tersine döndürür. Bilgi, kamusal alandan geçmeden yayılır. Özel odalarda üretilir ve özel odalara gönderilir. Bu şekilde internet kamusal alan oluşturamaz. Sosyal medya, bu topluluktan yoksun iletişimi pekiştirir. “Influencer”lerden ve takipçilerden politik bir kamuoyu oluşturulamaz.” şeklinde bir değerlendirmede bulunarak dijital ortamların kamusal tartışma kültürünü zayıflattığını ve manipölasyona açık bir iletişim yapısı oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Dijital medya, bilgi üretimi ve paylaşımındaki yapısal sınırlılıkları azaltarak geleneksel medyanın eşik bekçiliği rolünü zayıflatmıştır (Barnett, 1997:208). Ancak zamanla bu işlev, sosyal medya platformları ve diğer dijital platformlarda kullanılan algoritmalar tarafından üstlenilmiştir. Kullanıcıların sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri başta olmak üzere çevrimiçi davranışlarını sürekli analiz ederek kendini güncelleyen algoritmalar, geleneksel medyadaki editörlerden daha etkili bir eşik bekçiliği işlevi görmeye başlamıştır (Değirmenci, 2023:28). Ayrıca algoritmalar, çevrimiçi içeriklerin görünürlüğünü belirlerken otomatik yazılımlar (botlar) da giderek insan faaliyetlerinin yerini almaktadır. Bu durum, hangi çevrimiçi içeriklerin insanlar tarafından, hangilerinin makineler tarafından üretildiğinin ayırt edilmesini güçleştirmektedir (Fuchs, 2023:249). Özellikle son yıllarda üretken yapay zekâ araçlarının yaygınlaşması, bu durumu farklı bir boyuta taşımıştır.

Yapay zekâ teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, “deepfake” denilen kavramı beraberinde getirmiştir. “Deep (öğrenme)” ve “fake (içerik)” kelimelerinin birleşiminden oluşan bu kavram, “derin öğrenmeyle sahte içerik üretmek” anlamına gelmektedir (Wagner ve Blewer, 2019:36). Yapay zekâ destekli olan “deepfake” işlemi, girdi olarak verilen fotoğraf, video, ses kaydı gibi içerikleri yalnızca dönüştürmekle kalmaz; aynı zamanda söz konusu içeriklerden daha önce var olmayan ve ayırt edilmesi güç yeni medya içerikleri de üretebilmektedir (Değirmenci, 2023:8-9). Bu durum, dijital medyanın manipülatif uygulamalarından biri olan dezenformasyona (bilgi çarpıtma) zemin hazırlamaktadır. Kamuoyunu yanıltmayı amaçlayan art niyetli kullanıcılar, uzmanlık gerektiren bilgi ve becerilere sahip olmasalar da üretken yapay zekâ araçları aracılığıyla gerçeğe oldukça yakın içerikleri hızlı ve kolay bir şekilde üretebilmekte ve bu içerikleri dijital ortamlarda paylaşarak diğer kullanıcıları yanıltabilmektedir. Kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi önündeki bu risk, dijital ortamlara olan güveni zedeleyerek dijital demokrasiyi tehdit etmektedir.

2.10. Dijital Demokrasi ve Sosyal Bilgiler Eğitimi

“Sosyal bilgiler” kavramına ilişkin ilk resmî tanım, ABD’deki “Ulusal Eğitim Birliği (NEA)” bünyesinde yer alan “Sosyal Bilgiler Komitesi (Committee on Social Studies)” tarafından yayımlanan “The Social Studies in Secondary Education” adlı raporda yapılmıştır. İlgili raporda, “Sosyal bilgiler, konusu doğrudan insan toplumunun örgütlenmesi ve gelişimi ile sosyal grupların bir üyesi olarak insanla ilişkili olan alanlar” olarak tanımlanmıştır (Committee on Social Studies of the Commission on the Reorganization of Secondary Education 1916:9). 1937 yılında Edgar Bruce Wesley “Teaching the Social Studies: Theory and Practice” adlı eserinde sosyal bilgileri, “pedagojik amaçlar için basitleştirilmiş sosyal bilimler” olarak tanımlamıştır. Wesley, bu tanımın zamanla yanlış yorumlanması nedeniyle Stanley Paul Wronski ile birlikte hazırladığı “Teaching Secondary Social Studies in a World Society” adlı kitabın 1973 yılında yayımlanan altıncı baskısında sosyal bilgiler kavramını yeniden ele almıştır. Söz konusu eserde sosyal bilgiler, “insan davranışına ilişkin temel içeriklerin yanı sıra okullarda veya diğer öğretim ortamlarında kullanılmak üzere seçilip uyarlanmış araştırma ve sorgulama süreçlerini de içerir.” şeklinde tanımlanmıştır (Wronski, 1982). Zaman içerisinde değişen eğitim anlayışları ve toplumsal gereksinimler doğrultusunda, sosyal bilgiler kavramı üzerine farklı araştırmacılar tarafından birçok tanım yapılmıştır.

Barr ve diğerleri (1978:18) “The Nature of Social Studies” adlı eserlerinde, sosyal bilgiler alanının tutarlı bir amaca ve hedefler dizisine sahip olmadığını ve bu nedenle öğretmenlerin derslerinde, en iyi içerik ve en uygun öğretim yöntemlerini belirlemekte güçlük yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca araştırmacılar, sosyal bilgileri tanımlamaya yönelik çeşitli girişimlere karşın ne sosyal bilgiler dersi veren öğretmenler ne de bu öğretmenleri yetiştiren akademisyenler tarafından benimsenen ortak bir tanımın bulunmadığını belirterek alana bir kimlik kazandırmak amacıyla yeni bir tanım geliştirmişlerdir. Bu doğrultuda sosyal bilgileri, “vatandaşlık eğitimi amacıyla sosyal bilimler ile beşerî bilimlerin bütünleştirilmesi” olarak tanımlamışlardır. Araştırmacılar geliştirdikleri tanımda, özellikle “bütünleştirme” ve “vatandaşlık” kavramlarını ön plana çıkarmışlardır. Onlara göre bütünleştirme, sosyal bilgilerin, sosyal bilimlerin verilerini ve beşerî bilimlerin içgörülerini kasıtlı olarak bütüncül bir şekilde bir araya getirmeye çalışan tek alan olmasından kaynaklanmaktadır. Vatandaşlık kavramının vurgulanmasının nedeni ise öğretmenlerin yönelim, bakış açısı, amaç ve yöntemlerindeki farklılıklara rağmen sosyal bilgilerin neredeyse evrensel olarak demokratik bir toplumda vatandaşlığa hazırlık aracı olarak algılanmasıdır. Barr ve diğerlerinin geliştirdiği tanım, sosyal bilgiler alan yazınında önemli bir dönüm noktası olmakla birlikte tanıma ilişkin tartışmalar da devam etmiştir. Nitekim Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi (NCSS), 1992 yılında sosyal bilgileri yeniden tanımlayarak günümüze kadar en yaygın kabul gören tanımı ortaya koymuştur. NCSS’ye göre sosyal bilgiler, “vatandaşlık becerilerini geliştirmek amacıyla sosyal bilimler ve beşerî bilimlerin bütüncül bir şekilde incelenmesidir. Okul

programı kapsamında sosyal bilgiler; antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyoloji gibi disiplinlerin yanı sıra beşerî bilimler, matematik ve doğa bilimlerinden alınan uygun içeriklere dayanan koordineli ve sistematik bir çalışma alanı sunar. Sosyal bilgilerin temel amacı, gençlerin birbirine bağımlı bir dünyada kültürel açıdan çeşitlilik gösteren demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararı için bilinçli ve mantıklı kararlar alma becerisini geliştirmelerine yardımcı olmaktır.” şeklinde tanımlanmıştır (NCSS, 1994:3).

Sosyal bilgiler kavramına ilişkin yapılan tanımlara bakıldığında, temelinde vatandaş eğitimi merkeze alan bir anlayışın yer aldığı görülmektedir. Ancak her çağın ve toplumun vatandaşlık beklentileri birbirinden farklı olmuştur. Sosyal bilgilerin her defasında yeniden tanımlanmaya ihtiyaç duyulması, bu değişen çağın ve toplumun beklentilerine uygun vatandaş tipolojisinden ileri gelmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak internet ve internet tabanlı dijital teknolojilerin sosyal hayatta yaygınlaşması, gerçek ortamların yanında sanal ortamların hayatımıza girmesine neden olmuş ve yerel vatandaşlık beklentilerini küresel bir boyuta taşımıştır. Bu durum ise bireysel açıdan vatandaşlığın yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Bu anlamda dijitalleşme, vatandaşların katılım davranışlarını etkileyerek çevrimiçi ortamlarda birer kullanıcıya dönüşmelerine yol açmış ve çoğunlukla “dijital vatandaşlık” olarak adlandırılan yeni vatandaşlık modelini ortaya çıkarmıştır.

Dijital çağın ortaya çıkardığı yeni vatandaşlık anlayışı, demokratik katılım biçimlerini de dönüşüme uğratmıştır. Vatandaşlar, yalnızca seçimlerde oy veren pasif katılımcılar olmaktan çıkarak dijital medya araçları aracılığıyla karar alma süreçlerine sürekli ve aktif biçimde katılım sağlayabilen bireyler haline gelmiştir (Gibson vd., 2004: 1). Vatandaşlık ve buna bağlı olarak katılım biçimlerinde meydana gelen bu dönüşüm, demokratik bir vatandaş yetiştirmeyi amaçlayan sosyal bilgiler eğitime yönelik dijital çağın gerektirdiği bilgi, beceri ve değerlere odaklanılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda sosyal bilgiler eğitimi, bireylerin dijital kaynakların her zamankinden daha erişilebilir olduğu günümüzde eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini kullanarak kanıta dayalı iddiaları kişisel görüşlerden ayırt edebilmelerini amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra öğrencilerin haberleri ve güncel gelişmeleri takip eden, ulaştıkları bilgileri eleştirel biçimde değerlendiren aktif vatandaşlar olarak yetiştirmeleri hedeflenmektedir. Öğrencilerin internet, sosyal medya ve diğer dijital platformlar aracılığıyla elde ettikleri bilgileri farklı kitlelerle paylaşımları ve toplumsal sorunların çözümüne yönelik bilinçli eylemlerde bulunmaları da sosyal bilgiler eğitiminin öncelikleri arasında yer almaktadır. Ayrıca demokratik karar alma süreçlerinin temelini oluşturan müzakereci süreçlere katılabilme, farklı görüşleri değerlendirebilme ve bilgi kaynaklarının güvenilirliğini sorgulayabilme gibi beceriler dijital çağın demokratik süreçlerine katılımın temel yeterlikleri arasında gösterilmektedir (NCSS, 2013). Bu yönleriyle sosyal bilgiler eğitimi, dijital çağın gerektirdiği demokratik katılım anlayışına sahip vatandaş profilinin oluşturulmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Dünyada vatandaşlık beklentilerinde

yaşanan bu dönüşüm, Türkiye’deki sosyal bilgiler eğitimini yakından etkilemiş ve MEB tarafından sosyal bilgiler dersine yönelik hazırlanan öğretim programlarında da karşılık bulmuştur.

Türkiye’de bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak 2005 SBDÖP’de, bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik içeriklere yer verilmesine karşın “dijital demokrasi” kavramıyla ilişkili unsurların yeterince yer bulamadığı göze çarpmaktadır (Kalaycı ve Baysal, 2020). Ancak ilerleyen süreç içerisinde, 2018 SBDÖP’de ve özellikle hâlihazırda yürürlükte olan 2024 SBDÖP’de doğrudan “dijital demokrasi” kavramı geçmese de program içeriğinde konuyla ilişkili birçok unsurun yer aldığı açıkça görülmektedir. 2018 SBDÖP’de incelendiğinde; dijital vatandaşlık, e-Devlet, sosyal medya, dijital bölünmüşlük, kimlik hırsızlığı, kişisel verilerin gizliliği ve siber zorbalık gibi dijital demokrasiyle ilişkili kavramlar dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra programın özel amaçlarında (7., 11. ve 14. maddeler), öğrenme alanlarında (“Birey ve Toplum”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık”), becerilerinde (dijital okuryazarlık, medya okuryazarlığı, politik okuryazarlık, sosyal katılım, eleştirel düşünme, iletişim, hukuk okuryazarlığı ve karar verme), değerlerinde (adalet, eşitlik, özgürlük ve sorumluluk) ve kazanımlarında (SB.5.4.2, SB.5.4.3, SB.5.6.1, SB.5.6.3, SB.6.6.3, SB.7.1.3 ve SB.7.1.4) dijital demokrasinin temel bileşenlerini yansıtan içerikler bulunmaktadır. 2024 SBDÖP’de ise ilgili konu, daha geniş bir şekilde yer almıştır. Bu kapsamda; özel amaçlar (12., 13. ve 18. maddeler), öğrenme alanları (Birlikte Yaşamak, Yaşayan Demokrasimiz ve Teknoloji ve Sosyal Bilimler) ve değerler (adalet, mahremiyet, özgürlük ve sorumluluk) bakımından 2018 SBDÖP’ye nazaran belirgin bir değişiklik görülmesine de beceriler ve öğrenme çıktıları daha ayrıntılı bir şekilde yapılandırılmıştır. Nitekim bu durumun en somut yansıması, beceriler boyutunda görülmektedir. 2024 SBDÖP’de dijital demokrasiyle ilişkili beceriler; alan becerileri (sosyal katılım), kavramsal beceriler (sorgulama, çıkarım yapma, yorumlama, tartışma, karar verme, problem çözme ve eleştirel düşünme), sosyal-duygusal öğrenme becerileri (iletişim ve sorumlu karar verme) ve okuryazarlık becerileri (bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, vatandaşlık okuryazarlığı, veri okuryazarlığı ve görsel okuryazarlık) olmak üzere dört başlık altında ele alınmıştır. Benzer şekilde söz konusu programda, dijital demokrasiyle ilişkili öğrenme çıktılarında (SB.4.4.3, SB.4.6.1, SB.5.4.2, SB.5.4.3, SB.5.4.4, SB.5.6.1, SB.5.6.2, SB.6.4.1, SB.6.4.2, SB.6.4.3, SB.7.1.1, SB.7.4.4 ve SB.7.6.1) dijitalleşme olgusu daha açık bir şekilde belirtilerek bu öğrenme çıktılarına yönelik süreç bileşenlerine yer verilmiştir. Ayrıca 2018 SBDÖP’de yer alan kavramların yanı sıra 2024 SBDÖP’de dijitalleşme kavramı birçok yerde vurgulanarak CİMER, dijital güvenlik, dijital mahremiyet ve dijital ayak izi gibi dijital demokrasiyle ilişkili güncel kavramlar da program içeriğine dâhil edilmiştir (MEB, 2018; MEB, 2024). Bu anlamda 2024 SBDÖP’nin, dijital çağın gerektirdiği demokratik katılım anlayışını destekleyen bir içerik sunduğu söylenebilir.

Bir öğretim programı ne kadar iyi tasarlanmış olursa olsun, tek başına yeterli değildir. Her şeyden önce, öğretim programının uygulayıcısı olan öğretmenin alanına yönelik gerekli mesleki yeterliklere sahip olması oldukça önemlidir. Günümüzde öğretmen, yalnızca bilgiyi aktaran kişi değil;

öğrencilerin dijital çağın gerektirdiği bilgi, beceri ve değerleri kazanmalarına rehberlik eden temel aktör hâline gelmiştir. Bu doğrultuda öğretmenlerin, öğrencileri demokratik karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlayabilmek için vatandaşlık hak ve sorumlulukları konusunda rehberlik edebilecek düzeyde vatandaşlık, bilgi, medya ve bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığı gibi okuryazarlık becerilerine sahip olmaları beklenmektedir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin, farklı kültür ve yaşam biçimlerine saygı temelinde iletişim kurmaları, açık diyalogu desteklemeleri ve öğrencilerde küresel farkındalığın gelişimini teşvik eden bir eğitim anlayışını benimsemeleri de dijital çağın demokratik vatandaşının yetiştirilmesinde sahip olmaları gereken temel yeterlikler arasında yer almaktadır (Partnership for 21st Century Skills, 2009; Partnership for 21st Century Skills, 2019). Bu bağlamda dijital çağın gerektirdiği demokratik vatandaşların yetiştirilmesinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve özellikle gelecekte demokratik vatandaşlık eğitiminin uygulayıcıları olacak SBÖA'nın dijital demokrasiye yönelik gerekli bilgi, beceri, tutum ve değerlere sahip olmaları gerekmektedir. Sosyal bilgiler eğitiminin demokratik vatandaş yetiştirme amacı doğrultusunda öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutumlarının belirlenmesi, dijital çağın gerektirdiği vatandaşlık anlayışı ve demokratik katılım kültürünün öğrencilere kazandırılması açısından önem taşımaktadır.

3. YÖNTEM

Tezin bu bölümünde; araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, verilerin toplanması, verilerin analizi ve veri toplama araçlarının geçerlik ve güvenirliğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, nicel bir yöntem izlenmiş olup üç farklı araştırma modeli kullanılmıştır. Söz konusu araştırma modellerinden ilki, tarama araştırmasıdır. Tarama araştırması, bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan bir araştırma modelidir. Araştırmanın ilk alt amacına yönelik araştırma sorusunda, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeyleri tespit edilirken bu model kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan bir diğer araştırma modeli, nedensel karşılaştırma araştırmasıdır. Nedensel karşılaştırma araştırma modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki farklılıkların nedenleri ve sonuçlarını, koşullar ve katılımcılar üzerinde herhangi bir müdahale olmaksızın belirlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir. Araştırmanın ikinci alt amacına yönelik sorusunda, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeyleri ile yer alan değişkenler (süreksiz) arasındaki ilişkiyi tespit edilirken bu model kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan son araştırma modeli ise korelasyonel (ilişkisel) araştırmadır. Korelasyonel (ilişkisel) araştırma modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkileri belirlemek ve neden-sonuçlarla ilgili ipuçlarını elde etmeyi amaçlayan bir araştırma modelidir. Araştırmanın üçüncü alt amacına yönelik araştırma sorusunda, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeyleri ile yer alan değişkenler (sürekli) arasındaki ilişkiyi tespit edilirken bu model kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2021:16-18).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2024-2025 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Türkiye'deki üniversitelerin lisans programlarında öğrenim gören SBÖA oluşturmaktadır. Araştırma evreni içerisinde 21 farklı devlet üniversitesinin lisans programlarında öğrenim gören 887 kadın ve 287 erkek olmak üzere toplamda 1174 SBÖA ise araştırmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örnekleme belirlenirken Türkiye'de bulunan yedi coğrafi bölge içerisinde her bir bölgeden üç farklı üniversitede öğrenim gören öğretmen adayları araştırmaya dâhil edilerek maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi, araştırmanın amacıyla tutarlı olarak belirlenen farklı durumlara arasındaki ortak ya da ayrılan yönlerin, örüntülerin ortaya çıkartılması ve böylece problemin daha geniş bir çerçevede betimlenmesidir (Büyüköztürk vd., 2021:93). Ayrıca ilgili coğrafi bölge içerisinde yer alan üniversitelerin seçiminde, Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla 28/08/2002 tarihli ve 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren "İBBS Düzey-1" kriterleri dikkate

alınmıştır (Resmî Gazete, 2002). Araştırmanın örnekleme ilişkin betimsel istatistiklere ise Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmanın örnekleme ilişkin betimsel istatistikler.

Değişkenler			Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın		887	75.6
	Erkek		287	24.4
Üniversite	Akdeniz Bölgesi	Akdeniz Üniversitesi	79	6.7
		Çukurova Üniversitesi	39	3.3
		Süleyman Demirel Üniversitesi	66	5.6
	Doğu Anadolu Bölgesi	Atatürk Üniversitesi	37	3.2
		İnönü Üniversitesi	90	7.7
		Muş Alparslan Üniversitesi	34	2.9
	Ege Bölgesi	Ege Üniversitesi	42	3.6
		Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	37	3.2
		Pamukkale Üniversitesi	59	5.0
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Dicle Üniversitesi	69	5.9
		Gaziantep Üniversitesi	66	5.6
		Siirt Üniversitesi	37	3.2
	İç Anadolu Bölgesi	Gazi Üniversitesi	63	5.4
		Necmettin Erbakan Üniversitesi	50	4.3
		Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	54	4.6
	Karadeniz Bölgesi	Artvin Çoruh Üniversitesi	87	7.4
		Kastamonu Üniversitesi	113	9.6
		Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	39	3.3
	Marmara Bölgesi	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	52	4.4
		Trakya Üniversitesi	29	2.5
		Yıldız Teknik Üniversitesi	32	2.7
Sınıf	1. Sınıf		319	27.2
	2. Sınıf		319	27.2
	3. Sınıf		271	23.1
	4. Sınıf		265	22.6

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmanın örnekleminin %75.6 (n= 887)'sını kadın ve %24.4 (n= 287)'ünü erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Araştırma örneklemine dâhil edilen üniversiteler arasında en çok katılım, %9.6 (n= 113) ile Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Kastamonu Üniversitesi'nden olmuştur. Sınıf düzeylerinde ise %27.2'lik bir oranla 1. ve 2. sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarının diğer sınıf düzeylerindeki öğretmen adaylarına göre daha çok katılım sağlandığı görülmektedir.

3.3. Verilerin Toplanması

3.3.1. Veri Toplama Aracı

Araştırmada kullanılan veri toplama aracının ilk bölümünde, SBÖA'nın demografik bilgilerinin yanı sıra araştırma konusuyla ilgili tanımlayıcı bilgi ve algılarını belirlemeye yönelik araştırmacı tarafından "Kişisel Bilgi Formu" hazırlanmıştır. Veri toplama aracının ikinci bölümünde ise SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerini belirlemek amacıyla Doğan ve Kırbaç (2025) tarafından geliştirilen "Dijital Demokrasi Ölçeği" kullanılmıştır. Söz konusu veri toplama aracına ilişkin ayrıntılı bilgilere ise aşağıda yer verilmiştir:

Kişisel Bilgi Formu. Araştırmacı tarafından geliştirilen ve 20 maddeden oluşan "Kişisel Bilgi Formu"nda; SBÖA'nın cinsiyet, üniversite, sınıf, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, ailenin ortalama gelir düzeyi ve yaşamının büyük bölümünü geçirdiği yerleşim yeri gibi demografik bilgilerin yanı sıra dijital ortamlarda geçirilen süre, STK üyesi olma, demokrasi ile ilgili ders/eğitim alma, sınırsız internet erişimine sahip olma, takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olma, en yakın hissedilen siyasal görüş ve seçimlere katılma düzeyi gibi araştırma konusuyla ilgili tanımlayıcı bilgiler ve internet hızının yeterlilik düzeyi, dijital ortamlardaki kişisel verilerin gizliliği ve güvenliğinin hassasiyet düzeyi, dijital ortamlardaki hukuki düzenlemelerin yeterlilik düzeyi, dijital okuryazarlık düzeyi ve siyaset ilgi düzeyi gibi araştırma konusuyla ilgili algıların belirlenmesi amaçlanmıştır.

Dijital Demokrasi Ölçeği. Doğan ve Kırbaç (2025) tarafından geliştirilen ve 37 maddeden oluşan "Dijital Demokrasi Ölçeği"; dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk ve dijital erişim olmak üzere beş boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin boyutlarına ilişkin madde dağılımına Tablo 3'te yer verilmiştir:

Tablo 3. Dijital Demokrasi Ölçeği'nin madde dağılımı.

Boyutlar	Maddeler
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	1.-2.-3.-4.-5.-6.-7.-8.*
Dijital Katılım	9.-10.-11.-12.-13.-14.-15.-16.-17.-18.
Dijital Bilgilendirme	19.-20.-21.-22.-23.*-24.
Dijital Çoğulculuk	25.-26.-27.-28.-29

Ölçekte yer alan her bir madde, 5’li likert tipine göre derecelendirilmiştir. Katılımcıların söz konusu maddelere katılım düzeyleri ise “1.00= Hiç katılmıyorum” ile “5.00= Tamamen katılıyorum” aralığında puanlandırılırken ölçekten alınabilecek en düşük toplam puan 37, en yüksek toplam puan ise 185 olarak belirlenmiştir. Ayrıca ölçeğin DFA uyum indekslerinin ($\chi^2/sd=3.523$; RMSEA=0.05; SRMR=0.07; CFI=0.90; NFI=0.90; TLI=0.95; IFI=0.93; GFI=0.90; AGFI=0.90) iyi uyum gösterdiği görülmüştür. Katılımcıların dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin değerlendirilmesinde kullanılan puan aralıklarına ise Tablo 4’te yer verilmiştir:

Tablo 4. Dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin belirlenmesinde kullanılan puan aralıkları.

Ölçek	Puan Aralığı	Düzey
Dijital Demokrasi Ölçeği	1.00-1.80	Hiç katılmıyorum
	1.80-2.60	Az katılıyorum
	2.60-3.40	Orta düzeyde katılıyorum
	3.40-4.20	Çoğunlukla katılıyorum
	4.20-5.00	Tamamen katılıyorum

3.3.2. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri, 2024-2025 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde araştırmanın örneklemini oluşturan 21 üniversitenin lisans programlarında öğrenim gören SBÖA’dan “Google Form” aracılığıyla gönüllülük ilkesi çerçevesinde çevrimiçi olarak toplanmıştır. Bu süreçte, araştırmanın amacına uygun olarak ilgili üniversitelerde öğrenim gören SBÖA’nın yer aldığı dijital ortamlar (sınıf veya lisans programlarına ait WhatsApp grupları, Telegram grupları, Instagram sayfaları vb.) üzerinden veriler toplanmıştır. Söz konusu formun paylaşılması ve duyurulması sürecinde ihtiyaç duyulan yerlerde, ilgili üniversitelerin öğretim elemanı ve öğrencilerden destek alınmıştır. Ayrıca veri toplama süreci öncesinde, İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından etik kurul onayı (EK-2) ve ilgili üniversitelerden gerekli araştırma izinleri temin edilmiş (EK-3); tüm veri toplama süreci, etik ilkelere uygun bir şekilde yürütülmüştür.

3.4. Verilerin Analizi

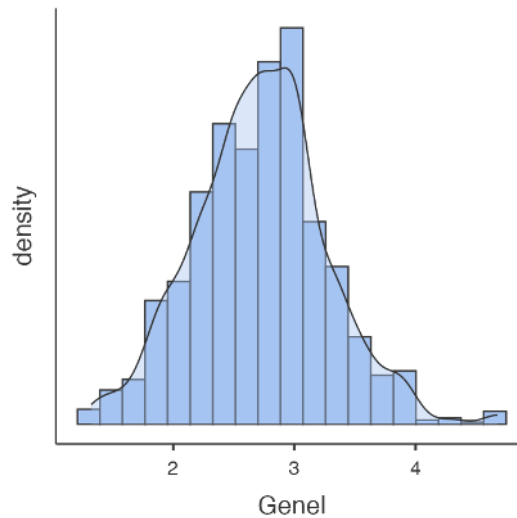
Araştırmanın verileri, “Google Form” aracılığıyla gönüllülük ilkesi çerçevesinde dijital ortamlar üzerinden ilgili üniversitelerin lisans programlarında öğrenim gören toplamda 1188 SBÖA’dan elde edilmiş; toplanan araştırma verileri içerisinde, hatalı veya eksik doldurulan herhangi bir veri toplama

aracına (Google Form uygulamasında yapılan ayarlardan dolayı) rastlanılmamıştır. Ancak analiz süreci öncesinde yapılan veri seti uç değerler incelemesi sonucunda; normal dağılımı bozan ve uç değer olduğu tespit edilen 14 katılımcıya ait veriler, veri setinden çıkarılarak 1174 katılımcının verileri analize dâhil edilmiştir. Bu kapsamda katılımcılardan elde edilen verilere ilişkin betimsel istatistikler ise Tablo 5’te yer almaktadır.

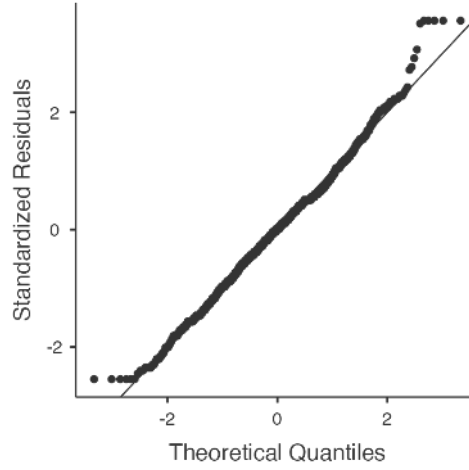
Tablo 5. Katılımcılardan elde edilen verilere ilişkin betimsel istatistikler.

Boyutlar	N	$\bar{X}$	SS	En düşük	En yüksek	Çarpıklık	Basıklık
				ortalama puan	ortalama puan		
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	1174	3.06	0.83	1.00	5.00	0.02	-0.27
Dijital Katılım	1174	2.01	0.82	1.00	5.00	0.87	0.45
Dijital Bilgilendirme	1174	2.56	0.61	1.00	4.67	0.08	-0.01
Dijital Çoğulculuk	1174	3.05	0.89	1.00	5.00	-0.01	-0.15
Dijital Erişim	1174	3.20	0.70	1.50	5.00	-0.11	-0.18
Genel	1174	2.72	0.54	1.32	4.68	0.19	0.45

Tablo 5 incelendiğinde, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin tüm boyutlarda -1 ile +1 arasında değiştiği görülmektedir. Şencan (2005), normallik varsayımı için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin her ikisinin de -1 ile +1 değerlerinden küçük olması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, Şekil 1’deki “Histogram Grafiği” ve Şekil 2’deki “Q-Q Grafiği” bu durumu desteklemektedir.

Şekil 1. Histogram grafiği.

Şekil 2. Q-Q grafiği.

Şekil 1’deki “Histogram Grafiği” incelendiğinde, veri dağılımının çan eğrisine yakın bir izlenim sergilediği gözlemlenirken Şekil 2’deki “Q-Q Grafiği” incelendiğinde ise elde edilen verilerin referans çizgisi etrafında toplandığı görülmektedir. Nitekim bu sonuçlar, araştırma verilerinin parametrik testler için uygun olduğunu göstermektedir.

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde, “Bağımsız Gruplar T (Independent-Samples T)”, “Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA)”, “Pearson Korelasyon (Pearson’s Correlation)” ve betimsel istatistiki testler uygulanmıştır. “Bağımsız Gruplar T (Independent-Samples T)” ve “Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA)” testleri uygulanırken varyansların homojenliğine bakılmış (Levene Testi), varyansların homojen olmadığı ($p < .05$) boyutlarda “Welch” testine ilişkin sonuçlar dikkate alınmıştır. Ayrıca “Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA)” testinde sonucunda anlamlı farklılığın olduğu boyutlarda, varyansların homojenliği varsayımının sağladığı durumlarda “Tukey”; homojenlik varsayımının sağlanmadığı durumlarda ise “Games-Howell” çoklu karşılaştırma testi sonuçları raporlanmıştır. Söz konusu analizlerin yapılmasında, Jamovi 2.7.12 yazılım paket programı kullanılmıştır.

3.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla kullanılan veri toplama aracına yönelik iç tutarlık katsayıları incelenmiştir. Bu kapsamda, ilgili üniversitelerde öğrenim gören SBÖA’ya uygulanan veri toplama aracının (Dijital Demokrasi Ölçeği) iç tutarlık katsayılarına (Cronbach’s Alpha ve McDonald’s Omega) ilişkin istatistiklere Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6. Dijital Demokrasi Ölçeği'nin iç tutarlık katsayılarına (Cronbach's Alpha ve McDonald's Omega) ilişkin istatistikler.

Boyutlar	İç Tutarlık Katsayısı	
	Cronbach's Alpha (α)	McDonald's Omega (ω)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	.83	.86
Dijital Katılım	.92	.92
Dijital Bilgilendirme	.64	.75
Dijital Çoğulculuk	.79	.79
Dijital Erişim	.74	.82
Genel	.90	.91

Tablo 6 incelendiğinde, “Dijital Demokrasi Ölçeği”nin iç tutarlık katsayılarına ilişkin “Cronbach’s Alpha” değerlerinin “dijital bilgilendirme” boyutu dışındaki tüm boyutlarda .70 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Büyüköztürk’e (2020:183) göre, bu değer 0.70 ve üzerinde olması ölçek puanlarının güvenilirliği bakımından yeterli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Ancak Hair vd. (2019:163), özellikle madde sayısının kısıtlı olduğu (genellikle 10 maddeden az olan) ve keşifsel araştırmalarda .60 ve üzeri bir değer de yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim “dijital bilgilendirme” boyutunun altı maddeden oluşması ve araştırma konusuna ilişkin alan yazınında yer alan benzer ölçme araçlarının sınırlılığından dolayı keşifsel araştırma niteliği taşıması, bu durumu desteklemektedir. Ayrıca söz konusu ölçeğin iç tutarlık katsayılarının hesaplanmasında, “Cronbach’s Alpha” değerlerinin yanı sıra “McDonald’s Omega” değerlerine de bakılmıştır. Tablo 6’da görüldüğü üzere, değerlerinin tüm boyutlarda .70 ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Hayes ve Coutts (2020) göre, bu değer .70 ve üzerinde olması yeterli görülmektedir. Öte yandan “Dijital bilgilendirme” boyutunda, “Cronbach’s Alpha” değerine nazaran “McDonald’s Omega” değerinin .75 olması ise ölçeğin güvenilirliğini destekler nitelikte olmuştur.

4. BULGULAR

Tezin bu bölümünde, araştırmanın alt amaçları doğrultusunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Dijital Demokrasiye İlişkin Tutum Düzeylerine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutumlarının dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda ne düzeyde olduğuna yönelik betimsel istatistik sonuçlarına Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerine yönelik betimsel istatistik sonuçları.

Boyutlar	N	$\bar{X}$	SS	Düzye
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	1174	3.06	0.83	Orta düzeyde katılıyorum
Dijital Katılım	1174	2.01	0.82	Az katılıyorum
Dijital Bilgilendirme	1174	2.56	0.61	Az katılıyorum
Dijital Çoğulculuk	1174	3.05	0.89	Orta düzeyde katılıyorum
Dijital Erişim	1174	3.20	0.70	Orta düzeyde katılıyorum
Genel	1174	2.72	0.54	Orta düzeyde katılıyorum

Tablo 7 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutumlarının genel boyutta “orta düzeyde katılıyorum” ($\bar{X}$ = 2.72) düzeyinde olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise;

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda “orta düzeyde katılıyorum” ($\bar{X}$ = 3.06),
- dijital katılım boyutunda “az katılıyorum” ($\bar{X}$ = 2.01),
- dijital bilgilendirme boyutunda “az katılıyorum” ($\bar{X}$ = 2.56),
- dijital çoğulculuk boyutunda “orta düzeyde katılıyorum” ($\bar{X}$ = 3.05) ve
- dijital erişim boyutunda “orta düzeyde katılıyorum” ($\bar{X}$ = 3.20) düzeyinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Cinsiyet Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan “Bağımsız Gruplar T (Independent-Samples T)” testi sonuçlarına Tablo 8'de yer verilmiştir. Ancak varyansların homojenlik varsayımlarının incelenmesinde (Levene testi); “dijital katılım” boyutunun homojenlik varsayımını

sağlamadığı tespit edilmiştir ($p<.05$). Bu nedenle söz konusu boyut için “Welch” testi sonuçları raporlanmıştır.

Tablo 8. SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin cinsiyet değişkenine yönelik Bağımsız Gruplar T-testi sonuçları.

Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	P	Etki Büyüklüğü (Cohen’s d)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	Kadın	887	3.03	0.82	1172	-2.19	.029*	-0.14
	Erkek	287	3.15	0.88				
Dijital Katılım	Kadın	887	1.94	0.78	427	-4.20	<.001*	-0.29
	Erkek	287	2.20	0.92				
Dijital Bilgilendirme	Kadın	887	2.52	0.60	1172	-3.21	.001*	-0.21
	Erkek	287	2.66	0.61				
Dijital Çoğulculuk	Kadın	887	3.02	0.87	1172	-1.81	.070*	-0.12
	Erkek	287	3.13	0.95				
Dijital Erişim	Kadın	887	3.18	0.70	1172	-2.14	.032*	-0.14
	Erkek	287	3.28	0.68				
Genel	Kadın	887	2.68	0.53	1172	-4.16	<.001*	-0.28
	Erkek	287	2.84	0.57				

* $p<.05$

Tablo 8 incelendiğinde, SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= -4.16$; $p= <.001$) ve erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.84$), kadın öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.68$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise:

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= -2.19$; $p= .029$) ve erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.15$), kadın öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 3.05$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;
- dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= -4.20$; $p= <.001$) ve erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.20$), kadın öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 1.94$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;
- dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= -3.21$; $p= .001$) ve erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.66$), kadın öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.52$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;

- dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t = -1.81$; $p = .070$) ve erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X} = 3.13$), kadın öğretmen adaylarına ($\bar{X} = 3.02$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu ve
- dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t = -2.14$; $p = .032$) ve erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X} = 3.28$), kadın öğretmen adaylarına ($\bar{X} = 3.18$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.3. Üniversitenin Bulunduğu Coğrafi Bölge Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin üniversitenin bulunduğu coğrafi bölge değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA)" testi sonuçlarına Tablo 9'da yer verilmiştir. Ancak varyansların homojenlik varsayımlarının incelenmesinde (Levene testi); dijital katılım, dijital bilgilendirme ve dijital erişim boyutunun homojenlik varsayımını sağlamadığı tespit edilmiştir ($p < .05$). Bu nedenle söz konusu boyutlar için "Welch" testi ve anlamlı farklılığın olduğu durumlarda ise "Games-Howell" çoklu karşılaştırma testi sonuçları raporlanmıştır.

Tablo 9. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin üniversitenin bulunduğu coğrafi bölge değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.

Boyutlar	Üniversitenin Bulunduğu Coğrafi Bölge	N	$\bar{X}$	SS	sd	F	p	Fark (Tukey/ Games- Howell)	Eta- Kare (η^2)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	Akdeniz ¹	184	3.05	0.82					
	Doğu Anadolu ²	161	2.99	0.87					
	Ege ³	138	3.05	0.88					
	Güneydoğu Anadolu ⁴	172	2.90	0.82	6- 1167	2.41	.025*	5>4	.01
	İç Anadolu ⁵	167	3.21	0.78					
	Karadeniz ⁶	239	3.08	0.82					
	Marmara ⁷	113	3.16	0.86					
Dijital Katılım	Akdeniz ¹	184	1.96	0.73					
	Doğu Anadolu ²	161	1.92	0.79	6- 488	1.61	.141		
	Ege ³	138	1.99	0.76					

	Güneydoğu Anadolu ⁴	172	1.95	0.84					
	İç Anadolu ⁵	167	1.97	0.79					
	Karadeniz ⁶	239	2.16	0.93					
	Marmara ⁷	113	2.04	0.85					
	Akdeniz ¹	184	2.49	0.56					
	Doğu Anadolu ²	161	2.54	0.68					
	Ege ³	138	2.52	0.58					
Dijital Bilgilendirme	Güneydoğu Anadolu ⁴	172	2.51	0.59	6-487	1.63	.135		
	İç Anadolu ⁵	167	2.65	0.56					
	Karadeniz ⁶	239	2.61	0.64					
	Marmara ⁷	113	2.55	0.63					
	Akdeniz ¹	184	3.05	0.88					
	Doğu Anadolu ²	161	3.12	0.94					
	Ege ³	138	3.15	0.91					
Dijital Çoğulculuk	Güneydoğu Anadolu ⁴	172	3.00	0.93	6-1167	0.85	.527		
	İç Anadolu ⁵	167	3.02	0.86					
	Karadeniz ⁶	239	2.97	0.84					
	Marmara ⁷	113	3.06	0.89					
	Akdeniz ¹	184	3.23	0.66					
	Doğu Anadolu ²	161	3.30	0.71					
	Ege ³	138	3.26	0.76				1>4	
	Güneydoğu Anadolu ⁴	172	2.96	0.76	6-484	4.55	<.001*	2>4	
Dijital Erişim	İç Anadolu ⁵	167	3.29	0.67				3>4	.02
	Karadeniz ⁶	239	3.15	0.63				5>4	
	Marmara ⁷	113	3.30	0.69				7>4	
	Akdeniz ¹	184	2.70	0.48					
	Doğu Anadolu ²	161	2.71	0.55					
	Ege ³	138	2.74	0.56	6-1167	1.90	.076		
Genel	Güneydoğu Anadolu ⁴	172	2.61	0.57					

İç Anadolu ⁵	167	2.77	0.53
Karadeniz ⁶	239	2.76	0.56
Marmara ⁷	113	2.77	0.55

*p<.05

Tablo 9 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin üniversitenin bulunduğu coğrafi bölge değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 1.90$; $p= .076$) ve İç Anadolu ve Marmara bölgelerindeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.77$), diğer bölgelerdeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin elde edilen bulgular ise şu şekildedir:

- Dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F= 2.41$; $p= .025$) ve İç Anadolu Bölgesi'ndeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.21$), diğer bölgelerdeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. "Tukey" çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, İç Anadolu ile Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında kaynaklandığı ve İç Anadolu Bölgesi lehine çıktığı tespit edilmiştir.
- Dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 1.61$; $p= .141$) ve Karadeniz Bölgesi'ndeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.16$), diğer bölgelerdeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 1.63$; $p= .135$) ve İç Anadolu Bölgesi'ndeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.61$), diğer bölgelerdeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 0.85$; $p= .527$) ve Ege Bölgesi'ndeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.15$), diğer bölgelerdeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F= 4.55$; $p= <.001$) ve Marmara Bölgesi'ndeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.30$), diğer bölgelerdeki üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. "Games-Howell" çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, Güneydoğu Anadolu ile Akdeniz, Doğu Anadolu, Ege, İç Anadolu

ve Marmara bölgeleri arasında kaynaklandığı ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi aleyhine çıktığı tespit edilmiştir.

4.4. Sınıf Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin sınıf değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA)" testi sonuçlarına Tablo 10'da yer verilmiştir.

Tablo 10. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin sınıf değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.

Boyutlar	Sınıf	N	$\bar{X}$	SS	sd	F	p	Fark (Tukey)	Eta-Kare (η^2)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	1. Sınıf ¹	319	3.19	0.85					
	2. Sınıf ²	319	3.04	0.81	3-				
	3. Sınıf ³	271	2.98	0.79	1170	3.84	.009*	1>2 1>3	.01
	4. Sınıf ⁴	265	3.01	0.88					
Dijital Katılım	1. Sınıf ¹	319	1.98	0.81					
	2. Sınıf ²	319	2.02	0.80	3-				
	3. Sınıf ³	271	1.99	0.81	1170	0.35	.786		
	4. Sınıf ⁴	265	2.04	0.87					
Dijital Bilgilendirme	1. Sınıf ¹	319	2.54	0.59					
	2. Sınıf ²	319	2.57	0.61	3-				
	3. Sınıf ³	271	2.53	0.60	1170	0.38	.765		
	4. Sınıf ⁴	265	2.58	0.63					
Dijital Çoğulculuk	1. Sınıf ¹	319	3.05	0.88					
	2. Sınıf ²	319	3.02	0.92	3-				
	3. Sınıf ³	271	3.04	0.90	1170	0.25	.858		
	4. Sınıf ⁴	265	3.08	0.85					
Dijital Erişim	1. Sınıf ¹	319	3.14	0.69					
	2. Sınıf ²	319	3.15	0.73	3-				
	3. Sınıf ³	271	3.27	0.68	1170	2.65	.048*		
	4. Sınıf ⁴	265	3.25	0.69					
Genel	1. Sınıf ¹	319	2.73	0.53	3-	0.20	.895		

2. Sınıf ²	319	2.71	0.56	1170
3. Sınıf ³	271	2.71	0.52	
4. Sınıf ⁴	265	2.74	0.57	

*p<.05

Tablo 10 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin sınıf değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 0.20$; $p= .895$) ve 4. Sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.77$), diğer sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin elde edilen bulgular ise şu şekildedir:

- Dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F= 3.84$; $p= .009$) ve 1. Sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.19$), diğer sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. “Tukey” çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, 1. Sınıf ile 2. ve 3. Sınıf arasında kaynaklandığı ve 1. Sınıf lehine çıktığı tespit edilmiştir.
- Dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 0.35$; $p= .786$) ve 4. Sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.04$), diğer sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 0.38$; $p= .765$) ve 4. Sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.58$), diğer sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 0.25$; $p= .858$) ve 4. Sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.08$), diğer sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F= 2.65$; $p= .048$) ve 3. Sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.27$), diğer sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak söz konusu anlamlılık değerinin ($p= .048$) anlamlılık sınırına ($p<.05$) oldukça yakın bir değerde olmasından dolayı, farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan “Tukey” çoklu karşılaştırma testinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır.

4.5. Anne Eğitim Durumu Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin anne eğitim durumu değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA)" testi sonuçlarına Tablo 11'de yer verilmiştir. Ancak varyansların homojenlik varsayımlarının incelenmesinde (Levene testi); dijital katılım boyutunun homojenlik varsayımını sağlamadığı tespit edilmiştir ($p < .05$). Bu nedenle söz konusu boyut için "Welch" testi ve anlamlı farklılığın olduğu durumlarda ise "Games-Howell" çoklu karşılaştırma testi sonuçları raporlanmıştır.

Tablo 11. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin anne eğitim durumu değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.

Boyutlar	Anne Eğitim Durumu	N	$\bar{X}$	SS	sd	F	p	Fark (Tukey/Games-Howell)	Eta-Kare (η^2)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	Okur-Yazar değil ¹	163	2.84	0.90					
	İlkokul Mezunu ²	539	3.09	0.80				2>1	
	Ortaokul Mezunu ³	207	3.08	0.80	4-	3.51	.007*	3>1	.01
	Lise Mezunu ⁴	180	3.11	0.90	1169			4>1	
	Lisans Mezunu ve Üzeri ⁵	85	3.15	0.85				5>1	
Dijital Katılım	Okur-Yazar değil ¹	163	1.93	0.83					
	İlkokul Mezunu ²	539	1.95	0.77					
	Ortaokul Mezunu ³	207	2.04	0.79	4-	2.71	.030*		
	Lise Mezunu ⁴	180	2.09	0.91	344				
	Lisans Mezunu ve Üzeri ⁵	85	2.24	0.93					
Dijital Bilgilendirme	Okur-Yazar değil ¹	163	2.38	0.65					
	İlkokul Mezunu ²	539	2.56	0.58				2>1	
	Ortaokul Mezunu ³	207	2.61	0.63	4-	4.43	.001*	3>1	.01
	Lise Mezunu ⁴	180	2.61	0.59	1169			4>1	
	Lisans Mezunu ve Üzeri ⁵	85	2.63	0.63				5>1	

Dijital Çoğulculuk	Okur-Yazar değil ¹	163	2.99	0.98	4- 1169	0.79	.529		
	İlkokul Mezunu ²	539	3.08	0.84					
	Ortaokul Mezunu ³	207	2.99	0.88					
	Lise Mezunu ⁴	180	3.02	0.90					
	Lisans Mezunu ve Üzeri ⁵	85	3.13	1.00					
Dijital Erişim	Okur-Yazar değil ¹	163	2.97	0.71	4- 1169	6.53	<.001*	2>1 3>1 4>1 5>1	.02
	İlkokul Mezunu ²	539	3.25	0.67					
	Ortaokul Mezunu ³	207	3.15	0.71					
	Lise Mezunu ⁴	180	3.30	0.68					
	Lisans Mezunu ve Üzeri ⁵	85	3.27	0.75					
Genel	Okur-Yazar değil ¹	163	2.57	0.58	4- 1169	4.97	<.001*	2>1 3>1 4>1 5>1	.01
	İlkokul Mezunu ²	539	2.73	0.50					
	Ortaokul Mezunu ³	207	2.73	0.53					
	Lise Mezunu ⁴	180	2.78	0.58					
	Lisans Mezunu ve Üzeri ⁵	85	2.84	0.62					

*p<.05

Tablo 11 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin anne eğitim durumu değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F= 4.97$; $p= <.001$) ve anne eğitim durumu lisans mezunu ve üzeri olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.84$), diğer anne eğitim durumlarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. "Tukey" çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, okur-yazar değil ile ilkökul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve lisans mezunu ve üzeri arasında kaynaklandığı ve okur-yazar değil aleyhine çıktığı tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin elde edilen bulgular ise şu şekildedir:

- Dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F= 3.51$; $p= .007$) ve anne eğitim durumu lisans mezunu ve üzeri olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.15$), diğer anne eğitim durumlarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. "Tukey" çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, okur-yazar değil ile ilkökul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve lisans mezunu ve üzeri arasında kaynaklandığı ve okur-yazar değil aleyhine çıktığı tespit edilmiştir.
- Dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F= 2.71$; $p= .030$) ve anne eğitim durumu lisans mezunu ve üzeri olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.24$), diğer

anne eğitim durumlarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak söz konusu anlamlılık değerinin ($p = .030$) anlamlılık sınırına ($p < .05$) nispeten yakın bir değerde olmasından dolayı, farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan “Games-Howell” çoklu karşılaştırma testinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır.

- Dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F = 4.43$; $p = .001$) ve anne eğitim durumu lisans mezunu ve üzeri olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X} = 2.63$), diğer anne eğitim durumlarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. “Tukey” çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, okur-yazar değil ile ilkökul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve lisans mezunu ve üzeri arasında kaynaklandığı ve okur-yazar değil aleyhine çıktığı tespit edilmiştir.
- Dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F = 0.79$; $p = .529$). ve anne eğitim durumu lisans mezunu ve üzeri olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X} = 3.13$), diğer anne eğitim durumlarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F = 6.53$; $p = <.001$) ve anne eğitim durumu lisans mezunu ve üzeri olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X} = 3.27$), diğer anne eğitim durumlarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. “Tukey” çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, okur-yazar değil ile ilkökul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve lisans mezunu ve üzeri arasında kaynaklandığı ve okur-yazar değil aleyhine çıktığı tespit edilmiştir.

4.6. Baba Eğitim Durumu Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin baba eğitim durumu değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan “Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA)” testi sonuçlarına Tablo 12’de yer verilmiştir.

Tablo 12. SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin baba eğitim durumu değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.

Boyutlar	Baba Eğitim Durumu	N	$\bar{X}$	SS	sd	F	p	Fark (Tukey)	Eta-Kare (η^2)
	Okur-Yazar değil ¹	37	2.52	0.87	4-	4.25	.002*	2>1	.01

	İlkokul Mezunu ²	403	3.07	0.83	1169			3>1	
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	Ortaokul Mezunu ³	288	3.09	0.82				4>1	
	Lise Mezunu ⁴	291	3.11	0.79				5>1	
	Lisans Mezunu ve Üzeri ⁵	155	3.03	0.91					
	Okur-Yazar değil ¹	37	1.83	0.83					
	İlkokul Mezunu ²	403	1.98	0.82					
Dijital Katılım	Ortaokul Mezunu ³	288	2.04	0.80	4-	0.91	.454		
	Lise Mezunu ⁴	291	2.05	0.82	1169				
	Lisans Mezunu ve Üzeri ⁵	155	1.98	0.86					
	Okur-Yazar değil ¹	37	2.38	0.60					
	İlkokul Mezunu ²	403	2.55	0.61					
Dijital Bilgilendirme	Ortaokul Mezunu ³	288	2.56	0.59	4-	1.30	.265		
	Lise Mezunu ⁴	291	2.60	0.62	1169				
	Lisans Mezunu ve Üzeri ⁵	155	2.52	0.61					
	Okur-Yazar değil ¹	37	2.87	0.97					
	İlkokul Mezunu ²	403	3.07	0.87					
Dijital Çoğulculuk	Ortaokul Mezunu ³	288	3.09	0.90	4-	0.81	.515		
	Lise Mezunu ⁴	291	3.02	0.85	1169				
	Lisans Mezunu ve Üzeri ⁵	155	2.99	0.96					
	Okur-Yazar değil ¹	37	2.87	0.77					
	İlkokul Mezunu ²	403	3.21	0.72					
Dijital Erişim	Ortaokul Mezunu ³	288	3.19	0.65	4-	2.36	.051		
	Lise Mezunu ⁴	291	3.24	0.66	1169				
	Lisans Mezunu ve Üzeri ⁵	155	3.21	0.77					
	Okur-Yazar değil ¹	37	2.43	0.60				2>1	
Genel	İlkokul Mezunu ²	403	2.72	0.55	4-	3.07	.016*	3>1	.01
	Ortaokul Mezunu ³	288	2.74	0.50	1169			4>1	
	Lise Mezunu ⁴	291	2.76	0.52					

Lisans Mezunu ve Üzeri ⁵	155	2.70	0.60
--	-----	------	------

*p<.05

Tablo 12 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin baba eğitim durumu değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F= 3.07$; $p= .016$) ve baba eğitim durumu lise mezunu olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.76$), diğer baba eğitim durumlarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. "Tukey" çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, okur-yazar değil ile ilkökul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu arasında kaynaklandığı ve okur-yazar değil aleyhine çıktığı tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin elde edilen bulgular ise şu şekildedir:

- Dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F= 4.35$; $p= .002$) ve baba eğitim durumu lise mezunu olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.11$), diğer baba eğitim durumlarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. "Tukey" çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, okur-yazar değil ile ilkökul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve lisans mezunu ve üzeri arasında kaynaklandığı ve okur-yazar değil aleyhine çıktığı tespit edilmiştir.
- Dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 0.91$; $p= .454$) ve baba eğitim durumu lise mezunu olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.05$), diğer baba eğitim durumlarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 1.30$; $p= .265$) ve baba eğitim durumu lise mezunu olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.60$), diğer baba eğitim durumlarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 0.81$; $p= .515$) ve baba eğitim durumu ortaokul mezunu olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.09$), diğer baba eğitim durumlarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 2.36$; $p= .051$) ve baba eğitim durumu lise mezunu ve üzeri olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.24$), diğer baba eğitim durumlarındaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.7. Aile Aylık Ortalama Gelir Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin aile aylık ortalama gelir düzeyi değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA)" testi sonuçlarına Tablo 13'te yer verilmiştir. Ancak varyansların homojenlik varsayımlarının incelenmesinde (Levene testi); dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital çoğulculuk ve genel boyutlarının homojenlik varsayımını sağlamadığı tespit edilmiştir ($p < .05$). Bu nedenle söz konusu boyutlar için "Welch" testi ve anlamlı farklılığın olduğu durumlarda ise "Games-Howell" çoklu karşılaştırma testi sonuçları raporlanmıştır.

Tablo 13. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin aile aylık ortalama gelir düzeyi değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.

Boyutlar	Aile Aylık Ortalama Gelir Düzeyi	N	$\bar{X}$	SS	sd	F	p	Fark (Tukey/ Games-Howell)	Eta-Kare (η^2)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	0-23.000 ₺ ¹	303	2.96	0.81	4-235	1.43	.225		
	23.000-45.000 ₺ ²	451	3.08	0.78					
	45.000-70.000 ₺ ³	287	3.11	0.90					
	70.000-100.000 ₺ ⁴	81	3.10	0.93					
	100.000 ₺ ve üzeri ⁵	52	3.06	0.88					
Dijital Katılım	0-23.000 ₺ ¹	303	1.98	0.81	4-1169	0.22	.927		
	23.000-45.000 ₺ ²	451	2.02	0.78					
	45.000-70.000 ₺ ³	287	2.03	0.88					
	70.000-100.000 ₺ ⁴	81	1.99	0.91					
	100.000 ₺ ve üzeri ⁵	52	1.97	0.77					
Dijital Bilgilendirme	0-23.000 ₺ ¹	303	2.53	0.61	4-1169	0.97	.421		
	23.000-45.000 ₺ ²	451	2.55	0.60					
	45.000-70.000 ₺ ³	287	2.61	0.62					
	70.000-100.000 ₺ ⁴	81	2.52	0.65					
	100.000 ₺ ve üzeri ⁵	52	2.49	0.52					
Dijital Çoğulculuk	0-23.000 ₺ ¹	303	3.02	0.84	4-233	0.54	.701		
	23.000-45.000 ₺ ²	451	3.08	0.85					
	45.000-70.000 ₺ ³	287	3.07	0.92					

	70.000-100.000 ₺ ⁴	81	3.02	0.98					
	100.000 ₺ ve üzeri ⁵	52	2.88	1.15					
	0-23.000 ₺ ¹	303	3.11	0.70					
	23.000-45.000 ₺ ²	451	3.18	0.68					
Dijital Erişim	45.000-70.000 ₺ ³	287	3.29	0.69	4- 1169	3.04	.016*	3>1	.01
	70.000-100.000 ₺ ⁴	81	3.28	0.72					
	100.000 ₺ ve üzeri ⁵	52	3.28	0.82					
	0-23.000 ₺ ¹	303	2.66	0.55					
	23.000-45.000 ₺ ²	451	2.73	0.49					
Genel	45.000-70.000 ₺ ³	287	2.77	0.58	4- 234	1.36	.248		
	70.000-100.000 ₺ ⁴	81	2.73	0.61					
	100.000 ₺ ve üzeri ⁵	52	2.69	0.60					

*p<.05

Tablo 13 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin aile aylık ortalama gelir düzeyi değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği (F= 1.36; p= .248) ve aile aylık ortalama gelir düzeyi 45.000-70.000 ₺ olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}$ = 2.77), diğer gelir düzeyindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin elde edilen bulgular ise şu şekildedir:

- Dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği (F= 1.43; p= .225) ve aile aylık ortalama gelir düzeyi 45.000-70.000 ₺ olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}$ = 3.11), diğer gelir düzeyindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği (F= 0.22; p= .927) ve aile aylık ortalama gelir düzeyi 45.000-70.000 ₺ olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}$ = 2.03), diğer gelir düzeyindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği (F= 0.97; p= .421) ve aile aylık ortalama gelir düzeyi 45.000-70.000 ₺ olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}$ = 2.61), diğer gelir düzeyindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği (F= 0.54; p= .701) ve aile aylık ortalama gelir düzeyi 23.000-45.000 ₺ olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}$ = 3.08), diğer gelir düzeyindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- Dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F= 3.04$; $p= .016$) ve aile aylık ortalama gelir düzeyi 45.000-70.000 ₺ olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.29$), diğer gelir düzeyindeki öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. “Tukey” çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, 45.000-70.000 ₺ ile 0-23.000 ₺ arasında kaynaklandığı ve 45.000-70.000 ₺ lehine çıktığı tespit edilmiştir.

4.8. Yaşamının Büyük Bölümünü Geçirdiği Yerleşim Yeri Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin yaşamının büyük bölümünü geçirdiği yerleşim yeri değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan “Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA)” testi sonuçlarına Tablo 14’te yer verilmiştir.

Tablo 14. SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin yaşamının büyük bölümünü geçirdiği yerleşim yeri değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.

Boyutlar	Yaşamının Büyük Bölümünü Geçirdiği Yerleşim Yeri	N	$\bar{X}$	SS	sd	F	p	Fark (Tukey)	Eta- Kare (η^2)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	Köy ¹	243	3.07	0.84					
	İlçe ²	291	3.09	0.81	3-	1.29	.275		
	Şehir ³	257	2.97	0.84	1170				
	Büyükşehir ⁴	383	3.09	0.84					
Dijital Katılım	Köy ¹	243	2.00	0.80					
	İlçe ²	291	2.04	0.79	3-	0.18	.905		
	Şehir ³	257	1.98	0.82	1170				
	Büyükşehir ⁴	383	2.00	0.86					
Dijital Bilgilendirme	Köy ¹	243	2.53	0.61					
	İlçe ²	291	2.57	0.60	3-	0.31	.817		
	Şehir ³	257	2.55	0.60	1170				
	Büyükşehir ⁴	383	2.57	0.62					
Dijital Çoğulculuk	Köy ¹	243	3.02	0.89					
	İlçe ²	291	3.02	0.85	3-	0.35	.784		
	Şehir ³	257	3.05	0.85	1170				

	Büyükşehir ⁴	383	3.08	0.94					
Dijital Erişim	Köy ¹	243	3.10	0.74				4>1	
	İlçe ²	291	3.19	0.65	3-	7.58	<.001*	4>2	.01
	Şehir ³	257	3.12	0.68	1170			4>3	
	Büyükşehir ⁴	383	3.33	0.71					
Genel	Köy ¹	243	2.69	0.55					
	İlçe ²	291	2.73	0.52	3-	1.49	.215		
	Şehir ³	257	2.68	0.54	1170				
	Büyükşehir ⁴	383	2.76	0.56					

*p<.05

Tablo 14 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin yaşamının büyük bölümünü geçirdiği yerleşim yeri değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 1.49$; $p= .215$) ve yaşamının büyük bölümünü büyük şehirde geçiren öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.76$), diğer yerleşim yerlerinde geçiren öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin elde edilen bulgular ise şu şekildedir:

- Dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 1.29$; $p= .275$) ve yaşamının büyük bölümünü ilçe ve büyük şehirde geçiren öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.09$), diğer yerleşim yerlerinde geçiren öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 0.18$; $p= .905$) ve yaşamının büyük bölümünü ilçede geçiren öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.04$), diğer yerleşim yerlerinde geçiren öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 0.31$; $p= .817$) ve yaşamının büyük bölümünü ilçe ve büyük şehirde geçiren öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.57$), diğer yerleşim yerlerinde geçiren öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 0.35$; $p= .784$) ve yaşamının büyük bölümünü büyük şehirde geçiren öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.08$), diğer yerleşim yerlerinde geçiren öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($F= 7.58$; $p= <.001$) ve yaşamının büyük bölümünü büyük şehirde geçiren öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.04$), diğer

yerleşim yerlerinde geçiren öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. “Tukey” çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, büyükşehir ile köy, ilçe ve şehir arasında kaynaklandığı ve büyükşehir lehine çıktığı tespit edilmiştir.

4.9. Dijital Ortamlarda Günlük Geçirilen Süre Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital ortamlarda günlük geçirilen süre değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan “Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA)” testi sonuçlarına Tablo 15’te yer verilmiştir.

Tablo 15. SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital ortamlarda günlük geçirilen süre değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.

Boyutlar	Dijital Ortamlarda Günlük Geçirilen Süre				F	p
	N	$\bar{X}$	SS	sd		
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	1 saatten az ¹	17	2.72	0.91	1.75	.118
	1-2 saat ²	133	3.08	0.83		
	2-4 saat ³	407	3.08	0.84		
	4-6 saat ⁴	392	3.02	0.78		
	6-8 saat ⁵	151	3.00	0.88		
	8 saat ve üzeri ⁶	74	3.26	0.93		
Dijital Katılım	1 saatten az ¹	17	1.95	1.11	0.24	.945
	1-2 saat ²	133	2.03	0.87		
	2-4 saat ³	407	2.00	0.79		
	4-6 saat ⁴	392	1.99	0.81		
	6-8 saat ⁵	151	2.03	0.85		
	8 saat ve üzeri ⁶	74	2.08	0.85		
Dijital Bilgilendirme	1 saatten az ¹	17	2.37	0.77	0.77	.568
	1-2 saat ²	133	2.58	0.62		
	2-4 saat ³	407	2.52	0.61		
	4-6 saat ⁴	392	2.57	0.60		
	6-8 saat ⁵	151	2.60	0.63		

	8 saat ve üzeri ⁶	74	2.56	0.58			
	1 saatten az ¹	17	2.78	0.86			
	1-2 saat ²	133	3.07	0.88			
Dijital	2-4 saat ³	407	3.11	0.86	5-		
Çoğulculuk	4-6 saat ⁴	392	3.03	0.91	1168	1.22	.293
	6-8 saat ⁵	151	2.94	0.87			
	8 saat ve üzeri ⁶	74	2.99	0.98			
	1 saatten az ¹	17	2.91	0.81			
	1-2 saat ²	133	3.20	0.72			
	2-4 saat ³	407	3.24	0.70	5-		
Dijital Erişim	4-6 saat ⁴	392	3.23	0.67	1168	2.17	.054
	6-8 saat ⁵	151	3.13	0.71			
	8 saat ve üzeri ⁶	74	3.03	0.74			
	1 saatten az ¹	17	2.50	0.72			
	1-2 saat ²	133	2.74	0.56			
	2-4 saat ³	407	2.74	0.53	5-		
Genel	4-6 saat ⁴	392	2.72	0.53	1168	0.71	.610
	6-8 saat ⁵	151	2.70	0.57			
	8 saat ve üzeri ⁶	74	2.74	0.54			

*p<.05

Tablo 15 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital ortamlarda günlük geçirilen süre değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği ($F=0.71$; $p=.610$) ve dijital ortamlarda günlük 1-2 saat, 2-4 saat ve 8 saat ve üzeri süre geçiren öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}=2.74$), diğer süre geçiren öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin elde edilen bulgular ise şu şekildedir:

- Dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F=1.75$; $p=.118$) ve dijital ortamlarda günlük 8 saat ve üzeri süre geçiren öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}=3.26$), diğer süre geçiren öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F=0.24$; $p=.945$) ve dijital ortamlarda günlük 8 saat ve üzeri süre geçiren öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}=2.08$), diğer süre geçiren öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- Dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 0.77$; $p= .568$) ve dijital ortamlarda günlük 6-8 saat süre geçiren öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.60$), diğer süre geçiren öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 1.22$; $p= .293$) ve dijital ortamlarda günlük 1-2 saat süre geçiren öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 3.07$), diğer süre geçiren öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F= 2.17$; $p= .054$) ve dijital ortamlarda günlük 2-4 saat süre geçiren öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}= 2.74$), diğer süre geçiren öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.10. STK Üyesi Olma Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin STK üyesi olma değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Bağımsız Gruplar T (Independent-Samples T)" testi sonuçlarına Tablo 16'da yer verilmiştir. Ancak varyansların homojenlik varsayımlarının incelenmesinde (Levene testi); "dijital iletişim ve ifade özgürlüğü" boyutunun homojenlik varsayımını sağlamadığı tespit edilmiştir ($p<.05$). Bu nedenle söz konusu boyut için "Welch" testi sonuçları raporlanmıştır.

Tablo 16. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin STK üyesi olma değişkenine yönelik Bağımsız Gruplar T-testi sonuçları.

Boyutlar	STK üyesi olma	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p	Etki Büyüklüğü (Cohen's d)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	Evet	234	3.12	0.80	375	1.25	.212	
	Hayır	940	3.04	0.84				
Dijital Katılım	Evet	234	2.20	0.87	1172	4.10	<.001*	0.29
	Hayır	940	1.96	0.80				
Dijital Bilgilendirme	Evet	234	2.60	0.63	1172	1.37	.172	
	Hayır	940	2.54	0.60				
Dijital Çoğulculuk	Evet	234	3.14	0.88	1172	1.74	.082*	0.12

	Hayır	940	3.02	0.89				
Dijital Erişim	Evet	234	3.30	0.70	1172	2.45	.014*	0.17
	Hayır	940	3.18	0.70				
Genel	Evet	234	2.83	0.55	1172	3.38	<.001*	0.24
	Hayır	940	2.69	0.54				

*p<.05

Tablo 16 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin STK üyesi olma değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= 3.38$; $p= <.001$) ve STK üyesi olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.83$), üye olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.69$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise:

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= 1.25$; $p= .212$) ve STK üyesi olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.12$), üye olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 3.04$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;
- dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= 4.10$; $p= <.001$) ve STK üyesi olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.20$), üye olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 1.96$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;
- dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= 1.37$; $p= .172$) ve STK üyesi olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.60$), üye olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.54$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;
- dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= 1.74$; $p= .082$) ve STK üyesi olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.14$), üye olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 3.02$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu ve
- dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= 2.45$; $p= .014$) ve STK üyesi olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.30$), üye olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 3.18$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.11. Üniversite Eğitimi Boyunca Demokrasi İle İlgili Ders Alma Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alma değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Bağımsız Gruplar T (Independent-Samples T)" testi sonuçlarına Tablo 17'de yer verilmiştir.

Tablo 17. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alma değişkenine yönelik Bağımsız Gruplar T-testi sonuçları.

Boyutlar	Üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alma				Etki Büyüklüğü (Cohen's d)			
		N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p	
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	Evet	802	3.04	0.83	1172	-0.85	.391	
	Hayır	372	3.09	0.84				
Dijital Katılım	Evet	802	2.02	0.82	1172	0.96	.333	
	Hayır	372	1.97	0.82				
Dijital Bilgilendirme	Evet	802	2.56	0.61	1172	0.60	.544	
	Hayır	372	2.54	0.61				
Dijital Çoğulculuk	Evet	802	3.08	0.90	1172	1.66	.096	
	Hayır	372	2.98	0.86				
Dijital Erişim	Evet	802	3.23	0.69	1172	2.05	.040*	0.12
	Hayır	372	3.14	0.72				
Genel	Evet	802	2.73	0.54	1172	1.15	.247	
	Hayır	372	2.69	0.54				

*p<.05

Tablo 17 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alma değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= 1.15$; $p= .247$) ve üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.73$), ders almayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.69$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise:

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= -0.85$; $p= .391$) ve üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders almayan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.09$), ders alan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 3.04$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;
- dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= 0.96$; $p= .333$) ve üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.02$), ders almayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 1.97$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;

- dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= 0.60$; $p= .544$) ve üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.56$), ders almayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.54$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;
- dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= 1.66$; $p= .096$) ve üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.08$), ders almayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.98$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu ve
- dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= 2.05$; $p= .040$) ve üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.23$), ders almayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 3.14$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.12. Takma Adla Kullanılan Dijital Bir Hesaba Sahip Olma Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olma değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Bağımsız Gruplar T (Independent-Samples T)" testi sonuçlarına Tablo 18'de yer verilmiştir. Ancak varyansların homojenlik varsayımlarının incelenmesinde (Levene testi); "dijital iletişim ve ifade özgürlüğü" boyutunun homojenlik varsayımını sağlamadığı tespit edilmiştir ($p<.05$). Bu nedenle söz konusu boyut için "Welch" testi sonuçları raporlanmıştır.

Tablo 18. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olma değişkenine yönelik Bağımsız Gruplar T-testi sonuçları.

Boyutlar	Takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olma							Etki Büyüklüğü (Cohen's d)
		N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p	
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	Evet	296	2.99	0.91	463	-1.46	.145	
	Hayır	878	3.08	0.81				
Dijital Katılım	Evet	296	2.10	0.86	1172	2.31	.021*	0.15
	Hayır	878	1.97	0.80				
Dijital Bilgilendirme	Evet	296	2.52	0.64	1172	-1.28	.200	
	Hayır	878	2.57	0.60				
Dijital Çoğulculuk	Evet	296	3.10	0.93	1172	1.15	.247	
	Hayır	878	3.03	0.87				

Dijital Erişim	Evet	296	3.24	0.69	1172	0.96	.335
	Hayır	878	3.19	0.70			
Genel	Evet	296	2.74	0.55	1172	0.72	.472
	Hayır	878	2.72	0.54			

*p<.05

Tablo 18 incelendiğinde, SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olma değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= 0.72$; $p= .472$) ve takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.74$), sahip olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.72$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise:

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= -1.46$; $p= .145$) ve takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olmayan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.08$), sahip olan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.99$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;
- dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= 2.31$; $p= .021$) ve takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.10$), sahip olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 1.97$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;
- dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= 1.28$; $p= .200$) ve takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olmayan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.57$), sahip olan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.52$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;
- dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= 1.15$; $p= .247$) ve takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.10$), sahip olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 3.03$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu ve
- dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= 0.96$; $p= .335$) ve takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.24$), sahip olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 3.19$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.13. Sınırsız İnternet Erişimine Sahip Olma Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin sınırsız internet erişimine sahip olma değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan “Bağımsız Gruplar T (Independent-Samples T)” testi sonuçlarına Tablo 19’da yer verilmiştir.

Tablo 19. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin sınırsız internet erişimine sahip olma değişkenine yönelik Bağımsız Gruplar T-testi sonuçları.

Boyutlar	Sınırsız internet erişimine sahip olma	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p	Etki Büyüklüğü (Cohen's d)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	Evet	619	3.11	0.85	1172	2.32	.020*	0.13
	Hayır	555	3.00	0.82				
Dijital Katılım	Evet	619	2.01	0.84	1172	-0.01	.986	
	Hayır	555	2.01	0.81				
Dijital Bilgilendirme	Evet	619	2.59	0.59	1172	2.13	.033*	0.12
	Hayır	555	2.52	0.63				
Dijital Çoğulculuk	Evet	619	3.13	0.91	1172	3.29	.001*	0.19
	Hayır	555	2.96	0.86				
Dijital Erişim	Evet	619	3.30	0.67	1172	5.11	<.001*	0.29
	Hayır	555	3.09	0.72				
Genel	Evet	619	2.77	0.54	1172	3.28	.001*	0.19
	Hayır	555	2.67	0.55				

*p<.05

Tablo 19 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin sınırsız internet erişimine sahip olma değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= 3.28$; $p= .001$) ve sınırsız internet erişimine sahip olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.77$), sahip olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.67$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise:

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= 2.32$; $p= .020$) ve sınırsız internet erişimine sahip olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.11$), sahip olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 3.00$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;
- dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($t= -0.01$; $p= .986$) ve sınırsız internet erişimine sahip olan öğretmen adayları ile sahip olmayan öğretmen adaylarının aynı ortalama puana ($\bar{X}= 2.01$) sahip olduğu;
- dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= 2.13$; $p= .033$) ve sınırsız internet erişimine sahip olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 2.59$), sahip olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.52$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu;

- dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= 3.29$; $p= .001$) ve sınırsız internet erişimine sahip olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.13$), sahip olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 2.96$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu ve
- dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği ($t= 5.11$; $p= <.001$) ve sınırsız internet erişimine sahip olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}= 3.30$), sahip olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}= 3.09$) göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.14. Kendini En Yakın Hissettiği Siyasal Görüş Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin kendini en yakın hissettiği siyasal görüş değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Tek Yönlü ANOVA (One-Way ANOVA)" testi sonuçlarına Tablo 20'de yer verilmiştir. Ancak varyansların homojenlik varsayımlarının incelenmesinde (Levene testi); dijital katılım boyutunun homojenlik varsayımını sağlamadığı tespit edilmiştir ($p<.05$). Bu nedenle söz konusu boyut için "Welch" testi ve anlamlı farklılığın olduğu durumlarda ise "Games-Howell" çoklu karşılaştırma testi sonuçları raporlanmıştır.

Tablo 20. SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin kendini en yakın hissettiği siyasal görüş değişkenine yönelik Tek Yönlü ANOVA testi sonuçları.

Boyutlar	Kendini En Yakın Hissettiği Siyasal Görüş	N	$\bar{X}$	SS	sd	F	p	Fark (Tukey/Games-Howell)	Eta-Kare (η^2)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	Liberal ¹	96	3.09	0.91					
	Milliyetçi ²	615	3.07	0.82					
	Muhafazakâr ³	106	3.07	0.77	4-	0.20	.937		
	Sosyal Demokrat ⁴	209	3.03	0.86	1169				
	Sosyalist ⁵	148	3.02	0.84					
Dijital Katılım	Liberal ¹	96	1.90	0.82					
	Milliyetçi ²	615	1.94	0.76					
	Muhafazakâr ³	106	2.05	0.89	4-305	4.29	.002*	5>1 5>2	.01
	Sosyal Demokrat ⁴	209	2.08	0.87					

	Sosyalist ⁵	148	2.23	0.90					
	Liberal ¹	96	2.48	0.65					
	Milliyetçi ²	615	2.53	0.60					
Dijital	Muhafazakâr ³	106	2.65	0.59	4-				
Bilgilendirme	Sosyal	209	2.58	0.56	1169	1.47	.206		
	Demokrat ⁴								
	Sosyalist ⁵	148	2.60	0.67					
	Liberal ¹	96	3.18	0.95					
	Milliyetçi ²	615	2.97	0.84					
Dijital	Muhafazakâr ³	106	2.94	0.88	4-			5>2	
Çoğulculuk	Sosyal	209	3.10	0.93	1169	4.42	.001*	5>3	.01
	Demokrat ⁴								
	Sosyalist ⁵	148	3.26	0.95					
	Liberal ¹	96	3.19	0.73					
	Milliyetçi ²	615	3.20	0.68					
Dijital Erişim	Muhafazakâr ³	106	3.18	0.71	4-				
	Sosyal	209	3.21	0.73	1169	0.04	.996		
	Demokrat ⁴								
	Sosyalist ⁵	148	3.21	0.73					
	Liberal ¹	96	2.70	0.60					
	Milliyetçi ²	615	2.69	0.52					
Genel	Muhafazakâr ³	106	2.73	0.53	4-				
	Sosyal	209	2.75	0.56	1169	1.65	.158		
	Demokrat ⁴								
	Sosyalist ⁵	148	2.81	0.59					

*p<.05

Tablo 20 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin kendini en yakın hissettiği siyasal görüş değişkeni açısından genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği ($F=1.65$; $p=.158$) ve kendini sosyalist siyasal görüşüne en yakın hisseden öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}=2.76$), diğer siyasal görüşlere en yakın hisseden öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin elde edilen bulgular ise şu şekildedir:

- Dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği ($F=0.20$; $p=.937$) ve kendini liberal siyasal görüşüne en yakın hisseden öğretmen adaylarının ortalama

puanlarının ($\bar{X}$ = 3.09), diğer siyasal görüşlere en yakın hisseden öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- Dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği (F = 4.29; p = .002) ve kendini sosyalist siyasal görüşüne en yakın hisseden öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}$ = 2.23), diğer siyasal görüşlere en yakın hisseden öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. “Games-Howell” çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, sosyalist ile liberal ve milliyetçi arasında kaynaklandığı ve sosyalist lehine çıktığı tespit edilmiştir.
- Dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği (F = 1.47; p = .206) ve kendini muhafazakâr siyasal görüşüne en yakın hisseden öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}$ = 2.65), diğer siyasal görüşlere en yakın hisseden öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği (F = 4.42; p = .001) ve kendini sosyalist siyasal görüşüne en yakın hisseden öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}$ = 3.26), diğer siyasal görüşlere en yakın hisseden öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. “Tukey” çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farklılığın, sosyalist ile milliyetçi ve muhafazakâr arasında kaynaklandığı ve sosyalist lehine çıktığı tespit edilmiştir.
- Dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği (F = 1.65; p = .158) ve kendini sosyal demokrat ve sosyalist siyasal görüşüne en yakın hisseden öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}$ = 3.21), diğer siyasal görüşlere en yakın hisseden öğretmen adaylarına göre daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.15. İnternet Hızı Yeterlilik Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin internet hızı yeterlilik düzeyi değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir ilişki gösterip göstermediğine yönelik uygulanan “Pearson Korelasyon (Pearson’s Correlation)” testi sonuçlarına Tablo 21’de yer verilmiştir.

Tablo 21. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin internet hızına yönelik yeterlilik düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon testi sonuçları.

Boyutlar	$\bar{X}$	SS	İnternet Hızı Yeterlilik Düzeyi (r)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	3.06	0.83	.15**
Dijital Katılım	2.01	0.82	.03
Dijital Bilgilendirme	2.56	0.61	.14**
Dijital Çoğulculuk	3.05	0.89	.08*
Dijital Erişim	3.20	0.70	.12**
Genel	2.72	0.54	.14**

*p<.05 **p<.001

Tablo 21 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin internet hızı yeterlilik düzeyi değişkeni açısından genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .14$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise:

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .15$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital katılım boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .03$) anlamlı bir ilişki göstermediği ($p > .05$);
- dijital bilgilendirme boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .14$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital çoğulculuk boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .12$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .05$) ve
- dijital erişim boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .14$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) sonucuna ulaşılmıştır.

4.16. Dijital Ortamlardaki Kişisel Verilerin Gizliliği ve Güvenliğinin Hassasiyet Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital ortamlardaki kişisel verilerin gizliliği ve güvenliğinin hassasiyet düzeyi değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir ilişki gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Pearson Korelasyon (Pearson's Correlation)" testi sonuçlarına Tablo 22'de yer verilmiştir.

Tablo 22. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin dijital ortamlardaki kişisel verilerin gizliliği ve güvenliğinin hassasiyet düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon testi sonuçları.

Boyutlar	$\bar{X}$	SS	Dijital Ortamlardaki Kişisel Verilerin
			Gizliliği ve Güvenliğinin Hassasiyet Düzeyi (r)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	3.06	0.83	.18**
Dijital Katılım	2.01	0.82	.12**
Dijital Bilgilendirme	2.56	0.61	.21**
Dijital Çoğulculuk	3.05	0.89	.03
Dijital Erişim	3.20	0.70	.08*
Genel	2.72	0.54	.17**

*p<.05 **p<.001

Tablo 22 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital ortamlardaki kişisel verilerin gizliliği ve güvenliğinin hassasiyet düzeyi değişkeni açısından genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .17$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise:

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .18$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital katılım boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .12$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital bilgilendirme boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .21$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital çoğulculuk boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .03$) anlamlı bir ilişki göstermediği ($p > .05$) ve
- dijital erişim boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .08$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .05$) sonucuna ulaşılmıştır.

4.17. Dijital Ortamlardaki Hukuki Düzenlemelerin Yeterlilik Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital ortamlardaki hukuki düzenlemelerin yeterlilik düzeyi değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir ilişki gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Pearson Korelasyon (Pearson's Correlation)" testi sonuçlarına Tablo 23'te yer verilmiştir.

Tablo 23. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin dijital ortamlardaki hukuki düzenlemelerin yeterlilik düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon testi sonuçları.

Boyutlar	$\bar{X}$	SS	Dijital Ortamlardaki Hukuki
			Düzenlemelerin Yeterlilik Düzeyi (r)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	3.06	0.83	.22**
Dijital Katılım	2.01	0.82	.16**
Dijital Bilgilendirme	2.56	0.61	.28**
Dijital Çoğulculuk	3.05	0.89	.09**
Dijital Erişim	3.20	0.70	.16**
Genel	2.72	0.54	.26**

*p<.05 **p<.001

Tablo 23 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital ortamlardaki hukuki düzenlemelerin yeterlilik düzeyi değişkeni açısından genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .26$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise:

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .22$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital katılım boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .16$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital bilgilendirme boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .28$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital çoğulculuk boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .09$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) ve
- dijital erişim boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .16$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) sonucuna ulaşılmıştır.

4.18. Dijital Okuryazarlık Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital okuryazarlık düzeyi değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir ilişki gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Pearson Korelasyon (Pearson's Correlation)" testi sonuçlarına Tablo 24'te yer verilmiştir.

Tablo 24. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin dijital okuryazarlık düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon testi sonuçları.

Boyutlar	$\bar{X}$	SS	Dijital Okuryazarlık Düzeyi (r)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	3.06	0.83	.13**
Dijital Katılım	2.01	0.82	-.05
Dijital Bilgilendirme	2.56	0.61	.03
Dijital Çoğulculuk	3.05	0.89	.14**
Dijital Erişim	3.20	0.70	.29**
Genel	2.72	0.54	.14**

*p<.05 **p<.001

Tablo 24 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital okuryazarlık düzeyi değişkeni açısından genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .14$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise:

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .13$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital katılım boyutunda negatif yönlü ve düşük düzeyde ($r = -.05$) anlamlı bir ilişki göstermediği ($p > .05$);
- dijital bilgilendirme boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .03$) anlamlı bir ilişki göstermediği ($p > .05$);
- dijital çoğulculuk boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .14$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) ve
- dijital erişim boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .29$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) sonucuna ulaşılmıştır.

4.19. Demokratiklik Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin demokratiklik düzeyi değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir ilişki gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Pearson Korelasyon (Pearson's Correlation)" testi sonuçlarına Tablo 25'te yer verilmiştir.

Tablo 25. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin demokratiklik düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon testi sonuçları.

Boyutlar	$\bar{X}$	SS	Demokratiklik Düzeyi (r)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	3.06	0.83	.12**
Dijital Katılım	2.01	0.82	-.04
Dijital Bilgilendirme	2.56	0.61	.03
Dijital Çoğulculuk	3.05	0.89	.15**
Dijital Erişim	3.20	0.70	.21**
Genel	2.72	0.54	.12**

*p<.05 **p<.001

Tablo 25 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin demokratiklik düzeyi değişkeni açısından genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .12$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise:

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .12$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital katılım boyutunda negatif yönlü ve düşük düzeyde ($r = -.04$) anlamlı bir ilişki göstermediği ($p > .05$);
- dijital bilgilendirme boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .03$) anlamlı bir ilişki göstermediği ($p > .05$);
- dijital çoğulculuk boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .15$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) ve
- dijital erişim boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .21$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) sonucuna ulaşılmıştır.

4.20. Siyaset İlgisi Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin siyaset ilgi düzeyi değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir ilişki gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Pearson Korelasyon (Pearson's Correlation)" testi sonuçlarına Tablo 26'da yer verilmiştir.

Tablo 26. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin siyaset ilgi düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon analizi sonuçları.

Boyutlar	$\bar{X}$	SS	Siyaset İlgi Düzeyi (r)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	3.06	0.83	.14**
Dijital Katılım	2.01	0.82	.27**
Dijital Bilgilendirme	2.56	0.61	.11**
Dijital Çoğulculuk	3.05	0.89	.21**
Dijital Erişim	3.20	0.70	.20**
Genel	2.72	0.54	.28**

*p<.05 **p<.001

Tablo 26 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin siyaset ilgi düzeyi değişkeni açısından genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .28$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise:

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .14$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital katılım boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = -.27$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital bilgilendirme boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .11$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$);
- dijital çoğulculuk boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .21$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) ve
- dijital erişim boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .20$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) sonucuna ulaşılmıştır.

4.21. Seçimlere Katılma Düzeyi Değişkenine Yönelik Bulgular

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin seçimlere katılım düzeyi değişkeni açısından dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk, dijital erişim ve genel boyutlarda anlamlı bir ilişki gösterip göstermediğine yönelik uygulanan "Pearson Korelasyon (Pearson's Correlation)" testi sonuçlarına Tablo 27'de yer verilmiştir.

Tablo 27. SBÖA'nın dijital demokrasi düzeylerinin seçimlere katılma düzeyi değişkenine yönelik Pearson Korelasyon testi sonuçları.

Boyutlar	$\bar{X}$	SS	Seçimlere Katılma Düzeyi (r)
Dijital İletişim ve İfade Özgürlüğü	3.06	0.83	.06*
Dijital Katılım	2.01	0.82	.07*
Dijital Bilgilendirme	2.56	0.61	.03
Dijital Çoğulculuk	3.05	0.89	.16**
Dijital Erişim	3.20	0.70	.22**
Genel	2.72	0.54	.15**

*p<.05 **p<.001

Tablo 27 incelendiğinde, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin seçimlere katılma düzeyi değişkeni açısından genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .15$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise:

- dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .06$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .05$);
- dijital katılım boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = -.07$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .05$);
- dijital bilgilendirme boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .03$) anlamlı bir ilişki göstermediği ($p > .05$);
- dijital çoğulculuk boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .16$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) ve
- dijital erişim boyutunda pozitif yönlü ve düşük düzeyde ($r = .22$) anlamlı bir ilişki gösterdiği ($p < .001$) sonucuna ulaşılmıştır.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Tezin bu bölümünde, araştırmadan elde edilen bulgular tartışılarak ulaşılan sonuçlara yer verilmiş ve bu sonuçlar doğrultusunda araştırmacı ve uygulayıcılara öneriler sunulmuştur.

5.1. Tartışma ve Sonuç

Araştırmada, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, araştırma evreni içerisinde 21 farklı devlet üniversitesinin lisans programlarında öğrenim gören 887 kadın ve 287 erkek olmak üzere toplamda 1174 SBÖA'dan araştırma verileri toplanmıştır. Elde edilen veriler, araştırmanın alt amaçlarında yer alan değişkenlere göre analizleri yapılarak 21 kategori altında ele alınmıştır.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta “orta düzeyde katılıyorum” düzeyinde olduğu görülmektedir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarında “orta düzeyde katılıyorum” düzeyinde iken dijital katılım ve dijital bilgilendirme boyutlarında “az katılıyorum” düzeyinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının dijital demokrasiye yönelik temkinli bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Bu tutumun oluşmasında, dijital ortamların demokratik süreçlere sağladığı olanakların yanı sıra dijital eşitsizlik, dijital gözetim, dijital tekelleşme ve dijital manipülasyon gibi sorunların da etkili olduğu düşünülebilir. Dijital medya araçlarındaki gelişmeler ve özellikle genç kuşağın bu araçları günlük yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak hayatının merkezine alması, dijital iletişim ve ifade özgürlüğü ve dijital erişim boyutlarına yönelik daha olumlu tutum sergilemeleriyle ilişkilendirilebilir. Nitekim sosyal medya araçları, mobil cihazlar ve internet altyapısındaki gelişmeler sayesinde dijital ortamlar üzerinden bir konu veya soruna ilişkin görüş ifade edebilmenin ve dijital kamu hizmetlerine (e-Devlet, CİMER vb.) erişebilmenin geçmişe nazaran daha kolay hâle gelmesi, öğretmen adaylarının söz konusu boyutlara yönelik daha olumlu tutum sergilemelerinde etkili olmuş olabilir.

Dijital katılım boyutuna yönelik tutumların düşük çıkması, öğretmen adaylarının dijital ortamları daha çok bilgi edinme ve iletişim amacıyla kullanmalarına karşın demokratik karar alma süreçlerine aktif katılım konusunda aynı istekliliği göstermemeleriyle açıklanabilir. Çevrim içi katılım kültürünün yeterince gelişmemiş olması, dijital gözetim kaygısı, dijital ortamlara yönelik güvensizlik hissi ve dijital ortamlarda yüz yüze iletişimin sağladığı duygusal etkileşimin sınırlı kalması, öğretmen adaylarının dijital demokrasi süreçlerine katılımını sınırlandıran etkenler arasında değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu sonuç, dijital ortamların teknik açıdan katılım olanağı sunmasının bireylerin dijital demokrasi süreçlerine aktif katılım göstermeleri açısından tek başına yeterli olmadığını ve bu süreçte farklı etkenlerin de belirleyici olabileceğini göstermektedir. Dijital bilgilendirme boyutundaki tutum

düzeylerinin düşük çıkmasında ise bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak dijital ortamlarda giderek bilgi kirliliğinin artmasının etkili olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda bilgi üretiminin hızlanması, yapay zekâ destekli içeriklerin yaygınlaşması, dezenformasyon faaliyetlerinin artması öğretmen adaylarının daha düşük bir tutum düzeyi sergilemelerindeki nedenler arasında gösterilebilir.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin genel boyut ve alt boyutlardaki tutum düzeylerinin orta ve düşük düzeyde olması, alan yazınındaki benzer çalışmalar tarafından desteklenmektedir. Şendağ (2010) tarafından öğretmen adaylarının e-demokrasiye yönelik algıları ve e-siyasete katılım düzeylerinin incelendiği çalışmada, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun dijital demokrasiye yönelik olumlu bir yaklaşım sergiledikleri ancak katılım düzeylerinin oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Cender (2023)'in çalışmasında, gençlerin dijital ortamlardaki siyasete ilgilerinin “orta düzeyde” olduğu ortaya çıkmasına rağmen dijital ortamların bilgiye erişimi kolaylaştırması ve özgür ifade alanı sunması nedeniyle gençlerin siyasete ilgilerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Yiğit ve Çolak (2010)'ın SBÖA ile yapmış olduğu çalışmada, dijital demokrasi düzeylerinin genel anlamda düşük ve yetersiz olduğu saptanmıştır. Gündoğdu (2014)'un çalışmasında, katılımcıların dijital demokrasi ve dijital katılım alanlarının bilinirliğinin genel olarak düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların yanı sıra Subay (2016) tarafından 2014 yerel seçimleri üzerine yapılan Twitter analizinde, Türkiye'deki dijital demokrasi uygulamalarının siyasal katılımı yeterince artıramadığı ve etkileşimin siyasilerden seçmenlere doğru tek yönlü ve zayıf bir bilgi akışı düzeyinde kaldığı tespit edilmiştir. Dağkılıç (2018) siyasal partilerin web sitelerini ele aldığı çalışmasında, siyasal partilerin web siteleri üzerinden seçmenle kurduğu etkileşim düzeyinin iki yönlü bir ilişkiye sahip olmadığı ve bu durumun söz konusu web sitelerinin en zayıf yönü olduğunu belirtmiştir. Kaman (2022)'ın yerel yönetimlerin (belediye) web sitelerini ele aldığı çalışmasının sonucunda ise Türkiye'deki dijital demokrasi profilinin henüz bilgilendirme aşamasını geçemediği ve bu web sitelerindeki uygulamaların vatandaşla katılım imkânı sunmaktan uzak olduğu dile getirilmiştir.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin cinsiyet değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta erkek öğretmen adaylarının lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk ve dijital erişim olmak üzere tüm alt boyutlarda erkek öğretmen adayları lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasında, erkeklerin dijital teknolojileri ve dijital kamu hizmetlerini kullanım düzeylerinin daha yüksek olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim TÜİK (2025) tarafından her yıl düzenli olarak yayımlanan “Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması” sonuçları da bu durumu destekler niteliktedir. TÜİK (2025)'e göre; 2025 yılında İnternet kullanım oranı, erkeklerde %93.6 iken kadınlarda %88.2 olarak gözlenmiştir. Ayrıca son 12 ay içinde özel amaçla resmi makamların web sitelerini ve uygulamalarını kullanan ve İnternet üzerinden kamu hizmetlerinden yararlanan bireylerin oranı,

erkeklerde %82.8 iken kadınlarda %69.5 olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak dijital teknolojileri kullanım amaçları, siyasete olan ilgi düzeyi, gündemi takip etme düzeyi ve dijital ortamlara yönelik güvenlik algısındaki farklılıklar da bu sonucun ortaya çıkmasındaki etkenler arasında değerlendirilebilir. Alan yazınında yer alan benzer çalışmaların sonuçları da bu bulgularla paralellik göstermektedir. Arı (2014) tarafından öğretmenlerle yürütülen çalışmada, erkek öğretmenlerin okullarda dijital demokrasinin uygulanabilirliğine ilişkin inançlarının kadın öğretmenlere göre daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca erkek öğretmenlerin dijital ortamlarda kendilerini ifade etmeyi kadın öğretmenlere göre daha fazla tercih ettikleri dile getirilmiştir. Dinçer (2020) tarafından seçmenlerin e-oylama sistemine yönelik algılarını incelediği çalışmada, erkeklerin sistemin doğruluğu/kesinliği ve kullanım kolaylığı konusundaki algılarının kadınlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Cender (2023)'in çalışmasının nicel sonuçlarına göre; “siyasal tartışmalara katılma”, “yerel yönetim ve yardım” ve “siyasi temsilciler ile etkileşim” alt boyutlarında erkeklerin lehine anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmanın nitel bulguları da erkek katılımcıların kadınlara kıyasla daha fazla siyasal katılım gösterdiğini doğrulamaktadır. Kaya Güler (2025) ise farklı kuşaklardaki seçmenlerle yürüttüğü çalışmasında; erkek katılımcıların siyasal ilgi, siyasal etkinlik ve dijital siyasal katılım düzeylerinin kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin üniversitenin bulunduğu coğrafi bölge değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç; dijital teknolojilerin günlük yaşamda giderek yaygınlaşması, internet erişiminin ülke genelinde artış göstermesi ve eğitim fakültelerindeki sosyal bilgiler öğretmenliği programlarında alana yönelik mesleki yeterlikleri kazandırmayı amaçlayan eğitim ortamlarının sunulmasıyla birlikte öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin benzer tutumlar geliştirmiş olmalarıyla ilişkilendirilebilir. SBÖA'nın alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda İç Anadolu ile Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında İç Anadolu Bölgesi lehine; dijital erişim boyutunda Güneydoğu Anadolu ile Akdeniz, Doğu Anadolu, Ege, İç Anadolu ve Marmara bölgeleri arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi aleyhine anlamlı bir farklılık gösterirken dijital katılım, dijital bilgilendirme ve dijital çoğulculuk boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda ortaya çıkan farklılığın, söz konusu bölgelerde yer alan üniversitelerin dijital öğrenme olanakları, öğrencilerin dijital iletişim araçlarını kullanma deneyimleri, dijital ortamlarda kendilerini ifade etme alışkanlıkları ve üniversitelerin sunduğu akademik ve sosyal imkânlardan kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte TÜİK (2025) verilerine göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hanelerin internet erişim oranının %97.2 ile Türkiye ortalamasının (%96.2) üzerinde olması dijital erişim boyutunda elde edilen farklılığın yalnızca fiziksel internet erişimiyle açıklanamayacağını gözler önüne sermektedir. Nitekim bu durum, dijital erişimin

yalnızca internet bağlantısına sahip olmayı değil; aynı zamanda dijital cihazlara sahip olma ve bunları etkin kullanabilme, dijital hizmetlerden yararlanabilme ve bu hizmetleri kullanma deneyimi gibi farklı unsurları da kapsayan çok boyutlu bir yapıyı ortaya koymaktadır. Köksal ve Bakış (2023)'ın Türkiye'deki hanehalklarının dijitalleşme alanında kat ettiği noktayı ölçmek amacıyla tasarladığı ve "Türkiye Dijital Toplum Endeksi" adını verdiği çalışması, bu sonucu destekler niteliktedir. Çetin ve diğerlerinin (2025) çalışmasında da son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojileri göstergelerinin bölgesel dağılımı gelişme göstermesine rağmen bazı illerin hâlâ avantajlı konumda olması bölgesel farklılıkların sürdüğü vurgulanmaktadır.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin sınıf değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda 1. Sınıf ile 2. ve 3. Sınıf arasında 1. Sınıf lehine anlamlı bir farklılık gösterirken dijital katılım, dijital bilgilendirme ve dijital çoğulculuk boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan, dijital erişim boyutunda anlamlı bir farklılık tespit edilirken söz konusu anlamlılık değerinin ($p = .048$) anlamlılık sınırına ($p < .05$) oldukça yakın bir değerde olmasından dolayı, farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan "Tukey" çoklu karşılaştırma testinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır.

Araştırmada SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin sınıf değişkenine göre genel boyutta ve dijital iletişim ve ifade özgürlüğü dışındaki diğer alt boyutlarda anlamlı bir farklılık göstermemesi, sınıf düzeyinin öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutumları üzerinde belirleyici bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Buna karşın dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda 1. sınıf öğrencilerinin 2. ve 3. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek bir tutuma sahip olmaları, araştırmanın dikkat çekici sonuçlarından biridir. Bu durumun, üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin dijital ortamlarda iletişim kurma ve kendilerini ifade etmeye yönelik tutumlarının daha yüksek olmasından kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Ancak bu farklılığın yalnızca tek bir alt boyutta ortaya çıkması ve diğer alt boyutlarda benzer bir durumun gözlenmemesi, sınıf düzeyinin dijital demokrasiye ilişkin tutum üzerinde belirleyici bir değişken olmadığını desteklemektedir. Cender (2023)'in çalışmasında da gençlerin toplam dijital siyasal katılım puanları ile "siyasal ifade", "siyasal tartışmalara katılma", "propaganda, yürüyüş ve grev", "yerel yönetim ve yardım", "siyasi temsilciler ile etkileşim" ve "kampanya" alt boyutlarında eğitim durumu değişkeni açısından anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin anne eğitim durumu değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta okur-yazar değil ile ilkökul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve lisans mezunu ve üzeri arasında okur-yazar değil aleyhine anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü

boyutunda okur-yazar değil ile ilkokul mezunu, ortaokul mezunu ve lise mezunu arasında okur-yazar değil aleyhine; dijital bilgilendirme boyutunda okur-yazar değil ile ilkokul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve lisans mezunu ve üzeri arasında okur-yazar değil aleyhine; dijital erişim boyutunda okur-yazar değil ile ilkokul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve lisans mezunu ve üzeri arasında okur-yazar değil aleyhine anlamlı bir farklılık gösterirken dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan, dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık tespit edilirken söz konusu anlamlılık değerinin ($p = .030$) anlamlılık sınırına ($p < .05$) nispeten yakın bir değerde olmasından dolayı, farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan “Games-Howell” çoklu karşılaştırma testinde gruplar arasında anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır.

Elde edilen bulgular, anne eğitim düzeyinin SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutumları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bireyin ilk eğitimini aldığı yer, hiç şüphesiz ailedir. Bu eğitim ise anne karnından başlayan bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte ise kişilik gelişimi, değerlerin oluşması ve alışkanlıkların kazanılması noktasında annenin rolü oldukça önemlidir. Dolayısıyla annenin eğitim düzeyinin; çocuğa sunulan öğrenme ortamı, onun dijital teknolojilerle erken yaşta tanışması ve dijital teknolojileri kullanma alışkanlıkları üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Özellikle okur-yazar olmayan annelere sahip öğretmen adaylarının genel tutumları ile dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital bilgilendirme ve dijital erişim boyutlarında daha düşük tutum sergilemeleri, söz konusu etkenlerle ilişkilendirilebilir. Öztürk (2020)’ün Z kuşağına mensup üniversite öğrencilerini örnekleme aldığı ve siyasal katılıma ilişkin tutum ve davranışlar üzerinde aile kurumunun etkisini incelediği çalışmasında, anne eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ilgili çalışmada, eğitim seviyesi düşük olan annelerin birey üzerinde daha baskın bir rol oynadığı; annenin eğitim seviyesi yükseldikçe aile içi fikir hoşgörüsünün arttığı ve bunun düşünce çeşitliliğini desteklediği vurgulanmıştır. Bu sonuçların aksine Cender (2023)’in çalışmasında ise gençlerin dijital ortamlarda siyasal katılım düzeylerinin anne eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin baba eğitim durumu değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta okur-yazar değil ile ilkokul mezunu, ortaokul mezunu ve lise mezunu arasında okur-yazar değil aleyhine anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda okur-yazar değil ile ilkokul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve lisans mezunu ve üzeri arasında okur-yazar değil aleyhine anlamlı bir farklılık gösterirken dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgular, baba eğitim durumunun SBÖA’nın dijital demokrasiye ilişkin tutumları üzerinde sınırlı düzeyde etkili olduğunu göstermektedir. Nitekim çocukların aile içinde sağlıklı iletişim kurabildiği, düşüncelerini rahatlıkla ifade edebildiği ve tercihlerini özgürce yapabildiği bir aile

ortamında yetişmelerinde, babanın yaklaşımının önemli rol oynadığı söylenebilir. Araştırmada okur-yazar olmayan babalara sahip öğretmen adaylarının genel tutumları ile dijital iletişim ve ifade özgürlüğü boyutunda daha düşük tutum sergilemelerinin bu durumlarla ilişkili olduğu düşünölebilir. Araştırmada elde edilen dikkat çekici bulgulardan biri de genel boyutta okur-yazar değil ile diğer baba eğitim durumları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkarken lisans mezunu ve üzeri arasında olmamasıdır. Elde edilen bu bulgu, baba eğitim durumu ile dijital demokrasiye ilişkin tutumlar arasındaki ilişkinin doğrusal bir yapı göstermediğine işaret etmektedir. Benzer şekilde Öztürk (2020)'ün çalışmasında da siyasal katılım davranışlarının baba eğitim durumuna göre doğrusal bir dağılım göstermediği ve baba eğitim durumu orta derecede olan (ilköğretim, lise ve ön lisans) katılımcıların düşük ve yüksek olan (okuma-yazma bilmiyor, lisans ve lisansüstü) katılımcılara göre daha yüksek tutum sergiledikleri tespit edilmiştir. Cender (2023)'in çalışmasında ise yalnızca "siyasi temsilciler ile etkileşim" alt boyutunda sınırda bir anlamlı farklılık ($p<.05$) görölürken diğer boyutlarda anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin aile aylık ortalama gelir düzeyi değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital erişim boyutunda aile gelir düzeyi 45.000-70.000 ₺ ile 0-23.000 ₺ arasında 45.000-70.000 ₺ lehine anlamlı bir farklılık gösterirken dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme ve dijital çoğulculuk boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ortaya çıkan bu sonuç, aile aylık ortalama gelir düzeyinin SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutumları üzerinde genel anlamda belirleyici bir değişken olmadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra dijital erişim boyutunda aile gelir düzeyi 45.000-70.000 ₺ olan öğretmen adaylarının 0-23.000 ₺ gelir grubundaki öğretmen adaylarına göre daha yüksek tutum sergilemelerinin temelinde, ekonomik nedenlere bağlı olarak "dijital bölünme" olgusunun yer aldığı söylenebilir. Dijital bölünme, genel olarak bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimi olanlar ile olmayanlar arasındaki ayrımı ifade etmektedir (Dağlı, 2022:381). Nitekim gelir düzeyi yüksek ailelerin dijital cihazlara sahip olma, kaliteli internet hizmetlerinden yararlanma ve dijital teknolojileri etkin kullanabilecek olanaklara erişme konusunda daha avantajlı olmalarının bu sonuca ulaşılmasında etkili olduğu düşünölebilir. Alan yazınında yer alan benzer çalışmalar da elde edilen sonuçları desteklemektedir. Gürbüz (2014) tarafından parti ilçe başkanlıklarındaki seçmen ve yöneticilerle yürütölen çalışmada, siyasal katılım düzeylerinin gelir seviyeleri ile doğru orantılı olduğu ifade edilmiştir. Dinçer (2020)'in çalışmasında, katılımcıların gelir seviyesi arttıka e-oylama sistemine yönelik algılarının anlamlı bir şekilde arttığı tespit edilmiştir. Bu anlamda gelir düzeyi düşük olan bireylerin, kendilerini geliştirecek eğitilere kaynak ayıramamaları ve teknolojiye erişimlerini sınırlandıran maddi yetersizlikler nedeniyle e-oylamaya daha mesafeli durdukları belirtilmiştir. Cender (2023)'in çalışmasında ise ekonomik olarak sıkıntısı olmayan ve düzenli bir işte çalışan gençlerin, politik konulara daha fazla zaman ayırdıkları ve aktif siyasette yer alma oranlarının daha yüksek olduğu dile

getirilmiştir. Öte yandan Gönül (2021) tarafından siyasal parti üyeleri, siyaset bilimi öğrencileri ve siyaset bilimi akademisyenleriyle yürütülen çalışmada, "internet üzerinden doğrudan demokrasi uygulanabilir" savı ile gelir düzeyi arasında net bir karşılıklı ilişki görülmediği saptanmıştır. Yine Akkuş (2025) tarafından 18 yaş ve üzeri bireylerin örnekleme alındığı çalışmada da seçme-seçilme ve siyasal katılım ana temasında tüm gelir gruplarında olumlu katılım oranlarının yüksek olduğu görülmüş ve gelir düzeyinin dijital demokrasiye yönelik tutumlar üzerinde belirgin bir farklılık oluşturmadığı sonucuna varılmıştır.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin yaşamının büyük bölümünü geçirdiği yerleşim yeri değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital erişim boyutunda büyükşehir ile köy, ilçe ve şehir arasında büyükşehir lehine anlamlı bir farklılık gösterirken dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme ve dijital çoğulculuk boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Dijitalleşmenin, kamusal alanı dönüşüme uğratarak siyasal katılım süreçlerindeki fiziksel mekâna olan bağımlılığı azalttığı söylenebilir. Bu sayede bireyler, geleneksel katılımın fiziksel mekânlarına bağlı kalmaksızın dijital ortamlar üzerinden karar alma süreçlerine aktif olarak katılma olanağına kavuşmuştur. Araştırmanın genel boyutu ile dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme ve dijital çoğulculuk alt boyutlarında elde edilen bulgular, bu durumu destekler niteliktedir. Cender (2023)'in çalışmasında, gençlerin dijital ortamlardaki siyasal katılım düzeylerinin yaşadığı yer değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Akkuş (2025)'un çalışmasında ise kent doğumlu olan katılımcıların aksine kırsal kesimde doğan katılımcıların dijital siyasal katılım ve dijital demokrasiye geçişe daha olumlu baktığı ortaya çıkmıştır. Ancak geçmişe nazaran dijitalleşmeye alanında yapılan iyileştirme çalışmalarına rağmen büyükşehirlerde dijital altyapı ve internet erişimi gibi hizmetlerin hâlâ daha erişilebilir olması, dijital erişim anlamında önemli bir avantaj sağlamaktadır. Nitekim TÜİK (2025)'in verilerinde de büyükşehirlerin yoğunlukta olduğu bölgelerde yer alan hanelerdeki internet erişim oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaşamının büyük bölümünü büyükşehirde öğretmen adaylarının dijital erişim boyutuna yönelik tutumlarının yüksek çıkmasında ise bu durumun etkili olduğu düşünülebilir.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital ortamlarda günlük geçirilen süre değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk ve dijital erişim olmak üzere tüm alt boyutlarda anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, dijital ortamlarda geçirilen sürenin tek başına dijital demokrasiye ilişkin tutumların oluşmasında belirleyici bir unsur olmadığını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutumlarının oluşmasında,

bireylerin dijital ortamlarda ne kadar zaman geçirdiklerinden ziyade bu ortamları hangi amaçlarla kullandıkları ve demokratik katılım süreçlerine ne ölçüde dâhil olduklarının daha etkili olduğu düşünülebilir. Elde edilen sonuçların aksine Arı (2014)'nın çalışmasında, internet kullanım sıklığı arttıkça öğretmenlerin dijital demokrasiye dair birçok boyutta daha olumlu tutum sergilediği görülmektedir. Benzer şekilde Akkuş (2025), internet kullanımı ile dijital demokrasiye geçiş süreci arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu tespit etmiştir. Kaya Güler (2025)'in çalışmasında ise sosyal medya kullanımı arttıkça bireylerin siyasal etkinlik düzeylerinin artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin STK üyesi olma değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta STK üyesi olan öğretmen adaylarının lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital katılım, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarında STK üyesi olan öğretmen adaylarının lehine anlamlı bir farklılık gösterirken dijital iletişim ve ifade özgürlüğü ve dijital bilgilendirme boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

STK'lar, demokratik toplumun merkezinde yer alan ve bireylere gönüllülük, iş birliği, katılım ve sosyal sorumluluk gibi sosyal bilgiler eğitiminin de önelediği değer ve becerilerin kazandırılmasında etkin rol oynayan tüzel kişiliğe sahip oluşumlardır. Araştırmada STK üyesi olan öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin genel tutumlarının daha yüksek olması ise bu durumla ilişkilendirilebilir. Bu sayede STK'lar yürüttükleri faaliyetler aracılığıyla bireylerin toplumsal sorunlara yönelik duyarlılık geliştirmelerine, farklı görüşlerle etkileşim kurmalarına ve ortak karar alma süreçlerine katılmalarına katkı sağlayabilmektedir. Bunun yanı sıra kullandıkları dijital platformlar üzerinden üyelerini dijital araç ve uygulamaları daha etkin kullanmaya teşvik edebilmektedirler. STK üyesi olan öğretmen adaylarının dijital katılım, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarına yönelik tutumlarının daha yüksek çıkmasında, bu unsurların etkili olduğu düşünülebilir. Alan yazınında yer alan benzer çalışmalar da bu sonuçları desteklemektedir. İğci (2008)'nin STK üyeliğinin siyasal katılıma etkisini ele aldığı çalışmada, siyasal katılma davranış düzeyini arttırdığı belirtilmiştir. Şendağ (2010)'ın çalışmasında, herhangi bir sivil gruba üye olan öğretmen adaylarının, üye olmayan öğretmen adaylarına göre internet üzerinden siyasal anketlere ve tartışmalara anlamlı düzeyde daha sık katıldıkları tespit edilmiştir. Arı (2014)'nın çalışmasındaki katılımcıların büyük çoğunluğu ise dijital demokrasi uygulamalarının etkili olabilmesi için sivil toplum örgütlerinin de sürece katılması gerektiğini vurgulamıştır.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alma değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital erişim boyutunda üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alan öğretmen adaylarının lehine anlamlı bir farklılık gösterirken dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme ve dijital çoğulculuk boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın genel boyutu ve dijital erişim dışındaki diğer alt boyutlara yönelik elde edilen bulgular, üniversitelerde verilen demokrasi içerikli derslerin dijital demokrasiye ilişkin tutumların oluşmasında tek başına belirleyici olmadığını göstermektedir. Zira dijital demokrasi, yalnızca demokrasiye ilişkin kuramsal bilgiyle değil; aynı zamanda dijital teknolojilerin demokratik katılım süreçlerinde etkin kullanımıyla da yakından ilişkilidir. Alan yazınında yer alan benzer çalışmalar da bu sonucu desteklemektedir. Yiğit ve Çolak (2010)'ın çalışmasında, SBÖA'nın dijital demokrasi kavramı ve uygulamaları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, sosyal bilgiler dersinin aktif vatandaş yetiştirmedeki önemine rağmen ileride bu dersi verecek olan öğretmen adaylarının ülkedeki eğitimli nüfus arasında yer aldığı ve dijital demokrasiyle ilişkili bir öğretmenlik programında öğretmen adayı olarak eğitim gördükleri vurgulanmıştır. Dolayısıyla öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin bilgi eksikliklerinin, üniversite eğitimi boyunca aldıkları demokrasi ile ilgili derslerde konuya yönelik içeriğin yetersiz olmasından kaynaklanabileceği ifade edilmiştir. Benzer şekilde Şendağ (2010) da öğretmen adaylarının dijital demokrasiye teorik olarak inanmalarına rağmen katılımlarının düşük olmasını, bu konuların eğitim müfredatına yeterince entegre edilmemesine bağlamış ve müfredatın güncellenmesi gerektiğini savunmuştur. Arı (2014)'nın çalışmasındaki katılımcıların büyük çoğunluğu ise dijital demokrasinin sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için öğretmenlere yönelik bilgilendirici eğitimlerin (seminer, çalıştay vb.) verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu sonuçların yanı sıra demokrasi ile ilgili ders alan öğretmen adaylarının dijital erişim boyutuna yönelik tutumlarının daha yüksek çıkması ise söz konusu derslerde demokratik katılım süreçlerindeki dijital araç ve kamu hizmetlerinden yararlanmanın önemine yönelik farkındalık kazandırılmış olmasıyla ilişkilendirilebilir.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olma değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital katılım boyutunda takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olan öğretmen adaylarının lehine anlamlı bir farklılık gösterirken dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın genel boyutu ve dijital katılım dışındaki diğer alt boyutlara yönelik elde edilen bulgular, takma adla kullanılan bir dijital hesaba sahip olan öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutumları üzerinde belirleyici bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak dijital katılım boyutundaki tutum düzeylerinde ortaya çıkan anlamlı farklılık ise dikkat çekicidir. Takma adla kullanılan dijital bir hesaba sahip olan öğretmen adaylarının dijital katılım boyutuna yönelik tutumlarının daha yüksek çıkmasında; dijital ortamlarda kimliklerini gizleyebilme olanağı sayesinde bireylerin çevrim içi tartışma, toplantı, anket ve imza kampanyaları gibi demokratik süreçlere daha rahat katılabilmelerinin etkili olduğu düşünülebilir. Buna göre dijital ortamlarda takma ad kullanımının, öğretmen adaylarının

demokratik katılım süreçlerine daha özgür katılım gösterebilmelerini desteklediği çıkarımında bulunulabilir. Şendağ ve Toker (2016) tarafından öğretmen adayları üzerinden yapılan çalışmada, dijital katılımı "anonim" ve "kimlikli" olmak üzere iki türde ele alınmıştır. Bu anlamda, dijital ortamlarda anonim katılım ile öğretmen adaylarının siyasal bilgi düzeyi arasında pozitif yönde bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu çalışmada, öğretmen adaylarının mevcut siyasal durum ve dijital dürüstlük (etik) hakkındaki inançları azaldıkça anonim olarak katılmaya daha fazla eğilim gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç anonimliği, bir tür korunma mekanizması olarak göstermektedir. Asenbaum (2018) ise anonimliği kamusal alanda "yokluk olarak varlık" şeklinde kavramsallaştırmış; bireyin sosyal kimliğinden bağımsız olarak fikirleriyle var olabilmesini sağlayarak görüşlerini ifade etmesini ve kamusal alandaki varlığını kolaylaştırdığını dile getirmiştir.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin sınırsız internet erişimine sahip olma değişkeni yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta sınırsız internet erişimine sahip olan öğretmen adaylarının lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarında sınırsız internet erişimine sahip olan öğretmen adaylarının lehine anlamlı bir farklılık gösterirken dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgular, sınırsız internet erişimine sahip olan öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutumlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sınırsız internet erişimine sahip olmak, özellikle bireylerin dijital ortamları kullanma alışkanlıklarını ve önceliklerini etkileyebilmektedir. İnternet erişimi sınırlı olan bireyler, kota veya kullanım sınırı nedeniyle dijital ortamları daha çok temel iletişim ve zorunlu ihtiyaçlar doğrultusunda kullanmayı tercih edebilirken sınırsız internet erişimine sahip bireyler ise içerik üretme, bilgi edinme, farklı dijital gruplara dâhil olma ve çeşitli dijital hizmetlerden yararlanma noktasında daha esnek kullanabilmektedir. Bu durumun sınırsız internet erişimine sahip öğretmen adaylarının dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarına yönelik tutumlarının daha yüksek çıkmasında etkili olduğu düşünülebilir. Alan yazınında yer alan benzer çalışmalar da bu sonuçları destekler niteliktedir. Şendağ (2010)'ın çalışmasında, öğretmen adaylarının interneti kullanma sıklığı arttıkça dijital ortamlar üzerinden yapılan siyasal anketlere katılımlarının da anlamlı şekilde arttığı görülmektedir. Arı (2014)'nın çalışmasında, interneti daha sık kullanan katılımcıların kendilerini çevrimiçi ortamlarda ifade etmeyi daha çok sevdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Gündoğdu (2014)'un çalışmasında, "internete erişim eksikliği", katılımcılar tarafından en yüksek ortalamaya sahip (3.32) beşinci engel olarak belirtilmiştir. Işık (2019) ise dijital demokrasinin gerçek anlamıyla işleyebilmesi için vatandaşların internete bağlanabilmesinin şart olduğunu ve bu nedenle internet erişiminin anayasal bir hak olarak tanınması gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte dijital katılım boyutunda anlamlı bir farklılığın görülmemesi, dijital katılımın yalnızca internet erişim imkânına değil; bireylerin demokratik

süreçlere yönelik ilgilerinin yanı sıra dijital teknolojileri kullanma amaç ve alışkanlıkları gibi farklı unsurlara da bağlı olduğuna işaret etmektedir. Buna paralel olarak Yıldız ve Seferoğlu (2014) tarafından ilköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencileriyle yürütülen çalışmada da öğrencilerin evde internete erişim durumlarının demokrasi bilinci puanları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin kendini en yakın hissettiği siyasal görüş değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital katılım boyutunda sosyalist ile liberal ve milliyetçi arasında sosyalist lehine; dijital çoğulculuk boyutunda sosyalist ile milliyetçi ve muhafazakâr arasında sosyalist lehine anlamlı bir farklılık gösterirken dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital bilgilendirme ve dijital erişim boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin genel boyut ile dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital bilgilendirme ve dijital erişim boyutlarına yönelik tutumlarının farklı siyasal görüşlere sahip öğretmen adayları arasında benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte dijital katılım ve dijital çoğulculuk boyutlarında sosyalist görüşe yakın hisseden öğretmen adayları lehine ortaya çıkan farklılık, söz konusu siyasal görüşe kendini yakın hisseden bireylerin demokratik karar alma süreçlerine aktif katılımına ve farklı görüşlerin temsiline verdikleri önemle açıklanabilir. Dijital ortamların katılımı ve çoğulculuğu teşvik eden yapısı dikkate alındığında, sosyalist görüşe yakın hisseden öğretmen adaylarının dijital katılım ve dijital çoğulculuk boyutlarına yönelik daha olumlu tutum sergilemelerinde etkili olduğu düşünülebilir. Benzer bir şekilde Çolak (2020)'in çalışmasında da Twitter'da siyasal katılım toplam puanları bakımından kendisini sosyalist olarak tanımlayanlar lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Ayrıca muhafazakâr, İslamcı, milliyetçi ve liberal görüşe sahip olanlar ile olmayanlar arasında dijital katılım düzeyi açısından anlamlı bir fark saptanmamıştır. Kaya Güler (2025)'in çalışmasında ise bireyin kendini yakın hissettiği siyasal yapıya olan parti bağlılığı arttıkça dijital siyasal katılımı da arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin internet hızı yeterlilik düzeyi değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarında pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterirken dijital katılım boyutunda anlamlı bir ilişki göstermediği tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgular, internet hızı yeterlilik düzeyi arttıkça öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin de arttığını göstermektedir. İnternet hızının yeterli olması bireylerin çevrim içi iletişim kurmalarını, dijital ortamlarda bilgiye erişimlerini, farklı dijital gruplara

dahil olmalarını ve dijital hizmetlerden daha etkin yararlanmalarını kolaylaştırabilmektedir. Bu durumun, dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarında ortaya çıkan pozitif yönlü anlamlı ilişkiyi açıklayabileceği düşünülebilir. Buna karşın dijital katılım boyutunda anlamlı bir ilişkinin bulunmaması, dijital katılımın yalnızca internet hızına bağlı olmadığını ortaya koymaktadır. Bireylerin demokratik süreçlere yönelik ilgi düzeylerinin yanı sıra dijital teknolojileri kullanım amaç ve alışkanlıkları gibi farklı etkenlerin de bu anlamda önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Işık (2019) çalışmasında, Türkiye'nin dijital demokrasi endekslerindeki konumunu yükseltmesi için geniş bant (yüksek hızlı) internet hizmeti sunacak altyapıları kurmasının şart olduğunu belirtmiş ve bu alanda yapılacak yatırımların toplumun internete erişimini kolaylaştırarak "dijital bölünmeyi" azaltacağını ifade etmiştir. Arı (2014)'nın çalışmasında katılımcıların %44,8'i mevcut internet imkânlarını dijital demokrasi açısından yeterli bulmuştur. Bu çalışmaların dışında Sobacı ve Eryiğit (2015)'in Türkiye'deki belediyeleri örneklemine aldığı çalışmasında, belediyelerin dijital demokrasiyi benimseme düzeyleri ile internet yaygınlığı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Yapılan tahminlere göre internet yaygınlığındaki %1'lik bir artışın, dijital demokrasi puanlarında yaklaşık %0,16'lık bir artışa neden olduğu görülmektedir. Nijerya'daki seçmenler üzerinden çalışmasını yürüten Ugo (2023) ise internet sorunlarını ve zayıf ağ bağlantısını dijital demokratikleşmenin önündeki önemli engeller arasında belirtmiştir.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital ortamlardaki kişisel verilerin gizliliği ve güvenliğinin hassasiyet düzeyi değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme ve dijital erişim boyutlarında pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterirken dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir ilişki göstermediği tespit edilmiştir.

Güvenlik, bir sistemin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesinin ön koşuludur. Bu görüşten hareketle dijital demokrasinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesinin yolu ise kullanıcıların verilerinin korunduğu güvenli bir dijital ortamla yakından ilişkilidir. Bu nedenle kişisel verilerin gizliliği ve güvenliğine yönelik hassasiyetin artması; dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme ve dijital erişim boyutlarına yönelik tutumları da olumlu yönde etkileyebilmektedir. Buna karşılık dijital çoğulculuk boyutunda anlamlı bir ilişkinin görülmemesinin, çoğulculuğa yönelik tutumların kişisel verilerin korunmasına ilişkin hassasiyetten ziyade hoşgörü ve uzlaşma gibi demokratik değerlerle daha yakından ilişkili olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Alan yazınında yer benzer çalışmalar da bu sonuçları desteklemektedir Arı (2014)'nın çalışmasında öğretmenler, dijital demokrasi uygulamalarının sadece kuruma özgü platformlar (intranet) aracılığıyla gerçekleştirilmesinin güvenlik ve etik ihlallerini önleyebileceğini ifade etmiştir. Işık (2019), Türkiye'de kişisel verilerin korunmasına ilişkin mevzuatın geç bir tarihte (2016) yürürlüğe girmesi ve kanunun oldukça geniş istisnalar tanımasının, kişisel verilerin

yeterince güvence altında olmadığı algısını güçlendirdiğini ve bunun demokrasinin sağlam bir temele oturmasını güçleştirdiğini savunmuştur. Dinçer (2020)'in çalışmasında, internete duyulan güven düzeyi arttıkça e-oylama sistemine yönelik algısının olumlu bir şekilde arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışmada, veri güvenliği ve etik konusundaki hassasiyetleri yüksek olan bireylerin, sistemin başarısı için kuruma özgü platformları daha güvenli buldukları ifade edilmiştir. Şendağ ve diğerlerinin (2022) çalışmasında ise dijital demokrasi uygulamalarının uygulanabilirliğine ilişkin inancı belirleyen önemli yordayıcılardan birinin "güvenlik ve etik konular" olduğu görülmektedir.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital ortamlardaki hukuki düzenlemelerin yeterlilik düzeyi değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk ve dijital erişim olmak üzere tüm alt boyutlarda pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, dijital ortamlara ilişkin hukuki düzenlemeleri daha yeterli bulan öğretmen adaylarının, dijital demokrasiye ilişkin tutumlarının da daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, dijital ortamlarda hak ve özgürlüklerin yasal güvence altında olduğuna yönelik algının güçlenmesinin, bireylerin dijital demokrasiye daha olumlu yaklaşımlarıyla ilişkili olabileceğini öne çıkarmaktadır. Nitekim Gündoğdu (2014)'un çalışmasında, "e-demokrasi ve e-katılım konusundaki mevzuat eksikliği", katılımcılar tarafından en yüksek ortalama puanına sahip (3.83) üçüncü engel olarak ifade edilmiştir. Kaman (2022), dijital demokrasinin hukuki açıdan sağlam temellere dayandırılmaması yöneticilerin dijital demokrasiye olan duyarsızlığını artırdığını savunmaktadır. Ayrıca araştırmacı, Türkiye'deki belediyelerin dijital demokrasi etkinliğinin sınırlı düzeyde olmasının katılım eksikliği olarak görülse de arka planda çok daha farklı temel sorunların olduğunu dile getirmiştir. Bu temel sorunlardan ilkinin ise yürütme erkinin yeterli düzeyde yerel dijital demokrasi çalışmalarına "hukuki" açıdan destek vermemesi olduğunu vurgulamıştır.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital okuryazarlık düzeyi değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarında pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterirken dijital katılım ve dijital bilgilendirme boyutlarında anlamlı bir ilişki göstermediği tespit edilmiştir.

Dijital okuryazarlık kavramı, gerek 2018 gerekse 2024 SBDÖP'de okuryazarlık becerilerinden biri olarak yer almıştır (MEB, 2018; MEB, 2024) Dijital okuryazarlık; yaşamın her alanında bilgiye erişmek, iletişim kurmak ve temel düzeyde problem çözmek amacıyla çok çeşitli dijital teknolojilerin güvenli ve eleştirel bir biçimde kullanılmasını ifade etmektedir. Bu kavram; bilgisayarları kullanarak bilgiye erişme, bilgiyi değerlendirme, depolama, üretme, sunma ve bilgi alışverişinde bulunmanın yanı

sıra internet aracılığıyla iletişim kurmayı ve iş birliğine dayalı ağlara katılım sağlamaya yönelik bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki temel becerilere dayanmaktadır (UNESCO, 2026). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlığa yönelik bu temel becerilere sahip olmasının, dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarında pozitif yönlü anlamlı ilişkinin ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar dijital okuryazarlığın, SBÖA'ya kazandırılması gereken temel okuryazarlık becerilerinden biri olduğunu desteklemektedir. Çetin (2010), bilgisayar okuryazarlığı oranının düşük olduğu bir toplumda e-katılım, e-müzakere ve sanal ortamdan bilgi edinme gibi e-demokrasi işlevlerinin etkin biçimde gerçekleştirilemeyeceğini vurgulamaktadır. Arı (2014)'nın çalışmasındaki katılımcıların büyük çoğunluğu, e-demokrasi uygulamalarına katılabilmek için öğretmenlerin teknoloji okuryazarı olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca çalışmada, temel bilgisayar ve internet becerileri ile bilişim teknolojilerine duyulan ilgi düzeyi arttıkça bireylerin çevrim içi ortamlarda kendilerini ifade etmeyi daha çok tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu sonuçların aksine Yıldız ve Seferoğlu (2014)'nın çalışmasında, bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığının demokrasi bilinci üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ortaya çıkmıştır. Şendağ (2010) çalışmasında ise internet kullanım becerileri yüksek olan öğretmen adaylarının e-demokrasi faaliyetlerine ve çevrim içi siyasal anketlere katılım oranlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak bu çalışmadaki sonuçlar, araştırmanın genel boyutundaki sonuçlarla paralellik gösterse de dijital katılım boyutunda anlamlı bir ilişkinin bulunmaması bakımından ayrılmaktadır.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin demokratiklik düzeyi değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarında pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterirken dijital katılım ve dijital bilgilendirme boyutlarında anlamlı bir ilişki göstermediği tespit edilmiştir.

Dijital demokrasi, demokrasi kavramının yerine kullanılan ayrı bir kavram değildir. Aksine kuramsal temelini demokrasiden alan ve onu destekleyen bir kavramı ifade etmektedir. Yani kuramsal bir farktan çok, biçimsel bir fark söz konusudur. Bu bağlamda dijital bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla demokratik süreçlere katılım biçimini ifade eden dijital demokrasiye ilişkin tutumların, bireylerin demokratiklik düzeyleriyle yakından ilişkili olduğu düşünülebilir. Nitekim demokratiklik düzeyi görece yüksek olan öğretmen adaylarının ifade özgürlüğü, siyasal katılım ve çoğulculuk gibi demokratik değerleri daha fazla özümsemiş olmaları, dijital demokrasiye ilişkin daha olumlu tutum sergilemelerini sağlamış olabilir. Alan yazınında doğrudan bu bulguyu destekleyen benzer bir çalışmaya rastlanılmamasına karşın dolaylı bir şekilde benzer sonuçlar ortaya koyan çalışmalar yer almaktadır. Gönül (2021)'ün çalışmasında, bireylerin "doğrudan demokrasi" algısı ile dijital demokrasi düzeyleri arasında pozitif bir korelasyon olduğu görülmektedir. Oral (2008)'in çalışmasında ise öğretmen

adaylarının demokrasiye olan eğilimleri, bağlılıkları ve demokrasinin niteliğine yönelik algıları ile interneti eğitim ve araştırma amaçlı kullanma düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin siyaset ilgi düzeyi değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital bilgilendirme, dijital çoğulculuk ve dijital erişim olmak üzere tüm alt boyutlarda pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuç, siyasetle ilgilenme düzeyi arttıkça öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutumlarının da arttığını göstermektedir. Siyasetle daha yakından ilgilenen bireylerin bir konu veya soruna ilişkin görüşlerini paylaşma, güncel gelişmeleri yakından takip etme, toplumsal konular hakkında bilgi edinme, siyasal organizasyonlara katılım gösterme ve farklı görüşe sahip bireylerle etkileşimde bulunma gibi konularda daha istekli olmalarının dijital demokrasiye ilişkin tutumlarını olumlu yönde etkilediği düşünülebilir. Çolak (2020)'in çalışmasında, siyasi konulara ve siyasi kampanyalara ilgi düzeyi ile Twitter'da siyasal katılım düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kaya Güler (2025)'in çalışmasında ise siyasal ilgi düzeyinin dijital siyasal katılım üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir.

SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin seçimlere katılma düzeyi değişkenine yönelik bulgular incelendiğinde, genel boyutta pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin tutumlarına bakıldığında ise dijital iletişim ve ifade özgürlüğü, dijital katılım, dijital çoğulculuk ve dijital erişim boyutlarında pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki gösterirken ve dijital bilgilendirme boyutunda anlamlı bir ilişki göstermediği tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgular, genel boyut ile dijital bilgilendirme dışındaki diğer alt boyutlarda seçimlere katılma düzeyi arttıkça öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutumlarının da arttığını ortaya koymaktadır. Demokrasinin temel ilkelerinden biri olan seçimler, siyasal karar alma süreçlerine katılımın önemli araçlarından biridir. Dijital demokrasinin katılımı destekleyen yapısı dikkate alındığında seçimlere katılım gösteren bireylerin, siyasal katılım eğilimlerini dijital ortamlara da yansıtma ve dijital demokrasiye ilişkin tutumlarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Alan yazınında yer alan benzer çalışmalar da bu sonucu desteklemektedir. Nitekim Şendağ (2010), son genel seçimlerde oy kullanan katılımcıların, oy kullanmayanlara göre hükümet hedefleri ve demokratik faaliyetlerin internet üzerinden paylaşılmasını daha faydalı gördüklerini belirlemiştir. Dinçer (2020) ise seçimlerin önemine yönelik algı arttıkça, dijital demokrasi uygulamalarından biri olan e-oylama sistemine yönelik algının da olumlu yönde arttığını tespit etmiştir.

5.2. Öneriler

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda araştırma ve uygulayıcılara şu öneriler sunulabilir:

5.2.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Araştırmada, Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde yer alan 21 farklı üniversitede öğrenim gören SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerini nicel bir yöntemle incelemek amaçlanmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda ise öğretmen adaylarının konuya ilişkin tutumlarının nedenlerini derinlemesine incelemek amacıyla nitel veya karma araştırmalar yapılabilir.
- SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutumlarının lisans eğitimi sürecindeki değişimini ortaya koymak amacıyla boylamsal araştırmalar gerçekleştirilebilir.
- Araştırmanın örneklemi, SBÖA ile sınırlıdır. Konuyla ilgili sosyal bilgiler öğretmenleri veya farklı branşlardaki öğretmen adayı ve öğretmenlerle benzer araştırmalar yapılabilir.
- Sosyal bilgiler eğitimiyle ilişkili dijitalleşmenin farklı boyutlarına yönelik araştırmalar yapılabilir.

5.2.1. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

- SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin dijital katılım ve dijital bilgilendirme boyutlarında düşük (az katılıyorum) ve diğer boyutlarda ise orta düzeyde (orta düzeyde katılıyorum) çıktığı görülmektedir. Gelecekte demokratik vatandaşlık eğitiminin uygulayıcıları olacak SBÖA'na dijital demokrasiye ilişkin gerekli bilgi, beceri, tutum ve değerlerini geliştirmeye yönelik sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programlarında yer alan derslerin içeriklerinde iyileştirmeler yapılabilir.
- Araştırmada, erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre dijital demokrasiye yönelik tutum düzeylerin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, kadın öğretmen adaylarının dijital demokrasi süreçlerine katılımlarını artırmaya yönelik eğitim politikaları geliştirilebilir.
- Araştırmada, Güneydoğu Bölgesi'nde yer alan üniversitelerdeki öğretmen adaylarının dijital iletişim ve ifade özgürlüğü ve dijital erişim boyutlarında daha düşük tutum sergiledikleri görülmüştür. Bu bağlamda söz konusu bölgede yer alan üniversitelerde, dijital demokrasiyle ilgili destekleyici eğitsel etkinlikler (konferans, panel vb.) düzenlenebilir ve erişim olanaklarının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Araştırmada, aile gelir düzeyi en alt dilimde (0-23.000 ₺) yer alan öğretmen adaylarının tutum düzeylerinin dijital erişim boyutunda daha düşük çıktığı tespit edilmiştir. Buna göre, maddi

olanakları yetersiz olan öğretmen adaylarının dijital erişim olanaklarını geliştirmeye yönelik destekleyici uygulamalar hayata geçirilebilir.

- Araştırmada, yaşamanın büyük bölümünü büyükşehirde geçiren öğretmen adaylarının dijital erişim boyutundaki tutum düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, gerek dijital altyapının güçlendirilmesi gerekse dijital kamu hizmetlerinin etkin kullanımına yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Araştırmada, STK üyesi olan öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin genel boyutta daha yüksek çıktığı saptanmıştır. Bu anlamda üniversiteler ile STK'ların işbirliği neticesinde, "Topluma Hizmet Uygulamaları" dersi veya öğrenci toplulukları kanalıyla öğretmen adaylarının sosyal sorumluluk projelerine katılımları teşvik edilebilir.
- Araştırmada, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin üniversite eğitimi boyunca demokrasi ile ilgili ders alma değişkeni açısından dijital erişim boyutu dışındaki tüm boyutlarda anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programlarında yer alan demokrasi ile ilgili derslerin içerikleri, dijital çağın gereklerine uygun bir şekilde güncellenebilir ve dijital demokrasiye yönelik içeriklere daha çok yer verilebilir.
- Araştırmada, SBÖA'nın dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin sınırsız internet erişimine sahip olma değişkeni açısından dijital katılım boyutu dışındaki tüm boyutlarda anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, dijital ortamlara kesintisiz erişimi destelemek amacıyla öğretmen adaylarına en azından öğrenim gördükleri süre zarfında ücretsiz ve sınırsız internet olanağı sunulabilir.
- Araştırmada öğretmen adaylarının dijital katılım dışındaki diğer tüm boyutlarda, internet hızı yeterlilik düzeyi arttıkça dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin de arttığı gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda, özellikle öğretmen adayları tarafından yoğun olarak kullanılan mekânlarda (üniversite kampüsleri, fakülte binaları, öğrenci yurtları vb.) yüksek hızlı internet erişimini sağlayacak altyapı çalışmaları gerçekleştirilebilir.
- Araştırmada öğretmen adaylarının dijital çoğulculuk dışındaki diğer tüm boyutlarda, kişisel verilerin gizliliği ve güvenliğinin hassasiyet düzeyi arttıkça dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin de arttığı görülmüştür. Bu anlamda karar vericiler tarafından kişisel verilerin gizliliği ve güvenliğine yönelik yasal düzenlemeler geliştirilebilir.
- Araştırmada, öğretmen adaylarının hukuki düzenlemelerin yeterlilik düzeyi arttıkça dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin de arttığı saptanmıştır. Bu sonuca göre, dijital ortamlardaki bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan hukuki düzenlemelere yönelik çalışmalar yürütülebilir.

- Araştırmada ğretmen adaylarının dijital bilgilendirme dışındaki diğerk tüm boyutlarda, seçimlere katılma düzeyi arttıkça dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerinin de arttıkı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, ğretmen adaylarının demokratik katılım bilincini güçlendirmeye yönelik ders içi ve ders dışı etkinlikler artırılabilir.
- 2024 SBDÖP’de dijitalleşme, medya, teknoloji, demokrasi gibi kavramların yer almasına karşın “dijital demokrasi” kavramına yer verilmediği görülmektedir. Nitekim ilgili programın güncellenmesi sürecinde, dijital demokrasi kavramına ve bu kavramla ilişkili içeriklere daha fazla yer verilebilir.

KAYNAKÇA

Acet, O. (2013). *Alternative media and democracy: Political participation and expression through social media in Turkey* (Tez No. 357715) [Yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Afşar, Ö. A. (2019). Nitelikli demokrasi bağlamında demokrasi ve e-demokrasi ilişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(4), 1101-1118. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.2019456400>

Akbaş Demirkan, E. (2020). *Dijital çağda siyaset ve medya ilişkisi: 2019 yerel seçimleri üzerine bir analiz* (Tez No. 648761) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Akkuş, D. (2025). *Türkiye'de demokrasinin gidişatı ve elektronik demokrasiye geçiş* (Tez No. 954113) [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Ak Parti (2023, Ocak 05). *Cumhurbaşkanımız Erdoğan, "AK PARTİ'M Mobil Uygulaması ve Dijital Platformu" tanıtımında konuştu.* 20 Aralık 2025 tarihinde, <https://www.akparti.org.tr/haberler/cumhurbaskanimiz-erdogan-ak-partim-mobil-uygulamasi-ve-dijital-platformu-tanitiminda-konustu-05-01-2023-155605/> adresinden erişildi.

Aksoy, A. ve Türkölmez, O. (2020). Dijital çağa demokrasiyi çağırmak: Cambridge Analytica skandalı. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 3(1), 41-59. <https://izlik.org/JA86BK38EC>

Anadolu Ajansı. (2013, Aralık 23). *e-Devlet 5 yaşında.* 14 Aralık 2025 tarihinde, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/e-devlet-5-yasinda/195769> adresinden erişildi.

Anduiza, E., Cantijoch, M., & Gallego, A. (2009). Political participation and the Internet: A field essay. *Information, Communication & Society*, 12(6), 860-878. <https://doi.org/10.1080/13691180802282720>

Arblaster, A. (1999). *Demokrasi* (N. Yılmaz, Çev.). Doruk Yayıncılık.

Arı, İ. (2014). *Eğitim kurumlarında e-demokrasinin uygulanabilirliğine yönelik Antalya merkez ilçelerdeki öğretmenlerin algıları* (Tez No. 372188) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Aristoteles. (2013). *Atinalıların devleti* (1. Basım). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aristoteles. (2017). *Politika*. (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.

Asenbaum, H. (2018). Anonymity and democracy: Absence as presence in the public sphere. *American Political Science Review*, 112(3), 459-472. <https://doi.org/10.1017/S0003055418000163>

Atatürk, M. K. (1994). *Atatürk'ün yazdığı yurttaşlık bilgileri*. (N. Tezcan, Ed.). Çağdaş Yayınları.

Aydemir, M. S. ve Akyol, E. (2024). İyi Parti'nin kişiye özel seçim beyannamesi: Dijital demokrasi mi, rızanın dijital imalatı mı?. Z. Gölen ve M. S. Özkan (Eds.), *Sosyal ve beşerî bilimlerde akademik çalışmalar II* (ss. 465-485). Livre de Lyon. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14540804>

- Aziz, A. (2015). *Siyasal iletişim* (6. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bahçekapılı, T. T. (2021). *E-belediye ve e-demokrasi: Ordu, Samsun ve Trabzon büyükşehir belediye web sayfalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Tez No. 687689) [Yüksek lisans tezi, Gümüşhane Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Barlas, N. (2021). Siyasal iletişimde dijitalleşme: 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimleri üzerine karşılaştırmalı bir Twitter analizi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5(3), 269-285. <https://izlik.org/JA99FZ97GS>
- Barber, B. R. (1998). Three scenarios for the future of technology and strong democracy. *Political Science Quarterly*, 113(4), 573-589. <https://www.jstor.org/stable/2658245>
- Barnett, S. (1997). New media, old problems: new technology and the political process. *European Journal of Communication*, 12(2), 193-218.
- Barr, R., Barth, J. L., & Shermis, S. S. (1978) *The nature of social studies*. ETC Publication.
- Başgil, A. F. (2006). *Demokrasi yolunda* (2. Basım). Yağmur Yayınları.
- Baykal, N. (2018). *Türkiye’de internet 25 yaşında*. 13 Aralık 2025 tarihinde, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/turkiyede-internet-25-yasinda#:~:text=12%20Nisan%201993'te%20TÜBİTAK,internet%20kullanımının%2025.%20yıl%20dönümü>. adresinden erişildi.
- Beetham, D., & Boyle, K. (1998). *Demokrasinin temelleri*. (1. Basım). (V. Bıçak, Çev.). Liberte Yayınları.
- Bennett, W. L. (2008). Changing citizenship in the digital age. W. L. Bennett (Eds.), *Civic life online: learning how digital media can engage youth* (pp. 1-24). The MIT Press.
- Biancalana, C., & Vittori, D. (2021). Cyber-parties’ membership between empowerment and pseudo-participation: the cases of Podemos and the five star movement. O. Barbera, G. Sandri, P. Correa & J. Rodriguez-Teruel (Eds.), *Digital parties: The challenges of online organisation and participation* (pp. 109-126). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-78668-7>
- Bilgili, A. S. (2013). *Sosyal bilgilerin temelleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bingham, L. B., Nabatchi, T., & O’Leary, R. (2005). The new governance: Practices and processes for stakeholder and citizen participation in the work of government. *Public Administration Review*, 65(5), 547-558.
- Bozkurt, V. (2000). *Enformasyon toplumu ve Türkiye* (3. Basım). Sistem Yayınları.
- Buchstein, H. (2004). Online democracy, is it viable? Is it desirable? Internet voting and normative democratic theory. N. Kersting & H. Baldersheim (Eds.), *Electronic voting and democracy: A comparative analysis* (pp. 39-58). Palgrave Macmillan.

Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (28. Basım). Pegem Akademi Yayıncılık.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2021). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (33. Basım). Pegem Akademi Yayıncılık.

Castells, M. (2007). Communication, power and counter-power in the network society. *International Journal of Communication*, 1 (2007), 238-266.

Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür* (1. Cilt: Ağ toplumunun yükselişi) (2. Basım). (E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültür Yayınları.

Castells, M. (2016). *İletişim gücü* (1. Basım). (E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cender, G. (2023). *Gençlerin dijital ortamlarda siyasal katılımları* (Tez No. 808753) [Yüksek lisans tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Ceyhan, E. G. (2020). Demokrasi ve medya ilişkisinin bir eleştirisi “dijital çağda özgürlük yanılgısı”. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 110-120. <https://izlik.org/JA49PR37MK>

Chadwick, A. (2003). Bringing e-democracy back in: Why it matters for future research on e-governance. *Social Science Computer Review*, 21(4), 443-455. <https://doi.org/10.1177/0894439303256372>

Chadwick, A., & May, C. (2003). Interaction between states and citizens in the age of the internet: “e-government” in the United States, Britain, and the European Union. *Governance*, 16(2), 271-300. <https://doi.org/10.1111/1468-0491.00216>

CHP. (2024, Şubat 09). *Cumhuriyet Halk Partisi Lideri Özgür Özel, yeni uygulamayı duyurdu: “Dijital Demokratik Katılım Uygulaması yayında”*. 20 Aralık 2025 tarihinde, <https://chp.org.tr/haberler/cumhuriyet-halk-partisi-lideri-ozgur-ozel-yeni-uygulamayi-duyurdu-dijital-demokratik-katilim-uygulamasi-yayinda> adresinden erişildi.

Citizens Online Democracy. (1997). 12 Aralık 2025 tarihinde, <https://partnerships.org.uk/articles/ukcod.html> adresinden erişildi.

Clift, S. (2003). E-democracy, e-governance and public net-work. 07 Aralık 2025 tarihinde, http://www.opensourcejahrbuch.de/download/jb2004/chapter_04/IV-5-Clift.pdf adresinden erişildi.

Coleman, S., & Norris, D. F. (2005). A new agenda for e-democracy. *Oxford Internet Institute, Forum Discussion Paper* No. 4, January 2005.

Committee on Social Studies of the Commission on the Reorganization of Secondary Education. (1916). The social studies in secondary education (Compiled by A. W. Dunn; Bulletin No. 28). Government Printing Office.

Council of Europe (2009). *Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy)*. 06 Aralık 2025 tarihinde,

<https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/activities/key->

[texts/recommendations/recommendation_cm_rec2009_1_en_pdf.pdf](https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/activities/key-texts/recommendations/recommendation_cm_rec2009_1_en_pdf.pdf) adresinden erişildi.

Çabuk, U. C., Çavdar, A. ve Demir, E. (2016). *E-Demokrasi: Yeni nesil doğrudan demokrasi ve Türkiye'deki uygulanabilirliği*. 25 Kasım 2025 tarihinde, https://www.researchgate.net/profile/Umut-Cabuk/publication/308796230_E-Democracy_The_Next_Generation_Direct_Democracy_and_Applicability_in_Turkey/links/5818a6d408aee7cdc685b40b/E-Democracy-The-Next-Generation-Direct-Democracy-and-Applicability-in-Turkey.pdf adresinden erişildi.

Çetin, S. (2010). *Kamusal karar alma sürecinde e-demokrasi uygulamaları ve Türkiye*. (Yayın No. 265993) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çetin, D., Sezgin, A. ve Doyar, B. V. (2025). Türkiye'de il düzeyinde dijital bölünme: Mekânsal bir analiz. *Ekonomik Yaklaşım*, 36(136). <https://doi.org/10.5455/ey.44005>

Çiçek, A. (2024). Deliberative Democracy in the Digital Age Opportunities and Challenges of Online Public Discourse. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, 6(2), 62-75. 10.54089/ecider. 1549272

Çolak, R. (2020). *Üniversite öğrencilerinin siyasal katılım sürecinde Twitter kullanımı* (Tez No. 627972) [Yüksek lisans tezi, Trabzon Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Dağkılıç, M. B. (2018). *E-demokrasi bağlamında siyasal parti web sitelerinin içerik analizi* (Tez No. 524093) [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Dağlı, İ. (2022). Türkiye'de bölgesel düzeyde dijital bölünme: EDAS ve MAIRCA yöntemleri ile ampirik bir çalışma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(42), 359-386. <https://izlik.org/JA59ZD35MU>

Dahl, R. A. (2010). *Demokrasi üzerine* (2. Basım). (B. Kadioğlu, Çev.). Phoenix Yayınevi.

Dahlberg, L. (1998). Cyberspace and the public sphere: Exploring the democratic potential of the net. *Convergence*, 4(1), 70-84.

Dahlberg, L. J. (2000). *The internet and the public sphere: a critical analysis of the possibility online discourse enhancing deliberative democracy*. [Doctoral dissertation, Massey University]. <http://hdl.handle.net/10179/2273>

Değirmenci, N. (2023). *Gelenekselden dijital medya ve demokrasi: Süreçler-sorunlar-etkiler*. Özgür Yayınları.

Demir, N. (2010). Demokrasinin temel ilkeleri ve modern demokrasi kuramları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(2). 597-611. <https://izlik.org/JA57ZG47XA>

Demirci, K. (2015). Türkiye'de yurttaş-devlet iletişimi açısından e-devlet uygulamaları BİMER örnek olayı. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (23), 96-113. <https://doi.org/10.31123/akil.436876>

Democracy. *Social Text*, No. 25/26 (1990), 56-80. <https://www.jstor.org/stable/466240>

Dinçer, S. (2020). *E- demokrasi aracı olarak e-oylamanın gelişimi ve Türkiye'de uygulanabilirliği üzerine bir alan araştırması* (Tez No. 634819) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Doğan, İ. H. (2021). *Demokrasi konulu haberlerin yerel basında yansımaları (1946-1960 Malatya örneği)* (Yayın No. 682044) [Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Doğan, İ. H. ve Kırbaç, M. (2025). Dijital demokrasi ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 99-134. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1649099>

Doğu, B., Özçetin, B., Bayraktutan, G., Binark, M., Çomu, T., Telli Aydemir, A. ve İslamoğlu, G. (2014). *Siyasetin yeni hâli: Vaka-i sosyal medya* (1. Basım). Kalkedon Yayınları.

DPT Müsteşarlığı (2005). *E-Dönüşüm Türkiye Projesi 2003-2004 KDEP uygulama sonuçları ve 2005 Eylem Planı*. Bilgi Toplumu Dairesi.

Dur, İ. İ. (2024). *Sosyal medya ve demokrasi: Twitter üzerine cumhuriyetçi bir tartışma* (Tez No. 910461) [Doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Durdu, Z. (2024). Dijital demokrasi: Olanaklar ve riskler. *Sosyolojik Bağlam* 5(3), 504-530.

Duverger, M. (1974). *Siyasi partiler* (2. Basım). (E. Özbudun, Çev.). Bilgi Yayınevi.

E-democracy. org-Project Blog (1994). *The Minnesota e-democracy project*. 09 Aralık 2025 tarihinde, <http://www.e-democracy.org/1994/top.html> adresinden erişildi.

e-Devlet. (2025). *Hakkımızda*. 14 Aralık 2025 tarihinde, <https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=siteHakkinda> adresinden erişildi.

Ekici, S. ve Güven, M. E. (2021). Dijitalleşmenin demokrasiye ve siyasete etkisi. S. Ekici (Ed.), *Dijital çağda dönüşen birey, toplum ve siyaset* (ss. 7-38). Gazi Kitabevi.

Elitaş, T. (2022). Dijital manipülasyon 'deepfake' teknolojisi ve olmayanın inandırıcılığı. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(49), 113-128. <https://izlik.org/JA85GF64RF>

Emmer, M., & Kunst, M. (2018). "Digital citizenship" revisited: The impact of icts on citizens' political communication beyond the western state. *International Journal of Communication*, 12, 2191–2211.

Erdoğan, M. (2001). *Anayasal demokrasi* (4. Basım). Siyasal Kitabevi.

Erol, O. E. (2022). *E-demokrasi kavramının Türkiye'de büyükşehir belediyelerinin web siteleri bağlamında incelenmesi* (Tez No. 732282) [Yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Ersöz, S. (2013). İnternet ve demokrasinin geleceği. *Selçuk İletişim*, 3(4), 122-129. <https://doi.org/10.18094/si.12998>

Europe Union. (2003). *eEurope 2002*. 13 Aralık 2025 tarihinde, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:I24226a&frontOfficeSuffix=%2F> adresinden erişildi.

Europe Union. (2010). *eEurope 2005*. 13 Aralık 2025 tarihinde, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eeurope-2005.html> adresinden erişildi.

Fatali, A. (2020). *Sosyal medya ve demokrasi: Türkiye-ABD karşılaştırılması* (Tez No. 655069) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing

Friedland, L. A. (1996). Electronic democracy and the new citizenship. *Media, Culture & Society*, 18(2), 185-212. <https://doi.org/10.1177/016344396018002002>

Fuchs, C. (2023). *Digital democracy and the digital public sphere: Media, communication and society volume six* (1st ed.). Routledge.

Fuller, R. (2023). *Principles of digital democracy: theory and case studies* (Vol. 8). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

G7 Ministerial Conference on the Global Information Society. (1995). 12 Aralık 2025 tarihinde, https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a3426f7a-17fa-4327-80e1-8e1068f1fe52/language-en?utm_source=chatgpt.com adresinden erişildi.

Gibson, R. K., Lusoli, W., Römmele, A., & Ward, S. J. (2004). Introduction: representative democracy and the Internet. In Electronic Democracy. R. K. Gibson, A. Römmele, & S. J. Ward (Eds.), *Electronic democracy* (pp. 17-32). Routledge.

Guthrie, W. K. C. (1971). *Socrates*. Cambridge University Press.

Gönül, A. F. (2021). *Siyasi partiler ve e-demokrasi* (Tez No. 701684) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Gönül, A. F. (2022). *Dijital siyasi partiler ve e-demokrasi* (1. Basım). Bilim ve Sanat Yayınları.

Gözler, K. (2017). *Anayasa hukukuna giriş*. (26. Basım). Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Gözübüyük, A. Ş. (2007). *Anayasa hukuku: Anayasa metni ve 11. protokole göre hazırlanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (15. Basım). Turhan Kitabevi.

Gülbahar, Y. (2022). *Karşılaştırmalı elektronik demokrasi: İspanya ve İsviçre örneği* (Tez No. 758951) [Yüksek lisans tezi, Tarsus Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Güler, T. ve Şahnagil, S. (2017). Dijital demokrasi ve yönetim ilişkisi çerçevesinde e-demokrasi/e-devlet uygulamaları. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 2(2), 16-29. <https://izlik.org/JA67NR49PJ>

Gün, M. (2018). *Tartışmacı (Müzakereci) demokrasi işlevselliğinin sosyal medya yolu ile deneyimlenmesi: Kadıköy Belediyesi örneği* (Tez No. 523635) [Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Gündoğdu, H. G. (2014). *Yönetime katılmada etkinlik için bilgi iletişim teknolojilerinin kullanılması: E-katılım ve e-demokrasi bağlamında Konya Büyükşehir Belediyesi örneği* (Tez No. 377738) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Güngör, S. (2014). E-Demokrasi: Umutlar ve riskler. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2014(39), 68-89. <https://izlik.org/JA98ZU44BY>

Gürbüz, G. (2014). *Sosyal medya ve demokrasi ilişkisi: Türkiye’de sosyal medyanın katılımcı demokrasiye etkisi üzerine bir alan araştırması* (Tez No. 366978) [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Habermas, J. (2003). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü* (5. Basım). (T. Bora ve M. Sancar, Çev.). İletişim Yayınları.

Hacker, K. L., & Van Dijk, J. (2000). What is Digital Democracy?. K. L. Hacker, & J. Van Dijk (Eds.), *Digital democracy: Issues of theory and practice*. (pp. 01-09). Sage Publications.

Hague, B. N., & Loader, B. D. (2005). Digital democracy: an introduction. B. N. Hague, & B. D. Loader (Eds.), *Digital democracy* (pp. 17-36). Routledge.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). *Multivariate data analysis* (8th Edition). Cengage Learning EMEA.

Han, B. C. (2023). *Enfokrasi* (3. Basım). (M. Özdemir, Çev.). Ketebe Yayınları.

Hans, L. B. (2013). The internet as a public sphere: Democracy and communication [Undergraduate Honors Thesis, Wilson College]. 03.12.2026 tarihinde, https://www.academia.edu/36075907/THE_INTERNET_AS_A_PUBLIC_SPHERE_DEMOCRACY_AND_COMMUNICATION erişildi.

Hayes, A. F., & Coutts, J. J. (2020). Use omega rather than Cronbach’s alpha for estimating reliability. But.... *Communication methods and measures*, 14(1), 1-24. <https://doi.org/10.1080/19312458.2020.1718629>

Heredotos. (1973). *Heredot tarihi* (1. Basım). (M. Ökmen, Çev.). Remzi Kitabevi.

Heywood, A. (1992). *Siyasi ideolojiler* (B. Şahin, Çev.). Macmillan Yayınevi.

Heywood, A. (2016). *Siyaset* (17. Basım). (B. B. Özipek, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla ve H. Y. Başdemir, Çev.). Adres Yayınları.

HM Government (2002). *In the service of democracy: A consultation paper on a policy for electronic democracy*. 22 Kasım 2025 tarihinde, <https://ntouk.wordpress.com/wp-content/uploads/2020/07/e-democracy.pdf> adresinden erişildi.

Işık, A. (2019). *Dijital çağda demokrasinin dönüşümü* (Tez No. 603901) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Işık, A. (2020). *Dijital demokrasi*. On İki Levha Yayınları

İğci, A. (2008). *Sivil toplum kuruluşu üyeliğinin siyasal katılma davranışı üzerindeki etkisi: Isparta örnek olayı* (Tez No. 215726) [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

İzmir, B. (2023). Türk siyasetinde yeni bir propaganda aracı: 1970'li yıllarda televizyonun politizasyonu. *History Studies*, 15(Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı), 217-235. <https://doi.org/10.9737/historystudies.1352087>

Jaasaari, J., & Sarovec, D. (2021). Pirate parties: The original digital party family. O. Barbera, G. Sandri, P. Correa & J. Rodriguez-Teruel (Eds.), *Digital parties: The challenges of online organisation and participation*, (pp. 205-226). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-78668-7>

Jaeger, P. T. (2004). The social impact of an accessible e-democracy: Disability rights laws in the development of the federal e-government. *Journal of Disability Policy Studies*, 15(1), 19-26. <https://doi.org/10.1177/10442073040150010401>

Kalaman, S. (2019). Yeni medya ve dijital gözetim: Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 26(2), 575-594. <https://doi.org/10.18657/yonveek.556868>

Kalaycı, N. ve Baysal, S. B. (2020). Sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (2005-2017-2018). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 106-129. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.544022>

Kama Işık, S., & Işık, A. (2021). Yeni bir siyasi parti türü olarak elektronik siyasi partiler. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 79(2), 673-698. <https://doi.org/10.26650/mecmua.2021.79.2.0008>

Kaman, D. (2022). *Türkiye'de belediyelerde demokrasinin dönüşümü bağlamında dijital demokrasi: Nitel bir araştırma* (Tez No. 725213) [Doktora tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kapani, M. (1993). *Kamu hürriyetleri* (7. Basım). Yetkin Yayınları.

Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>

Karaca, P. (2019). *Sosyal medya ve demokratik katılım ilişkisi: 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçim kampanyasında sosyal medya kullanımı* (Tez No. 580976) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Karaçor, S. (2009). Yeni iletişim teknolojileri, siyasal katılım, demokrasi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(2), 121-131. <https://izlik.org/JA39XH72YT>

Kaya Güler, E. (2025). *Dijital çağda demokratik katılım ve 2023 seçimleri: Sosyal medya kullanımı, siyasal tutumlar ve siyasal katılım ilişkisi* (Tez No. 957922) [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kayış, H.H. (2021). Dijital eşitsizlikleri yakından incelemek: Dijital uçurum buzdağının görünen yüzü müdür?. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, (15), 109-124. <https://izlik.org/JA74UM29CW>

Keskinbıçkı, B. (2019). *Yeni medya ve demokrasi ilişkisi: Yeni medyanın demokrasiyi işlevselleştirme potansiyeli üzerine bir çalışma* (Tez No. 552557) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kışlalı, A. T. (1984). Eski Yunan'da demokrasi ve demokratik düşünce. *Amme İdaresi Dergisi*, 17(1), 63-77.

Korkut, Y. (2022). Siyasal katılım ve dijitalleşme. S. Çil (Ed.), *Dijital demokrasi* (ss. 55-69). Eğitim Yayınevi.

Korthagen, I., Van Keulen, I., Hennen, L., Aichholzer, G., Rose, G., Lindner, R., Goos, K. & Nielsen, R. Ø. (2018). *Prospects for e-democracy in Europe*. European Parliamentary Research Service.

Kotsiopoulos, I. (2009). *Bringing Together and Accelerating eGovernment Research in the EU*. ICT for Government and Public Service Unit, European Commission.

Köksal, E. ve Bakış, O. (2023). Türkiye dijital toplum endeksi. *Betam Araştırma Notu*, No.22/269. <https://betam.bahcesehir.edu.tr/2023/03/turkiye-dijital-toplum-endeksi/>

Kurtdaş, E. M. (2021). Dijital çağda uzaktan eğitim: Umutlar, hayaller ve gerçekler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 2347-2378.

Kurtuluş, Ö. (2016). *Dijital demokrasi*. 23 Kasım 2025 tarihinde, <https://ozgurkurtulus.com.tr/dijital-demokrasi/> adresinden erişildi.

Levine, P. (2016). Democracy in the digital age. E. Gordon ve P. Mihailidis (Eds.). *Civic media: Technology, Design, Practice* (pp. 29-48). The MIT Press.

Lindner, R., & Aichholzer, G. (2019). E-democracy: Conceptual foundations and recent trends. L. Hennen, I. van Keulen, I. Korthagen, G. Aichholzer, R. Lindner & R. Ø. Nielsen (Eds.), *European e-democracy in practice* (pp. 11-45). Springer International Publishing.

Lipset, S. M. (1986). *Siyasal insan* (1. Basım). (M. Tunçay, Çev.). Teori Yayınları.

Locke, J. (2012). *Yönetim üzerine ikinci inceleme sivil yönetimin gerçek kökeni boyutu ve amacı üzerine bir deneme* (2. Basım). (F. Bakırcı, Çev.). Ebabel Yayınları.

Macintosh, A. (2004, January). Characterizing e-participation in policy-making. *In 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences, 2004. Proceedings of the* (pp. 10-pp). IEEE.

Mahmutoğlu, V. (2012). A Glimmer of Hope for Mass Media in a Liberal Democracy: istanbulrumazinligi. com. In Active Citizen Participation in E-Government: A Global Perspective (pp. 497-509). IGI Global.

Mayo, H. B. (1964). *Demokratik teoriye giriş* (1. Basım). (E. Kongar, Çev.). Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

MEB (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. 05 Ocak 2026 tarihinde, <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20BİLGİLER%20ÖĞRETİM%20PROGRAMI%20.pdf> adresinden erişildi.

MEB (2024). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar): Türkiye yüzyılı maarif modeli*. 05 Ocak 2026 tarihinde, <https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programsos4567Onayli.pdf> adresinden erişildi.

Meriç, Ö. (2014). *Dijital demokrasi: Türkiye'de yeni medya ve siyasal katılım* (Tez No. 370337) [Doktora tezi, Maltepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Meriç Fermanoğlu, Ö. (2021). *Yeni medya, siyasal iletişim ve dijital demokrasi* (2. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık.

Metakides, G. (2024). Democracy in the digital era. H. Werthner, C. Ghezzi, J. Kramer, J. Nida-Rümelin, B. Nuseibeh, E. Prem & A. Stanger (Eds.), In *Introduction to Digital Humanism: A Textbook* (pp. 495-509). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-45304-5>

Minarlı, M. A. (2019). *İletişimsel bir ortam olarak sosyal medya ve demokrasi* (Tez No. 540968) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Montesquieu. (2014). *Kanunların ruhu üzerine*. (F. Baldaş, Çev.). Hiperlink Yayınları.

Mossberger, K., Tolbert, C. L. & McNeal, R. S. (2008). *Digital citizenship*. The MIT Press.

Mousavi, S. (2022). *Demokrasiyi yeniden yapılandırma çabaları: Müzakereci demokrasi ve yeni medya* (Tez No. 774338) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Nardelli, E. (2024). No Digital citizens without digital humanism. H. Werthner, C. Ghezzi, J. Kramer, J. Nida-Rümelin, B. Nuseibeh, E. Prem & A. Stanger (Eds.), In *Introduction to Digital Humanism: A Textbook* (pp. 99-114). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-45304-5>

NCSS (1994). *Expectations of excellence: Curriculum standards for social studies* (No. 89). National Council for the Social Studies.

NCSS (2013). *The college, career, and civic life (c3) framework for social studies state standards: Guidance for enhancing the rigor of k-12 civics, economics, geography, and history*. Silver Spring, MD.

Oral, B. (2008). The evaluation of the student teachers' attitudes toward Internet and democracy. *Computers & Education*, 50(1), 437-445. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2006.07.006>

Önen, A. (2020). İnternet, Dijital Demokrasi ve Dezenformasyon Ekseninde Yeni Medya: Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Değerlendirme. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 8(16), 13-35. <https://izlik.org/JA49SG26KJ>

Özbudun, E. (2014). *Türk anayasa hukuku* (15. Basım). Yetkin Yayınları.

Özkök, A. (2024). Dijital Demokrasi ve E-Demokrasi Üzerine Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Management and Political Sciences Review*, 6(2), 72-95. <https://doi.org/10.57082/mpsr.1536206>

Öztürk, İ. Y. (2006). *E-Devlet bağlamında e-demokrasi: Türkiye’de ve Dünya’da öne çıkan uygulamaları*. (Yayın No. 217231) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Öztürk, O. (2020). *Aile kurumunun Z kuşağının siyasal katılım davranışına etkisi* (Tez No. 664391) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Papacharissi, Z. A. (2010). *A private sphere democracy in a digital age* (1st ed.). Polity Press

Papacharissi, Z. A. (2002). The virtual sphere: the internet as a public sphere. *New Media & Society*, 4(1), 9-27. <https://doi.org/10.1177/14614440222226244>

Partnership for 21st Century Skills (2009). *P21 framework definitions*. 06 Ocak 2026 tarihinde, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED519462.pdf> adresinden erişildi.

Partnership for 21st Century Skills (2019). *Framework for 21st century learning definitions*. 06 Ocak 2026 tarihinde, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED519462.pdf> adresinden erişildi.

Platon. (1998). *Yasalar* (3. Ba). (C. Şentuna ve S. Babür, Çev.). Kalcı Yayınevi.

Platon. (2015). Sokrates’in savunması (5. Basım). (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.

Platon. (2021). *Devlet* (47. Basım). (S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Popovic, H. & Hromadzic, H. (2008). Media users: From readership to co-creators. A. Uzelac ve B. Cvjetanin (Eds.), *Digital culture: The changing dynamics* (pp. 43-58). Culturelink Joint Publications.

Poster, M. (1995). *Cyber democracy: The internet and the public sphere*. 25 Kasım 2025 tarihinde, <https://www.scribd.com/document/99204100/Cyberdemocracy-The-internet-as-a-public-sphere-Mark-Poster> adresinden erişildi.

Rasmussen, T. (2014). Internet and the political public sphere. *Sociology Compass*, 8(12), 1315-1329. <https://doi.org/10.1111/soc4.12228>

Resmî Gazete. (2002, Eylül 22). *2002/4720 bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa birliği bölgesel istatistik sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke çapında istatistiki bölge birimleri sınıflandırmasının tanımlanmasına ilişkin hakkında karar*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020922.htm#3>

Resmî Gazete. (2003, Aralık 04). 2003/48 sayılı Başbakanlık genelgesi. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031204.htm#3>

Resmî Gazete. (2019, Ekim 24). Cumhurbaşkanlığı teşkilatı hakkında Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde değişiklik yapılmasına dair Cumhurbaşkanlığı kararnamesi. 14 Aralık 2025 tarihinde, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191024-1.pdf> adresinden erişildi.

Resmî Gazete. (2025, Mart 28). Bazı Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde değişiklik yapılmasına dair Cumhurbaşkanlığı kararnamesi. 14 Aralık 2025 tarihinde, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/03/20250328-11.pdf> adresinden erişildi.

Resmî Gazete. (2025, Ocak 08). Siber Güvenlik Başkanlığı hakkında Cumhurbaşkanlığı kararnamesi. 14 Aralık 2025 tarihinde, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/01/20250108-1.pdf> adresinden erişildi.

Robles-Morales, J. M. & Cordoba-Hernandez, A. M. (2019). *Digital political participation, social networks and big data*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-27757-4>

Rodan, G. (1998). The Internet and political control in Singapore. *Political Science Quarterly*, 113(1), 63-89. <https://doi.org/10.2307/2657651>

Rousseau, J. J. (2012). *Toplum sözleşmesi*. (V. Günyol, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Sansarcı, İ. (2013). *Elektronik devlet ve e-demokrasi* (Tez No. 358868) [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Sartori, G. (1996). *Demokrasi teorisine geri dönüş* (2. Basım). (T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Çev.). Yetkin Yayınları.

Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi kurumlarına giriş*. (2. Basım). (M. Emin Köktaş, Çev.). Vadi Yayınları.

Serarslan, M. (2014). Türkiye'nin siyasal ortamında özerklik kavramı ve TRT kurumunun özerklik dönemi (1964-1972). *Selçuk İletişim*, 2(1), 65-81. <https://doi.org/10.18094/si.88360>

Shannon, C. E. (1948). A mathematical theory of communication. *The Bell System Technical Journal*, 27(3), 379-423.

Sobacı, M. Z., & Eryigit, K. Y. (2015). Determinants of e-democracy adoption in Turkish municipalities: An analysis for spatial diffusion effect. *Local government studies*, 41(3), 445-469. <https://doi.org/10.1080/03003930.2014.995296>

Soh, C., Neo, B. S., & Markus, M. L. (1993). IT2000: a critical appraisal of Singapore's state-wide strategic planning process for information technology. *The Journal of Strategic Information Systems*, 2(4), 351-372. [https://doi.org/10.1016/0963-8687\(93\)90011-X](https://doi.org/10.1016/0963-8687(93)90011-X)

Solop, F. I. (2001). Digital democracy comes of age: Internet voting and the 2000 Arizona democratic primary election. *PS: Political Science & Politics*, 34(2), 289-293.

Storozhenko, L., Ignatenko, O., Yaroshovets, T., Antypenko, I. & Vlasenko, V. (2023). E-democracy in the context of the information society: prospects, challenges and opportunities. *Revista Amazonia Investiga*, 12(70), 63-77. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.70.10.6>

Subay, Ö. Ö. (2016). *Türkiye’de 2014 Yerel Seçimlerinde e-demokrasi uygulamaları* (Tez No. 419207) [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Subay, Ö. Ö. (2019). Katılımcı demokrasinin gelişiminde e-demokrasi uygulamaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 219-241. <https://doi.org/10.30794/pausbed.397891>

Şen, A. F., & Şen, Y. F. (2023). Türkiye’de dijital siyaset: Siyasal partilerin dijital demokrasi pratikleri. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 490-509. <https://doi.org/10.17336/igusbd.1055824>

Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenirlilik ve Geçerlilik* (1. Basım). Seçkin Yayıncılık

Şendağ, S. (2010). Pre-service teachers’ perceptions about e-democracy: A case in Turkey. *Computers & Education*, 55(4), 1684-1693. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2010.07.012>

Şendağ, S., & Toker, S. (2016). Factors Affecting Participation of Preservice Teachers in E-Democracy. *Journal of Educational Technology*, 13(2), 30-46.

Şendağ, S., Toker, S., Üredi, L., & İslim, Ö. F. (2022). Predictors of e-democracy applicability in Turkish K-12 schools. *Education and Information Technologies*, 27(3), 3321-3340. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10748-0>

Şener, G. (2006, 21-23 Aralık). *İnternet ve demokrasi ilişkisine dair eleştirel bir yaklaşım* [Bildiri Sunumu]. İnet-Tr-XI “Türkiye’de İnternet” Konferansı, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara.

Şirvanlı, T. (2021). Siyasetin “e” hali: Dijital partiler üzerine bir değerlendirme. T. Yazıcı, İ. Karlı ve B. Dondurucu (Ed.), *Dijitalleşen dünyada siyasal iletişim* (ss.429-463). Literatürk Academia.

Tambini, D. (1999). New media and democracy: The civic networking movement. *New Media & Society*, 1(3), 305-329. <https://doi.org/10.1177/1461444992225609>

Taşkın, A. (2023). *E-demokrasi uygulaması olarak katılımcı bütçeleme: "Komşu Meclisi" modeli* (Tez No. 783816) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2018, Temmuz 10). *Cumhurbaşkanlığı teşkilatı hakkında Cumhurbaşkanlığı kararnamesi*. 14 Aralık 2025 tarihinde, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5> adresinden erişildi.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2015). *2015-2018 Bilgi toplumu stratejisi ve eylem planı*. Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı. https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2015-2018_Bilgi-Toplumu-Stratejisi-ve-Eylem-Plani.pdf

T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (2016). *2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı*. Haberleşme Genel Müdürlüğü - e-Devlet Hizmetleri Dairesi Başkanlığı. <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/Swkoy+2016-2019-Ulusal-e-Devlet-Stratejisi-ve-Eylem-Plani.pdf>

TBMM. (2025). *TBMM televizyonu*. 13 Aralık 2025 tarihinde, <https://tv.tbmm.gov.tr> adresinden erişildi.

TDK (2025). *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 12 Kasım 2025 tarihinde, <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.

Teziç, E. (2001). *Anayasa hukuku*. (7. Basım). Beta Basım.

Timisi, N. (2003). *Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi* (1. Basım). Dost Kitabevi.

Tocqueville, A. (1962). *Amerika'da demokrasi*. Yenilik Basımevi.

Tonta, Y., & Kurbanoğlu, S. (1995). Networked information in Turkey. *Türk Kütüphaneciliği*, 9(3), 230-234.

Touraine, A. (2004). *Demokrasi nedir?*. (4. Basım). (O. Kunal, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

TRT Kurumsal. (2025). *Tarihçe*. 13 Aralık 2025 tarihinde, <https://www.trt.net.tr/kurumsal/tarihce> adresinden erişildi.

TRT Radyo. (2025). *Tarihçe*. 13 Aralık 2025 tarihinde, <https://www.trt.net.tr/kurumsal/tarihce> adresinden erişildi.

Tsagarousianou, R. (1999). Electronic democracy: Rhetoric and reality. *Communications*, 24(2), 189-208. <https://doi.org/10.1515/comm.1999.24.2.189>

Tunç, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 1113-1132. <https://izlik.org/JA98XH29MZ>

TÜİK (2025). *Hanehalkı bilişim teknolojileri (bt) kullanım araştırması, 2025*. 26 Şubat 2026 tarihinde, <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53925> adresinden erişildi.

Ubayasiri, K. (2006). Internet and the public sphere: A glimpse of YouTube. *Central Queensland University*, 1-14.

Ugo, C. C. (2023). *Digital democratization: the place of smart card readers in the 2019 general election in Enugu West Senatorial Zone, Enugu State, Nigeria* (Tez No. 822157) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Uygun, O. (2003). *Demokrasinin tarihsel, felsefi ve ahlaki boyutları* (1. Basım). İnkılap Yayınları

UNESCO (2025). *Glossary*. 05 Aralık 2025 tarihinde, <https://databrowser.uis.unesco.org/resources/glossary/2367> adresinden erişildi.

UNESCO (2026). *Glossary*. 02 Mart 2026 tarihinde, <https://databrowser.uis.unesco.org/resources/glossary/3225?search=digital+lite> adresinden erişildi.

Ünlü, H. (2017). Internet and democracy: Is the Internet an important predictor for physical education teacher candidates' attitudes towards democracy?. *Cogent Education*, 4(1), 1275088. <http://dx.doi.org/10.1080/2331186X.2016.1275088>

Van Dijk, J. (2013). *The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media*. Oxford University Press.

Van Dijk, J. (2013). Digital democracy: Vision and reality. I. Snellen & W. van de Donk (Eds.), *In Public administration in the information age: Revisited* (pp. 49-62). IOS Press.

Van Dijk, J. (2016). *Ağ toplumu* (3. Basım). (Ö. Sakin, Çev.). Kafka Yayınları.

Wagner, T. L., & Blewer, A. (2019). "The word real is no longer real": Deepfakes, gender, and the challenges of AI-altered video. *Open Information Science*, 3(1), 32-46. <https://doi.org/10.1515/opis-2019-0003>

Wikipedia. (2025). *Korsan Parti Türkiye*. 15 Aralık 2025 tarihinde, [https://tr.wikipedia.org/wiki/Korsan Parti Türkiye](https://tr.wikipedia.org/wiki/Korsan_Parti_Türkiye) adresinden erişildi.

Wolcott, P. (1999). The diffusion of the internet in the Republic of Turkey. University of Nebraska at Omaha. 13 Aralık 2025 tarihinde, [https://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/courses/spring2005/dok422/TURK INTERNETI-2000.pdf](https://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/courses/spring2005/dok422/TURK_INTERNETI-2000.pdf) adresinden erişildi.

Wronski, S. P. (1982). Edgar Bruce Wesley (1891-1980): His contributions to the past, present and future of the social studies. *Journal of Thought*, 55-67. <https://www.jstor.org/stable/42588984>

Yavuzoğlu, S. (2017). *Dünyada e-demokrasi uygulamaları ve Türkiye* (Tez No. 490719) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yayla, A. (2015). *Siyaset bilimi* (1. Basım). Adres Yayınları.

Yegen, C., Ayhan, B., & Demir, Y. (2022). Twitter's role in digital democracy, post-truth, and political polarization. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, 24(2), 45-65.

Yel, N. (2023). Dijital demokrasinin değerlendirilmesi: Demokrasinin sorunlarına bir çare mi yoksa bir mit mi?. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 13(3), 759-776. <https://doi.org/10.7456/tojdac.1274900>

Yeşil, R. (2002). *Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi* (1. Basım). Nobel Yayınları.

Yıldız, H., & Seferoğlu, S. (2014). Overview of digital divide and democracy awareness: Primary school students' opinions. *Education and Science*, 39(171), 86-98. <https://doi.org/10.15390/ES.2014.1220>

Yiğit, E. Ö., & Çolak, K. (2010). The opinions of the pre-service teachers about e-democracy in Turkey. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 712-716. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.089>

EKLER

EK-1: Tez Çalışması Kapsamında Kullanılan Veri Toplama Aracı

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ DİJİTAL DEMOKRASİYE İLİŞKİN TUTUM DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Değerli Öğretmen Adayları,

Bu form, Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının dijital demokrasiye ilişkin tutum düzeylerini incelemeyi amaçlayan bir doktora tezine veri toplamak için oluşturulmuştur. Bu doğrultuda sizlerin değerli görüşlerine ihtiyaç duymaktayım. Aşağıda yer alan maddeleri okuyup kendinize uygun bir şekilde cevaplandırarak araştırmaya katkıda bulunabilirsiniz. Ayrıca araştırmada paylaşacağınız bilgiler, sadece bu araştırmada kullanılacak olup herhangi bir kurum veya kişilerle kesinlikle paylaşılmayacaktır. Değerli katkılarınızdan dolayı teşekkür eder, sağlıklı dolu güzel günler dilerim.

Arş. Gör. İbrahim Halil DOĞAN

İnönü Üniversitesi/Sosyal Bilgiler Eğitimi

Dijital Ortam; internet üzerinden erişilebilen, kullanıcıların başkalarıyla etkileşime girmesine ve farklı cihazlar, sosyal medya platformları veya sanal gerçeklik teknolojisi kullanarak çeşitli aktivitelerde bulunmasına olanak tanıyan sanal bir alandır (Forrest ve Wexler, 2023).

BİRİNCİ BÖLÜM (KİŞİSEL BİLGİ ANKETİ)

Cinsiyetiniz: () Kadın () Erkek

Üniversiteniz:

- () Akdeniz Üniversitesi
- () Artvin Çoruh Üniversitesi
- () Atatürk Üniversitesi
- () Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
- () Çukurova Üniversitesi
- () Dicle Üniversitesi
- () Ege Üniversitesi
- () Gazi Üniversitesi
- () Gaziantep Üniversitesi
- () İnönü Üniversitesi
- () Kastamonu Üniversitesi
- () Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- () Muş Alparslan Üniversitesi
- () Necmettin Erbakan Üniversitesi

() Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

() Pamukkale Üniversitesi

() Siirt Üniversitesi

() Süleyman Demirel Üniversitesi

() Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

() Trakya Üniversitesi

() Yıldız Teknik Üniversitesi

Sınıfınız: () 1. Sınıf () 2. Sınıf () 3. Sınıf () 4. Sınıf

Annenizin Eğitim Durumu: () Okur-yazar değil () İlkokul mezunu () Ortaokul mezunu () Lise mezunu () Lisans mezunu ve üzeri

Babanızın Eğitim Durumu: () Okur-yazar değil () İlkokul mezunu () Ortaokul mezunu () Lise mezunu () Lisans mezunu ve üzeri

Ailenizin Ortalama Gelir Düzeyi: () 0-23.000 ₺ () 23.000-45.000 ₺ () 45.000-70.000 ₺
() 70.000-100.000 ₺ () 100.000 ₺ ve üzeri

Yaşamınızın büyük bölümünü geçirdiğiniz yerleşim yeri: () Köy () İlçe () Şehir () Büyükşehir

Dijital ortamlarda günde yaklaşık kaç saat vakit geçirirsiniz? () 1 saatten az () 1-2 saat () 2-4 saat () 4-6 saat () 6-8 saat () 8 saat ve üzeri

Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna (STK) üye misiniz? () Evet () Hayır

Üniversite eğitiminiz boyunca demokrasi ile ilgili herhangi bir ders aldınız mı? () Evet () Hayır

Sınırsız internet erişimine sahip misiniz? () Evet () Hayır

İnternet hızınızın yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Hiç () 1 () 2 () 3 () 4 () 5
() 6 () 7 Tamamen

Dijital ortamlarda kişisel verilerinizin gizliliği ve güvenliği konusunda gerekli hassasiyetin gösterildiğini düşünüyor musunuz? Hiç () 1 () 2 () 3 () 4 () 5 () 6 () 7
Tamamen

Dijital ortamlardaki hukuki düzenlemelerin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Hiç () 1 () 2 () 3 () 4 () 5 () 6 () 7 Tamamen

Dijital ortamlarda takma adla kullandığınız bir hesabınız var mı? () Evet () Hayır

Dijital okuryazarlık düzeyinizi değerlendiriniz. Çok düşük () 1 () 2 () 3 () 4 () 5 () 6 () 7 Çok yüksek

Demokratiklik düzeyinizi değerlendiriniz. Çok düşük () 1 () 2 () 3 () 4 () 5 () 6 () 7 Çok yüksek

Kendinizi en çok hangi siyasal görüşe yakın hissediyorsunuz? () Liberal () Milliyetçi ()

Muhafazakâr () Sosyal demokrat () Sosyalist

Siyasetle ne kadar ilgileniyorsunuz? Hiç () 1 () 2 () 3 () 4 () 5 () 6 () 7 Her zaman

Seçimlere katılma sıklığınız ne düzeydedir? Hiç () 1 () 2 () 3 () 4 () 5 () 6 () 7 Her zaman

İKİNCİ BÖLÜM (DİJİTAL DEMOKRASİ ÖLÇEĞİ)

Madde No	Maddeleri okuduktan sonra, her maddeye ne kadar uygun katıldığınızı sağ taraftaki bölüme işaretlemeniz yeterlidir. (1) puan maddeye hiç katılmadığınızı, (5) puan ise tamamen katıldığınızı göstermektedir. Lütfen her madde için işaretleme yapınız, boş bırakmayınız.	Hiç Katılmıyorum	Az Katılmıyorum	Orta Düzeyde Katılmıyorum	Çoğunlukla Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
1	Dijital ortamlarda görüşlerimi özgürce ifade edebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2	Dijital ortamlarda istediğim herhangi bir içeriği serbestçe paylaşabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3	Dijital ortamlarda paylaşılan herhangi bir içeriğe çekinmeden yorum yapabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4	Dijital ortamlarda istediğim herhangi bir içeriği takip edebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5	Dijital ortamlarda paylaşılan içeriklerden dilediğimi beğenebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6	Adaletsiz olduğunu düşündüğüm herhangi bir durumu dijital ortamlarda eleştirmekten çekinmem.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7	Dijital ortamlarda görüşlerimi herkese açık bir biçimde (kimseden gizlemeden) paylaşırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8	Dijital ortamlarda görüşlerimi rahatlıkla paylaşabilmek için sahte bir hesap kullanmayı tercih ederim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9	Dijital ortamlarda yapılan her türlü çevrimiçi toplantıya katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
10	Dijital ortamlarda yürütülen her türlü imza kampanyasına katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
11	Dijital ortamlarda yapılan her türlü ankete katılırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

12	Dijital ortamlarda yapılan seçimlerin (e-seçim) daha güvenilir olduğunu düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
13	Dijital ortamlarda siyasi partilerce düzenlenen her türlü etkinliğe katılırim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
14	Dijital ortamlarda sivil toplum kuruluşlarınca düzenlenen her türlü etkinliğe katılırim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
15	Dijital ortamlar üzerinden ulusal yönetimlerce düzenlenen her türlü etkinliğe katılırim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
16	Dijital ortamlar üzerinden yerel yönetimlerce düzenlenen her türlü etkinliğe katılırim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
17	Toplumsal konularla ilgili dijital ortamlarda yer alan tartışma gruplarına (Twitter hashtagları, Whatsapp ve Telegram grupları, blog siteleri vb.) katılırim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
18	Toplumsal sorunlara yönelik dijital ortamlarda düzenlenen her türlü etkinliklere katılırim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
19	Dijital ortamlarda kamu kurum ve kuruluşlarca yapılan bilgilendirmelerin doğruluğuna güvenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
20	Dijital ortamlarda siyasi partilerce yapılan bilgilendirmelerin doğruluğuna güvenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
21	Dijital ortamlarda sivil toplum kuruluşlarınca yapılan bilgilendirmelerin doğruluğuna güvenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
22	Dijital ortamlarda paylaşılan herhangi bir içeriğin doğruluğuna inanırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
23	Kamu kurum ve kuruluşların dijital ortamlar üzerinden kamuoyunu bilgilendirmede yetersiz olduğunu düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
24	Dijital ortamlarda yapılan bilgilendirmelerin daha işlevsel olduğunu düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
25	Dijital ortamlarda farklı etnik veya dini gruba ait içerikleri takip edebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
26	Dijital ortamlarda her türlü düşüncenin temsil edilmesini desteklerim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
27	Dijital ortamlarda her türlü azınlığın görüşüne saygı duyarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

28	Dijital ortamlarda farklı düşüncelere sahip içeriklerin bir zenginlik olduğunu düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
29	Dijital ortamlarda farklı düşüncelere sahip bireylerle tartışabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
30	Dijital ortamlar üzerinden kamu kurum ve kuruluşlara bilgi edinme, şikayet, istek, öneri gibi yaptığım başvurulardan dönüt alırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
31	Dijital ortamlarda istediğim içeriklere kolaylıkla erişebilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
32	Erişimi engellenen içeriklere erişebilmek için VPN bağlantısı üzerinden farklı ağlara bağlanma ihtiyacı duyarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
33	Siyasi partilere ait bilgilere (amaç, misyon, vizyon, tüzük, yönetmelik) dijital ortamlardaki içerikler üzerinden ulaşabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
34	Sivil toplum örgütlerine ait bilgilere (amaç, misyon, vizyon, tüzük, yönetmelik) dijital ortamlardaki içerikler üzerinden ulaşabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
35	Kamu kurum veya kuruluşlarına ait bilgilere (amaç, misyon, vizyon, tüzük, yönetmelik) dijital ortamlardaki içerikler üzerinden ulaşabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
36	Dijital uygulamaların (E-devlet, arama motoru, gazete ve haber, e-mail, mesaj, sosyal medya uygulamaları vb.) bilgi ve hizmetlere erişimimi kolaylaştırdığını düşünürüm.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
37	Fiziksel olarak ulaşamadığım kişi veya kurumlara dijital ortamlar üzerinden ulaşabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

EK-2: Tez Çalışması Kapsamında Alınan Etik Kurul İzin Yazısı

23.05.2025 14:56
Evrak Tarih ve Sayısı: 23/05/2025-E.595061

Panel

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu

Oturum Tarihi : 23-05-2025

Oturum Sayısı : 11

Karar Sayısı : 27

Etik Açıdan Uygun

Çalışma Adı

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasiye İlişkin Tutum Düzeylerinin İncelenmesi

Araştırmacılar

Araştırma Görevlisi İbrahim Halil DOĞAN (Yürütücü)
Prof.Dr. MESUT (Danışman)

Başkan

Prof.Dr.EMİN ÇELEBİ

Kurul Üyeleri

Kullanıcı pınar özbay

Prof.Dr. Yusuf BATAR

Prof.Dr. Mehmet
ÖNAL

Prof.Dr. Bilal ALTAY

Prof.Dr. Mehmet
GÜNGÖR

Prof.Dr. Süleyman
ÇALDAK

Prof.Dr. Lütfiye
ÖZDEMİR

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
<https://etikronlukonfigpanel/https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=3837&eD=BSRC3TYCS8&eS=595061> adresinden yapılabilir.

EK-3: Tez Çalışması Kapsamında İlgili Üniversitelerden Alınan Araştırma İzin Yazıları

İnönü Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 24/06/2025-607729

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı :E-50235129-100-607729
Konu :Araştırma İzni (İbrahim Halil DOĞAN)

24/06/2025

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 28/05/2025 tarihli ve 596362 sayılı yazınız,

İlgi sayılı yazı ile, Enstitünüz Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında ilgili üniversitelerden izin talep edilmiştir.

Söz konusu çalışmanın Üniversitemiz Eğitim Fakültesinde uygulanması talebi Rektörlüğümüzce, gönüllülük esası çerçevesinde uygun görülmüş olup, ilgili üniversitelerden gelen yazılar, yazımız ilişişinde sunulmuştur.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Süleyman Nihat ŞAD
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek:Kurum İzni Yazıları (8)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSACLV0BB8 Pin Kodu :78452

Belge Takip Adresi :
<https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=3837&eD=BSACLV0BB8&eS=607729>

Adres:İnönü Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı, Öğrenci Merkezi
Telefon:04223773090 Faks:04223410053
e-Posta:ogrenci@inonu.edu.tr Web:http://www.inonu.edu.tr/ogrencidb
Kep Adresi:inonuuniversitesi@hs03.kep.tr

Bilgi için: Ümran Başçayır Genç
Unvanı: Bilgisayar İşletmeni
Tel No: 04223773047

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Akdeniz Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzni Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 18/06/2025-E.163692

T.C.
EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANLIĞI
Fakülte Uzmanlar Grubu

Sayı : E-82495438-100-1233095
Konu : İbrahim Halil DOĞAN

18.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
Merkez Kampüsü Battalgazi/MALATYA

İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Doktora Programı öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN' ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışmasını Fakülteniz Sosyal Bilgiler Bölümü öğrencilerine uygulayabilme isteğine ilişkin; Bilim Kurulumuzun 13.06.2025 tarih ve 9/1 sayılı kararı yazımız ekinde sunulmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu :BSUS4E8513 Pin Kodu :25322

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5543&eD=BSUS4E8513&eS=1233095>

Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü, Eğitim Fakültesi Dekanlığı, 07058

Bilgi için: Şebnem ATMACA

Kampus/ANTALYA

Unvan: Memur

Telefon No:0 242 226 19 50 Faks No:0 242 310 69 43

e-Posta:yaziisl@akdeniz.edu.tr Elektronik Ağ:http://egitim.akdeniz.edu.tr

Kep Adresi:akdenizuniversitesi@hs01.kep.tr

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

T.C.
EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANLIĞI
Fakülte Uzmanlar Grubu
BİLİM KURULU KARARI

TOPLANTI TARİHİ : 13.06.2025
TOPLANTI SAYISI : 9
KARAR SAYISI : 1

KARAR 9/1: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Doktora Programı öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışmasını Fakülteniz Sosyal Bilgiler Bölümü öğrencilerine uygulayabilme isteğine ilişkin Eğitim ve Öğretimi aksatmayacak ve gönüllülük esasına dayalı olarak yapmasının uygunluğuna ;
Mevcutun oy birliğiyle/oy çokluğuyla kabulüne karar verilmiştir.

Doç. Dr. Mustafa CANER
Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Mustafa CANER
Başkan

Doç. Dr. Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ
ÜYE Görevli - İzinli

Prof. Dr. Sinem SEZER EVCAN
ÜYE

T.C.
EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANLIĞI
Fakülte Uzmanlar Grubu
BİLİM KURULU KARARI

Doç. Dr. Mustafa DOĞRU
ÜYE

Doç. Dr. Mevlüt GÜLMEZ
ÜYE

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5543&eD=BSPS3VR0Z3&eS=1231124>

Artvin Çoruh Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Kayıt ve Arşiv No: 05/06/2025-E.162788

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Genel Sekreterlik
Yazı İşleri Müdürlüğü

Sayı : E-12475423-605-181323
Konu : Araştırma İzni (İbrahim Halil DOĞAN)

24/06/2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : 30/05/2025 tarihli ve E-50235129-100-597443 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı öğrencilerinden ilgi yazı ekinde belirtilen anket tekniği ile veri toplama talebi Rektörlüğümüzce uygun bulunmuştur.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Fikret SÖZBİLİR
Rektör V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSC4SD954P* Pin Kodu : 98252

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/artvin-coruh-universitesi-ebys>

Adres: Artvin Çoruh Üniversitesi Rektörlüğü Merkez Yerleşke 08100 ARTVİN
Telefon: 0 466 215 10 00 Faks: 0 466 215 10 55
e-Posta: yaziisleri@artvin.edu.tr Web: www.artvin.edu.tr
Kep Adresi: artvincoruhuni@hs01.kep.tr

Bilgi için: Fatih ORAL
Unvanı: Şef
Tel No: 04662151000

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Atatürk Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 05/06/2025-E.162800

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : E-88179374-100-2500182977
Konu : Araştırma İzni (İbrahim Halil
DOĞAN)

04.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 30.05.2025 tarihli ve 50235129-100.001.001-E.597443 sayılı belge.

İlgi yazınız gereği; Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, "**Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi**" konulu çalışması ile ilgili Üniversitemiz Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dekanlığı'ndan alınan 04.06.2025 tarih ve E-29202147-100-2500182485 sayılı belge ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Prof.Dr. Yüksel GÖKTAŞ
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek : 4.06.2025 tarihli ve E-29202147-100-2500182485 sayılı belge

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: b21ea855-ddac-46b8-9189-2185dc6a3ef6

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ataturk-universitesi-ebys>

Atatürk Üniversitesi Merkez Yerleşkesi 25240 Erzurum

Tel: +90 442 2311401

Elektronik Ağ: <https://birimler.atauni.edu.tr/ogrenci-isleri-daire-baskanligi>

Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr

Bilgi: Meryem SARİ

Faks: +90 442 2315884

E-Posta: odaire@atauni.edu.tr

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununa göre Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.
Evrak sorgulaması <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=3837&eD=BSVC5LUB28&eS=162800> adresinden yapılabilir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-29202147-100-2500182485
Konu : Araştırma İzni (İbrahim Halil
DOĞAN)

04.06.2025

REKTÖRLÜK MAKAMINA
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : 02.06.2025 tarihli ve E-88179374-100-2500179825 sayılı belge.

İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması talebi, ders akışını bozmayacak şekilde kendisinin yapması koşuluyla Fakültemiz Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerine uygulanması Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini arz ederim.

Prof.Dr. Ufuk ŞİMŞEK
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 65b6f5e4-7e53-4a5a-ae44-8c6c94329b04
Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi 25240
Erzurum
Tel: +90 442 2314001
Elektronik Ağ: <http://www.atauni.edu.tr/#kazim-karabekir-egitim-fakultesi>
Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ataturk-universitesi-ebys>

Bilgi: Şevval NALÇACI
Faks: +90 442 2314288
E-Posta: kkegtfak@atauni.edu.tr

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 24/06/2025-E.164362

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : E-93130991-302.08.01-2500165068
Konu : Araştırma İzni

24.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 30.05.2025 tarihli ve E-50235129-100.001.001- 597443 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN'ın danışmanlığında yürüttüğü "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı öğrencilerine anket uygulama istemi uygun görülmüştür.

Bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Hüsnü Levent DALYANCI
Rektör V.

Ek: Yazı

Belge Doğrulama Kodu: MF44E3P

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/comu-ebys>

Adres: Terzioğlu Yerleşkesi Rektörlük Binası B Blok Zemin Kat

Telefon No: (0 286) 2180018

e-Posta:

Kep Adresi: comu@hs01.kep.tr

Faks No:

İnternet Adresi: <https://www.comu.edu.tr>

Bilgi için :

Telefon No:

Direkt Hat:

Deniz Özçelik

Şef

(0 286) 2180018 - 10019

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

1/1

Çukurova Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 25/06/2025-E.164483

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : E-27224817-044-1340514
Konu : Araştırma İzni (İbrahim Halil
DOĞAN)

25/06/2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 30.05.2025 tarihli ve 597443 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" başlıklı tez çalışmasını Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı öğrencilerine uygulayabilmesi talebi kişinin kendisi tarafından yapılması ve eğitim-öğretimi aksatmaması koşuluyla uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Hüseyin AKILLI
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSD25RA732 Pin Kodu :73722

Belge Takip Adresi :
<https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5540&eD=BSD25RA732&eS=1340514>

Adres:Çukurova Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı Balcalı Mah. 01250
Remziöğüzank Sarıçam/ADANA
Telefon:0 (322) 338 61 50 Faks:0 (322) 338 70 22
e-Posta:ogrenci@cu.edu.tr Web:www.cu.edu.tr
Kep Adresi:cukurovauniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Tuba ERDOĞAN
Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Dicle Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 16/06/2025-E.163419

**T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı**

Sayı : E-68508712-100-941931
Konu : Anket İzni

14/06/2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 30/05/2025 tarihli ve 597443 sayılı yazı.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu anket çalışmasını, Üniversitemiz Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı öğrencilerine uygulama talebi, gönüllülük esasına dayanmak şartı ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Aytaç COŞKUN
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek: 1 Yazı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSMHCZ9Z5Z Pin Kodu :87692

Belge Takip Adresi :

<https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5539&eD=BSMHCZ9Z5Z&eS=941931>

Adres:Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, 21280-Diyarbakır
Telefon:+90 412 241 10 10 Faks:+90 412 241 10 54
e-Posta:oidb@dicle.edu.tr Elektronik Ağ:http://www.dicle.edu.tr
Kep Adresi: dicleuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Cenan Menteş
Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

Tel No: 8792

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ege Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 27/06/2025-E.164763

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı
Diploma Hizmetleri Şube Müdürlüğü

Sayı : E-41778198-302.08.01-2505679
Konu : Araştırma İzni (İbrahim Halil DOĞAN)

27.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Merkez Kampüsü Battalgazi/MALATYA)

İlgi : a) 30.05.2025 tarih ve E-50235129-100-597443 sayılı yazınız.
b) Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Dekanlığının 25.06.2025 tarihli ve 2502093 sayılı yazısı.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması ile ilgili olarak Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Dekanlığından alınan ilgi (b) sayılı yazı ekte gönderilmiştir.
Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Mehmet ERSAN
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek:İlgi (b) Sayılı Yazı (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSM3AVEHAH0

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/ege-universitesi-ebys>

Adres:Ege Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Başkanlığı 35100 Kampüs Bornova/İzmir
Telefon:+90 (232) 311 35 50 Faks:+90 (232) 311 35 66
e-Posta:oidb@mail.ege.edu.tr Web:http://oidb.ege.edu.tr
Kep Adresi:egeuniversitesi@egeuniversitesi.hs03.kep.tr

Bilgi için: Hatice BAĞBATOĞLU
Unvanı: İşçi

Tel No: 311 21 31-2131

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Eğitim Fakültesi Dekanlığı
Öğrenci İşleri Birimi

Sayı : E-62088136-302.08.01-2502093
Konu : Araştırma İzni (İbrahim Halil DOĞAN)

27.06.2025

ÖĞRENCİ İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞINA

İlgi : 19.06.2025 tarihli ve 2492255 sayılı yazı.

İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Eğitimi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın "Sosyal Bilimler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" başlıklı araştırmasını yapma talebi Fakültemiz Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölüm Başkanlığınca uygun bulunmuştur. Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Osman Ferda BEYTEKİN
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSR3ATEBYYS

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/ege-universitesi-ebys>

Adres:Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Bornova/İzmir
Telefon:+90 (232) 373 35 75 Faks:+90 (232) 373 47 13
e-Posta:egitimdekanlik@mail.ege.edu.tr Web:http://egitim.ege.edu.tr
Kep Adresi:egeuniversitesi@egeuniversitesi.hs03.kep.tr

Bilgi için: Neşe ÇEVEN
Unvanı: İşçi

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Gazi Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 13/06/2025-E.163327

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı**

Sayı : E-17311665-044-1260822
Konu : Anketler (İbrahim Halil
DOĞAN)

13.06.2025

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)**

İlgi : a) 30.05.2025 tarihli ve 597443 sayılı yazı.
b) 05.06.2025 tarihli ve E-78797627-044- 1258665 sayılı yazı.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürüttüğü "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında Üniversitemiz Gazi Eğitim Fakültesi bünyesinde uygulama yapmasına izin verilmesine dair ilgi (a) yazınıza cevaben adı geçen Fakülte Dekanlığımızın ilgi (b) yazısı ilişikte gönderilmektedir.

Bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Hasan TEZER
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek:İlgi (b) yazı (1 sayfa)

Belge Doğrulama Kodu :BSA28YA3T3

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-ebys>

Gazi Üniversitesi Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı Rektörlük Kampüsü Emniyet
Mah. Bandırma Cad. No: 6/6 06500 Yenimahalle/ ANKARA
Tel:0 (312) 212 68 40 Faks:0 (312) 202 28 08
e-Posta :ogris@gazi.edu.tr İnternet Adresi :www.ogris.gazi.edu.tr
Kep Adresi: gaziuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için :Talip Gümüş
Bilgisayar İşletmeni
Telefon No:312 202 28 06

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Tarih ve Sayısı: 05.06.2025-E.1258665

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Gazi Eğitim Fakültesi Dekanlığı**

Sayı : E-78797627-044-1258665
Konu : Anketler (İbrahim Halil
DOĞAN)

05.06.2025

**REKTÖRLÜK MAKAMINA
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)**

İlgi : a) 03.06.2025 tarihli ve E-17311665-044- 1254611 sayılı yazı.
b) 05.06.2025 tarihli ve E-44569636-044- 1258040 sayılı yazı.

İnönü Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığından alınan "Anketler (İbrahim Halil DOĞAN)" konulu ilgede kayıtlı yazıya ilişkin olarak görüş istenmiş olup, konu hakkında Fakültemiz Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölüm Başkanlığının görüşü alınarak Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

**Prof. Dr. Bilal GÜNEŞ
Dekan**

Belge Doğrulama Kodu :BSV28ZN0F3

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://belgedogrulama.gazi.edu.tr/belgedogrulama.aspx>

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi 06500 Beşevler Ankara
Tel:202 8005 Faks:223 8693
e-Posta :gef@gazi.edu.tr İnternet Adresi :http://gef.gazi.edu.tr/
Kep Adresi: gaziuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için :Hale Gürcan
Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni
Telefon No:03122021804

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Gaziantep Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Tarih ve Sayısı: 12.06.2025-667485

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Nizip Eğitim Fakültesi

Sayı :E-91611957-100-667485
Konu: Araştırma İzni (İbrahim Halil
DOĞAN)

12.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : 30.05.2025 tarih ve E-50235129-100-597443 sayılı yazınız.

İlgide kayıtlı yazı gereğince; Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında veri sağlamak üzere Nizip Eğitim Fakültemiz Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalında öğrenimlerini sürdürmekte olan öğrencilerimize uygulama talebinin Dekanlığımız tarafından uygun görüldüğü hususunda;

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Sait Mesut DOĞAN
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BS98PYTTJ6* Pin Kodu : 92092
Adres : Üniversite Bulvarı P.K. 27310 Şehitkamil / Gaziantep, TÜRKİYE
Telefon : 0 (342) 360 12 00 Faks:0 (342) 360 10 13
e-Posta : bilgi@gantep.edu.tr Web : www.gantep.edu.tr
Kep Adresi : gaun@hs01.kep.tr

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys>

Bilgi için : Aysel DÖNMEZER
Unvanı : Bilgisayar İşletmeni

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Kastamonu Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 12/06/2025-E.163120

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : E-16694033-044-2500068497
Konu : Uygulama İzni

11.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : 30.05.2025 tarihli ve E-50235129-100.001.001-597443 sayılı yazınız.

İlgi'de kayıtlı yazıyla iletilen, Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Doktora öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "*Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi*" adlı tez çalışmasını Üniversitemiz Eğitim Fakültesinde uygulama izni talebi uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Mehmet ATALAN
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Belge Doğrulama Kodu: TF7F9FA

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/kastamonu-universitesi-ebys>

Adres: Kastamonu Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı Kuzeykent Kampüsü Merkez /
Kastamonu
Telefon No: (0 366) 2801400
e-Posta: oidb@kastamonu.edu.tr
Kep Adresi: kastamonuuniversitesi@hs01.kep.tr

Faks No: (0 366) 2801393
İnternet Adresi: <https://oidb.kastamonu.edu.tr/>

Bilgi için :
Telefon No:
Direkt Hat:

Behiye Kaçan
Bilgisayar İşletmeni
(0 366) 2801000 - 1407

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

1/1

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 17/06/2025-E.163546

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : E-28677689-399-994775
Konu : Araştırma İzni (İbrahim Halil DOĞAN)

17.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : a) 30.05.2025 tarihli ve E-50235129-100-597443 sayılı yazınız
b) EĞİTİM FAKÜLTESİ DEKANLIĞI'nın 13.06.2025 tarihli ve E-89241861-399-994010 sayılı yazısı

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora programı öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında araştırmalarını Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü öğrencilerine uygulama talebi uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Mustafa GÖKÇE
Rektör a.
Rektör Yrd.

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 892DNZ-4ZFU48

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/msku-ebys>

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİ İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI

48000 KÖTEKLİ/MUĞLA

Telefon No: (0252) 211-1251 / Faks No: (0252) 211-1264

e-Posta: ogr-is@mu.edu.tr İnternet Adresi: <http://www.oidb.mu.edu.tr/>

Kep Adresi: muglaskuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Aydın ŞAHİN

Bilgisayar İşletmeni

Telefon No: 0252 211 10 99

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Muş Alparslan Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 02/06/2025-E.162440

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Genel Sekreterlik
Yazı İşleri Müdürlüğü

Sayı : E-51732808-605-196868
Konu : Araştırma İzni (İbrahim Halil DOĞAN)

02.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 30.05.2025 tarihli ve 597443 sayılı yazınız.

İlgi tarih ve sayılı yazınıza istinaden, Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" adlı tez çalışmasını Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Bölümü öğrencilerine yönelik yapma talebi Rektörlüğümüzce uygun görülmüştür.

Gereğini bilgilerine arz ederim.

Prof. Dr. Kenan YILDIRIM
Rektör V.

Ek:Yazı Sureti ve Ekleri (24 sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama: <https://www.turkiye.gov.tr/mus-alparslan-universitesi-elektronik-belge-yonetim-sistemi-evrak-dogrulama>

Belge Doğrulama Kodu: BSVBYVVF0

Adres: Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi 49250- MUŞ
Telefon: (0436) 249 49 49 Faks: (0436) 249 10 22
E-Posta: genel.sekreterlik@alparslan.edu.tr İnternet Adresi: www.alparslan.edu.tr
Kep Adresi: alparslanuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: İlhami Turğa
Unvanı: Memur
Tel No: (436) 249 10 31

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Necmettin Erbakan Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evran Üniversitesi: 19/06/2025-E.163904

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : E-48178250-300-695289
Konu : Araştırma İzni (İbrahim Halil DOĞAN)

19.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 30.05.2025 tarihli ve 50235129-100.001.001-E.597443 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Doktora Programı öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" adlı tez çalışması kapsamında anket yapma isteğinin uygun görüldüğüne ilişkin Üniversitemiz Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dekanlığının 18.06.2025 tarih ve 693096 sayılı yazısı ekte gönderilmiştir.
Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Mehmet BİREKUL
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek: Resmi Yazı (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : 8U32-ETY6-0OBJ

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/necmettin-erbakan-ebys>

Adres: Yaka Mah. Kasım Halife Sok. No: 11/1 (A Blok) No: 11 (B Blok) Posta Kodu:
42090 Meram / KONYA
Telefon No : 0332 221 06 01
e-Posta :
Fax No : 0332 236 21 85
İnternet Adresi : <http://www.erbakan.edu.tr>

Bilgi İçin :Mustafa AKSİN
Büro Personeli
Telefon No:0332 221 06 01

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 30/07/2025-E.167977

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : E-12420890-605-2500069439
Konu : Araştırma İzni (İbrahim Halil
DOĞAN)

30.07.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığına)

İlgi : a) 30.05.2025 tarihli ve E-50235129-100.001.001- 597443 sayılı yazınız.
b) Eğitim Fakültesi Dekanlığının 29.07.2025 tarihli ve E-25988804-605-2500068665 sayılı yazısı.

İlgi (a) yazınıza istinaden, Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Doktora Programı öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında araştırma yapma talebinin uygun olduğuna ilişkin Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Dekanlığının ilgi (b) yazısı ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Bayram DEVİREN
Rektör V.

Ek:

- 1- İlgi Yazı (b) (1 Sayfa)
- 2- Bölüm Yazısı

Belge Doğrulama Kodu: 47DPEAE

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/nevu-ebys>

Adres: 2000 EVLER MAH. ZÜBEYDE HANIM CAD. 50300 NEVŞEHİR

Telefon No: (0 384) 2281000

e-Posta: ogrenci@nevsehir.edu.tr

Kep Adresi: nevsehiruniversitesi@hs01.kep.tr

Faks No: (0 384) 2281109

İnternet Adresi: www.nevsehir.edu.tr

Bilgi için :

Telefon No:

Direkt Hat:

Özden Polat

Bilgisayar İşletmeni

(0 384) 2281000 - 10719

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

1/1

Pamukkale Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 16/06/2025-E.163374

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
Genel Sekreterlik

Sayı : E-27848278-200-704961
Konu : Araştırma Veri Toplama İzin Talebi
(İbrahim Halil DOĞAN)

13.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : a) 30.05.2025 tarihli ve E-50235129-100-597443 sayılı yazınız.
b) Eğitim Fakültesi Dekanlığının 11.06.2025 tarihli ve E-62297456-200-704262 sayılı yazısı.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışmasına yönelik, Üniversitemiz Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümünde uygulama yapma talebi Rektörlüğümüzce uygun görülmüştür. Bilgilerini ve gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Mehmet İNEL
Rektör V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSNE46B923 Pin Kodu :89122 Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/pau-ebys>
Adres:Kınıklı Yerleşkesi 20160/DENİZLİ
Telefon:0 () Faks:0 (258) 0
e-Posta:genssek@pau.edu.tr Elektronik Ağ:http://www.pau.edu.tr/genelsekreterlik/tr
Kep Adresi: paurektorluk@hs01.kep.tr

Bilgi için: Halime MART
Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

Tel No: 2962057

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Siirt Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 12/06/2025-E.163138

T.C.
SIİRT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Genel Sekreterlik

Sayı : E-46876006-100-143735
Konu : Araştırma İzni (İbrahim Halil DOĞAN)

24/06/2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : 30.05.2025 tarihli ve 597443 sayılı yazınız.

İlgi yazınız gereği; Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü doktora programı öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışmasını Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Bölümü öğrencilerine uygulaması ile ilgili izin talebiniz Rektörlüğümüzce uygun görülmüştür.
Bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Fevzi HANSU
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSEBP2F0K0 Pin Kodu :86042
Adres:Batman Yolu 10.km Merkez, 56100 Siirt/Türkiye
Telefon:+90 (484) 212 11 11 Faks:90 (484) 223 19 98
e-Posta:siu@siirt.edu.tr Elektronik ağ:www.siiir.edu.tr
Kep Adresi:siu@hs01.kep.tr

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5481&eD=BSEBP2F0K0&eS=143735>

Bilgi için: Mehmet Yatkın
Unvanı: Şef
Tel No: 3528

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Süleyman Demirel Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evran Araştırma Sayısı: 12/06/2025-E.163197

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı
Eğitim-Öğretim Şube Müdürlüğü

Sayı :E-70335962-302.8.1-1026120
Konu :Anket İzni (İbrahim Halil DOĞAN)

Tarih: 12.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : a) 30.05.2025 tarihli ve 99132376-50235129-100.001.001-E.597443 sayılı yazınız.
b) Eğitim Fakültesi Dekanlığının 04.06.2025 tarihli ve E-77685823-044-1023439 sayılı yazısı.

İlgide kayıtlı (a) yazınıza istinaden; Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Doktora Programı öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu, "*Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi*" konulu tez çalışması kapsamında; Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı öğrencilerine anket uygulaması talebinin uygun görüldüğü hususu ilgi (b) yazı ile bildirilmiştir.

Gereğini arz ederim.

Prof.Dr. Nihat AYYILDIZ
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek: İlgi (b) Yazı Sureti (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 4A85D7F4
SDÜ Batı Yerleşkesi 32260 İSPARTA
Tel No:(246) 211-1066 Faks No:(246) 211-1065
E-Posta:oidb@sdu.edu.tr İnternet Adresi:http://oidb.sdu.edu.tr
Kep Adresi: sdu@hs01.kep.tr

Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/sdu-ebys>
Bilgi İçin:Perihan URUN
Şef
Tel No:0246 2111933

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 03/06/2025-E.162486

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Sayı : E-33490967-044-581595
Konu : Anket Çalışma İzni

02.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 30.05.2025 tarih ve 597443 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez yapma talebi Rektörlüğümüzce uygun görülmüştür.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Yusuf TEMÜR
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSRC9CV5N3 Pin Kodu :72952

Belge Takip Adresi :
<https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5695&eD=BSRC9CV5N3&eS=581595>

Adres:Tatlıçiftlik Yerleşkesi 60150 Tokat/Türkiye
Telefon:(0356)2521616 Faks:(0356)2521625
e-Posta:gensek@gop.edu.tr Web:www.gop.edu.tr
Kep Adresi:gaziosmanpasa.universitesi@hs03.kep.tr

Bilgi için: Mehmet CEBECİ
Unvanı: Teknisyen
Tel No: 1296

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Trakya Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 16/06/2025-E.163417

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı

Sayı : E-59426830-200-859462
Konu : Araştırma İzni (İbrahim Halil DOĞAN)

13.06.2025

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 30.05.2025 tarihli ve E.50235129-100-597443 sayılı yazı.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN, Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması kapsamında Üniversitemiz Sosyal Bilgiler Öğretmenliği öğrencilerine anket yapma isteğinin uygun görüldüğüne ilişkin Eğitim Fakültesi Dekanlığından alınan ilgi yazı ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

Prof. Dr. Mustafa HATİPLER
Rektör

Ek:Eğitim Fakültesi İzin Yazısı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BS4CT36EEZ Pin Kodu :91872

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/trakya-universitesi-ebys>

Adres : Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı Balkan Yerleşkesi Edirne
22030

Telefon : 2842350591 Faks : 2842230023

e-Posta:oidb@trakya.edu.tr Web:<https://oidb.trakya.edu.tr>

Kep Adresi : trakyauni@hs01.kep.tr

Bilgi için : Neslişah ÇETİN
Unvanı : Kadrolu İşçi

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Alınan Araştırma İzin Yazısı

Evrak Tarih ve Sayısı: 19/06/2025-E.163849

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Eğitim Öğretim Rektör Yardımcılığı

Sayı : E-96187715-100-81510
Konu : Eğitim - Öğretim İşleri

19.06.2025

(İnönü Üniversitesi Rektörlüğüne)

İlgi: 30.05.2025 tarihli ve E-50235129-100-597443 sayılı yazı.

İlgide kayıtlı yazınıza istinaden, Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Dekanlığından gelen cevap yazısı ekte gönderilmektedir. Bilgilerinize arz/rica ederim.

Prof. Dr. Vatan KARAKAYA
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek:EK-1 (2 sayfa) (2 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır

Belge Doğrulama Kodu : *BSMS4BRKL*

Adres: Yıldız Teknik Üniversitesi Davutpaşa Kampüsü 34220 Esenler / İstanbul
Telefon: 0212 258 52 70 Faks: 0212 236 41 79
e-Posta: eory@yildiz.edu.tr Web: www.yildiz.edu.tr

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/ytu-cbys>

Bilgi için: Ebru Aksoy Ok
Unvanı: Memur

Tel No: 0212 383 20 56

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Tarih ve Sayısı: 18.06.2025-80755

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Eğitim Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-36994665-300-80755
Konu : Anket Uygulama İzni - İbrahim Halil
DOĞAN

18.06.2025

EĞİTİM ÖĞRETİM REKTÖR YARDIMCILIĞINA

İlgi : İnönü Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı'nın 30.05.2025 tarihli ve 597443 sayılı yazısı.

İlgi yazı gereğince, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı doktora öğrencisi İbrahim Halil DOĞAN'ın Prof. Dr. Mesut AYDIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Demokrasi Düzeylerinin İncelenmesi" konulu tez çalışması için Fakültemiz Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerine anket uygulama talebi, ilgili Bölüm Başkanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve cevap yazımızın anılan Üniversiteye gönderilmesi konusunda gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Ali Fuat ARICI
Dekan

Ek:Bölüm Başkanlığının yazısı. (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSCPJK1YF*

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/ytu-ebys>

Adres: Yıldız Teknik Üniversitesi Davutpaşa Kampüsü Genç Osman Mah. Davutpaşa Cad. No:120
34165 Güngören/İstanbul
Telefon: 0 212 383 4800-4804 Faks: 0 212 383 4808
e-Posta: egtfkl@yildiz.edu.tr Web: <http://www.egf.yildiz.edu.tr>

Bilgi için: Mehmet Koçak
Unvanı: Memur

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK-4: Yapay Zekâ Kullanım Tablosu

No	Yapay Zekâ Aracı	Kullanım Amacı	Kullanıldığı Bölüm	Kullanım Şekli
1	ChatGPT	Yazım ve Dil Kontrolü	Tezin Gerekli Görülen Bölümleri	Yazım, dil ve anlatım açısından gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulan metinlerin kontrol edilmesi amacıyla kullanılmıştır. Bu kapsamda sunulan öneriler, araştırmacı tarafından değerlendirilmiş ve uygun görülen düzenlemeler etik kurallar gözetilerek metne yansıtılmıştır.